

**ԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԳՆԱՅԱՏՈՒՄ
ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՑԱԾ
ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈԼՈՐՏՈՒՄ**

Երևան 2018

**Կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատում
առանց ծնողական ինսամբի մնացած երեխաների
պաշտպանության ոլորտում**

«Թրանսփարենսի Ինթերնեշլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» ՀԿ

Երևան 0002, Մ. Սարյան 12, 5-րդ հարկ

Հեռ.՝ (374 10) 569589, 569689

Էլ. փոստ՝ info@transparency.am

Կայքէջ՝ www.transparency.am

«Սոցիալական արդարություն» ՀԿ

Երևան 0002, Դ. Դեմիրճյան 40, բն. 50

Հեռ.՝ (374 10) 523061

Էլ. փոստ՝ info.sjngo@gmail.com

Սոցիալական էջ՝ www.facebook.com/Social-Justice-222730167753592/

Սույն ուսումնասիրությունը հնարավոր է դարձել Ամերիկայի ժողովրդի աջակցությամբ՝ ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության (ԱՄՆ ՄԶԳ) միջոցով: Ուսումնասիրության բովանդակության համար պատասխանատվությունը կրում են բացառապես «Թրանսփարենսի Ինթերնեշլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» և «Սոցիալական արդարություն» հասարակական կազմակերպությունները, և պարտադիր չէ, որ այն արտացոլի ԱՄՆ ՄԶԳ կամ ԱՄՆ կառավարության տեսակետները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ	3
ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ.....	4
ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ	5
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	7
ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄԱՑԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵԶՍՈՒՄ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ	9
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....	13
ԳԼՈՒԽ 1. ՀՀ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐՆ ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄԱՑԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.....	15
ԳԼՈՒԽ 2. ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄԱՑԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ.....	18
2.1. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների բացահայտումը (հայտնաբերումը).....	19
2.2. ԱճեսՄ երեխայի կարիքների գնահատումը, կարգավիճակի ճանաչումը, հաշվառումը.....	24
2.3. ԱճեսՄ ճանաչված երեխայի խնամքի ձևի ընտրությունը և ուղղորդումը.....	30
2.3.1. Երեխայի լավագույն շահերի գնահատումը ԱճեսՄ երեխաների վերաբերյալ խնամքի ձև ընտրելիս	31
2.3.2. Խնամակալությունը և հոգաբարձությունը	33
2.3.3. Խնամատարությունը.....	34
2.3.4. Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններում տեղավորելը.....	36
2.3.5. Որդեգրումը	39
2.3.6. Երեխային կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելը	40
ԳԼՈՒԽ 3. ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄԱՑԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՇՎԵՏԿՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	42
ՎԵՐՁԱԲԱՆ	49
ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	50
Հավելված 1. Օգտագործված գրականության ցանկ.....	52
Հավելված 2. Իրավասու մարմինների գործառույթները ԱճեսՄ երեխաների իրավունքների ու շահերի պաշտպանության գործընթացում	55
Հավելված 3. Փորձագիտական հարցազրույցների տիպային հարցաշար	65

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԱԳԲ	Անչափահասների գործերով բաժանմունք
ԱԾԽՄ	Առանց ծնողական խնամքի մնացած
ԱՄԿ	Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն
ԱՍՅՆ	Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն
ԸԿԵԻՊԲ	Ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժին
ԽՅՄ	Խնամակալության և հոգաբարձության մարմին
ԽՅՀ	Խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողով
ԿԴԻԳ	Կյանքի դժվարին իրավիճակում գտնվող
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ՍԱՏԳ(Բ)	Սոցիալական աջակցության տարածքային գործակալություն (բաժին)

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

«Կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատում առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների պաշտպանության ոլորտում» հետազոտությունն իրականացվել է «Թրանսփարենսի Ինթերնեշլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» հասարակական կազմակերպության և «Սոցիալական արդարություն» հասարակական կազմակերպության հետ համատեղ ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության կողմից ֆինանսավորվող «Պահանջատեր հասարակություն՝ հանուն պատասխանատու կառավարման» ծրագրի շրջանակներում:

Հետազոտության նպատակն է վեր հանել և գնահատել առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների (ԱՃԽՄ) պաշտպանության, մասնավորապես՝ նրանց հայտնաբերման, հաշվառման, կարգավիճակի ճանաչման և խնամքի ձևի որոշման գործընթացներում հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերը և դրանք ձևավորող համակարգային խնդիրները:

Հետազոտությունը որակական է. տվյալների հավաքագրումն իրականացվել է փաստաթղթերի վերլուծության, փորձագիտական հարցազրույցների, ֆոկլուս խմբային քննարկումների, ինչպես նաև դեպքերի ուսումնասիրության միջոցով: Հարցազրույցներն ու ֆոկլուս խմբային քննարկումներն իրականացվել են ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտում իրավասու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, հասարակական կազմակերպությունների և այլ շահագրգիռ կառույցների ներկայացուցիչների հետ: Ուսումնասիրությունը կատարվել է 2016թ. դեկտեմբերից մինչև 2017թ. հունիս ամիսը:

Ուսումնասիրությամբ պարզվեց, որ չնայած երեխաների, այդ թվում՝ ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտում շարունակվող բարեփոխումներին և օրենսդրական դաշտի կատարելագործմանը, առկա են բազմաթիվ համակարգային խնդիրներ, որոնք նպաստում են կոռուպցիոն ռիսկերի առաջացմանը: Դրանք ներառում են.

- ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից կամ իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելը՝ որպես երեխային առանց ծնողական խնամքի մնացած ճանաչելու հիմքի անհստակությունը և ծնողի վարքագծի գնահատման չափորոշիչների բացակայությունը,
- ԱՃԽՄ երեխաների բացահայտման ընթացակարգերի և մեխանիզմների, ինչպես նաև ծնողների և իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության գործուն մեխանիզմների բացակայությունը,
- երեխայի պաշտպանության համակարգում միջգերատեսչական համագործակցության բացերը, իրավասու մարմինների լիազորությունների և իրավասությունների կրկնությունները, ինչպես նաև մասնագիտական կարողությունների պակասը,
- երեխաների անհիմն ուղղորդումը դեպի բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններ, երեխաների կարգավիճակի պարբերական վերանայման բացակայությունը,
- ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության, այդ թվում՝ կարգավիճակի ճանաչման, երեխայի խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման գործընթացի և երեխայի հետագա խնամքի և դաստիարակության նկատմամբ վերահսկողության անբավարարությունը և անարդյունավետությունը:

Վերհանված խնդիրները լուծելու համար առաջարկվում է կատարել փոփոխություններ գործող իրավական ակտերում կամ ընդունել նորերը, իսկ գործող և բավարար օրենսդրական կարգավորումների դեպքում, ուժեղացնել դրանց իրականացման նկատմամբ վերահսկողությունը: Մասնավորապես, առաջարկվում է.

- հստակեցնել «առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա» օրենսդրական հասկացությունը՝ հնարավորինս բացառելով դրա կամայական մեկնաբանության հնարավորությունը, ինչպես նաև ծնողի պատասխանատվության հիմքերն ու չափանիշները,
- սահմանել ԱՃԽՄ երեխաների բացահայտման գործառույթները և գործիքակազմը բոլոր իրավասու մարմինների համար, սահմանել երեխաների բացահայտման հարցում միջգերատեսչական համագործակցության շրջանակները և վերահսկողության ընթացակարգերը, ինչպես նաև իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց նկատմամբ պատասխանատվության մեխանիզմները,
- վերանայել ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության համակարգում իրավասու մարմինների լիազորությունների շրջանակը՝ բացառելով կրկնություններն ու անհստակությունները, իրականացնել պաշտոնատար անձանց երկարաժամկետ մասնագիտական վերապատրաստումներ,
- սահմանել և պրակտիկայում ապահովել ԱՃԽՄ երեխաների կարգավիճակի պարբերական վերանայման իրականացումը, կարգավորել ԱՃԽՄ երեխային կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու չափանիշները, ընթացակարգը, պարբերականությունը,
- հստակեցնել և բարելավել ԱՃԽՄ երեխաների խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման ձևի ընտրության, ինչպես նաև հետագա խնամքի և դաստիարակության նկատմամբ վերահսկողության մեխանիզմները:

Ակնկալվում է, որ ուսումնասիրված կոռուպցիոն ռիսկեր առաջացնող հիմնախնդիրները և դրանց լուծմանն ուղղված առաջարկություններն արձագանք կստանան ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության և այլ շահագրգիռ պետական մարմինների կողմից:

ՆԵՐԱՃՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն հետազոտությունն իրականացվել է ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության աջակցությամբ իրականացվող «Պահանջատեր հասարակություն՝ հանուն պատասխանատու կառավարման» ծրագրի շրջանակներում «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» և «Սոցիալական արդարություն» հասարակական կազմակերպությունների կողմից: Հետազոտության նպատակն է վեր հանել և գնահատել առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների պաշտպանության, մասնավորապես՝ նրանց հայտնաբերման, հաշվառման, կարգավիճակի ճանաչման և խնամքի ձևի որոշման գործընթացներում հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերը և դրանք ձևավորող համակարգային խնդիրները:

ՀՀ միջազգային պարտավորություններն առաջացնում են տարբեր ոլորտներում օրենսդրական և քաղաքականության լրջագույն փոփոխությունների անհրաժեշտություն: Այդ բարեփոխումներից անմասն չէ նաև երեխաների պաշտպանության, այդ թվում՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների պաշտպանության ոլորտը: Դեռևս 2000-ականներից սկիզբ առած բարեփոխումների արդյունքում բազմաթիվ ռազմավարություններ, ծրագրեր ու նախաձեռնություններ են իրականացվել՝ հիմքում ունենալով երեխայի պաշտպանվածության ու բարօրության, ընտանիքում ապրելու իրավունքի ապահովումը: Չանտեսելով մինչ օրս իրականացված աշխատանքների արդյունավետությունը՝ պետք է փաստել, որ դեռևս բավական անելիքներ կան երեխաների պաշտպանության համակարգն առավել արդյունավետ ու գործուն դարձնելու առումով:

Հետազոտության արդիականությունը պայմանավորված է երեխաների պաշտպանության ոլորտում իրականացվող բազմաշերտ ու խորքային բարեփոխումների և ՀՀ հակակոռուպցիոն ռազմավարությունների և քաղաքականության առաջնահերթություններով՝ կարևորելով ընթացիկ բարեփոխումների շրջանակում երեխաների խնամքի և պաշտպանության համակարգում հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերը նվազեցնելուն ու վերացնելուն ուղղված քայլերի իրականացումը:

Այս առումով, հետազոտության արդյունքները կարող են օգտակար լինել ինչպես ոլորտի մասնագետների, մասնագիտացված կառույցների, այնպես էլ ոլորտում քաղաքականություն մշակողների ու որոշում կայացնողների համար:

Հետազոտությունը բաղկացած է երեք գլխից, որոնք անդրադառնում են համապատասխանաբար՝

- առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների հասկացության օրենսդրական կարգավորումներին, չափանիշներին և դրանցից բխող խնդիրներին,
- առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների հայտնաբերման, կարգավիճակի ճանաչման, հաշվառման և խնամքի ձևի ընտրության գործընթացի իրավական կարգավորումներին և պրակտիկայում դրանցից բխող խնդիրներին, ինչպես նաև երեխաների կարգավիճակի ճանաչման և խնամքի ձևի ընտրության գործընթացին,
- երեխայի հետագա խնամքի և դաստիարակության նկատմամբ վերահսկողության վերաբերյալ իրավական կարգավորումներին և խնդիրներին:

Հետազոտությունն ամփոփվում է առաջարկություններով: Հետազոտության բաղկացուցիչ մասն են կազմում նաև ուսումնասիրված իրավական ակտերը, իրավասու

պետական մարմինների լիազորություններն ու գործառույթները, ինչպես նաև հետազոտության տիպային հարցաշարի օրինակը, որոնք ներկայացված են հավելվածների տեսքով:

**ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՑԱԾ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ**

Առանց ծնողական խնամքի մնացած (հետայսու՝ ԱԾԽՄ) երեխաները, զրկված լինելով իրենց իրավունքների և շահերի պաշտպանության առաջնային պատասխանատուների՝ ծնողների, խնամքից, հանդիսանում են առավել խոցելի խումբ, և պետությունը կրում է պարտավորություն ապահովելու այդ երեխաների խնամքն ու իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը: Ինչպես հետխորհրդային բոլոր պետություններում, ՀՀ-ում նույնպես ԱԾԽՄ երեխաների խնամքի և պաշտպանության հիմնական ձևը հաստատություններն էին, այդ թվում՝ հատուկ դպրոցները, որտեղ երեխաների խնամքն ու կրթությունը համատեղվում էին: Հաստատություններում գտնվող երեխաները, մեծամասամբ ունենալով ողջ ծնողներ, համարվում էին սոցիալական որբեր, քանի որ գտնվում էին հաստատություններում՝ հիմնականում սոցիալական պատճառներից (աղքատությունից) ելնելով: Սակայն հաստատությունում երեխայի ապրելը ոչ միայն հանգեցնում էր երեխայի սոցիալական մեկուսացման, սոցիալ-հոգեբանական և այլ խնդիրների, այլև խախտում երեխայի՝ ընտանիքում ապրելու իրավունքը:

Անկախացումից ի վեր Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է երեխաների պաշտպանության ոլորտում մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, որոնցից ԱԾԽՄ երեխաների պաշտպանության համար առանձնապես կարևորվում են.

- ՄԱԿ-ի «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան, 1989թ.,
- ԱՄԿ-ի «Նվազագույն տարիքի մասին» կոնվենցիան, 1973թ.,
- ՄԱԿ-ի «Երեխաների պաշտպանության և օտարերկրյա որդեգրման բնագավառում համագործակցության մասին» կոնվենցիան, 1993թ.,
- ՄԱԿ-ի «Ծնողական պարտականությունների և երեխայի պաշտպանությանն ուղղված միջոցների առնչությամբ իրավասության, կիրառելի իրավունքի, ճանաչման, իրականացման և համագործակցության մասին» կոնվենցիան, 1996թ.,
- ԱՄԿ-ի «Երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին» կոնվենցիան, 1999թ.,
- ՄԱԿ-ի «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիային կից «Զինված հակամարտություններին երեխաների մասնակցությանը վերաբերող» կամընտիր արձանագրությունը, 2000թ.,
- ՄԱԿ-ի «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիային կից «Մանկավաճառության, երեխաների մարմնավաճառության և մանկական պռնոգրաֆիայի մասին» կամընտիր արձանագրությունը, 2000թ., և այլ փաստաթղթեր:

«Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայով ստանձնած պարտավորությունների լույսի ներքո անդամ պետությունները պարտավոր են ապահովել, որպեսզի երեխաները չբաժանվեն իրենց ծնողներից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ բաժանումը բխում է երեխայի լավագույն շահերից: «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի հիման վրա պետությունները պարտավոր են ապահովել այլընտրանքային խնամք՝ միաժամանակ ապահովելով հետևյալ

սկզբունքների պահպանումը՝ ընտանիքի բաժանության կանխարգելման¹, ներառյալ ընտանիքի անդամների հետ երեխայի պարբերական շփման ու կապի իրավունքը, ընտանիքի վերամիավորման սկզբունքը², ընտանիքին հավասարեցված այլընտրանքային խնամքի նախապատվության սկզբունքը³, չարաշահումներից երեխայի պաշտպանության⁴, օժանդակ ծառայությունների և պաշտպանության մեխանիզմների⁵, ինչպես նաև խնամքի կազմակերպման և երեխայի խնամքի վերահսկողության սկզբունքը⁶:

ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության համար կարևոր սկզբունքներ է սահմանում ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 2009 թվականին ընդունված «Երեխայի այլընտրանքային խնամքի ուղեցույցը» (հետայսու՝ Ուղեցույց), ըստ որի՝ ընտանիքի ֆինանսական և նյութական աղքատությունը երբեք չի կարող պատճառ հանդիսանալ երեխային ծնողական խնամքից զրկելու կամ այլընտրանքային խնամքի տակ առնելու համար, սակայն պետք է ազդակ հանդիսանա ընտանիքին համապատասխան օժանդակություն տրամադրելու համար: Պետությունը պարտավոր է ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ իրավական, հայեցակարգային և ֆինանսական միջոցառումները՝ ապահովելու համարժեք այլընտրանքային խնամքի հնարավորություններ՝ առաջնահերթությունը տալով ընտանիքահեն և համայնքահեն լուծումներին:

ՀՀ-ում երեխաների, այդ թվում՝ ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտի ներպետական իրավական դաշտը վերջին տարիներին լուրջ փոփոխությունների է ենթարկվել՝ հաշվի առնելով պետության միջազգային պարտավորությունների լույսի ներքո երեխայի իրավունքների պաշտպանության համակարգում բարեփոխումների անհրաժեշտությունը: ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններով դրանում ամրագրվեց, որ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո են⁷:

Երեխաների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում առաջին ռազմավարական ծրագիրը ՀՀ-ում ընդունվեց 2003թ.⁸, որի շրջանակներում 2006 թվականից իրականացվեց «Սոցիալական պաշտպանության հաստատություններում բնակվող երեխաներին կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու ծառայություններ» ծրագիրը (բեռնաթափում և կանխարգելում), իսկ 2008թ. ներդրվեց ինսամատար ընտանիքի ինստիտուտը՝ որպես ԱՃԽՄ երեխաների այլընտրանքային խնամքի միջոց: 2012թ. ընդունված Հայաստանի Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2013-2016թթ. ռազմավարությամբ ընդգծվում էին ԱՃԽՄ երեխաների սոցիալական դժվարությունների կանխարգելման ու նրանց հասարակական ինտեգրման կարևորությունը⁹: ՀՀ-ում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2017-2021 թվականների ռազմավարական 3-րդ ծրագիրն

¹ «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիա, հոդված 9:

² Նույն տեղում, հոդված 10:

³ Նույն տեղում, հոդված 20:

⁴ Նույն տեղում, հոդվածներ 19 և 34:

⁵ Նույն տեղում, հոդված 19:

⁶ Նույն տեղում, հոդված 25:

⁷ ՀՀ սահմանադրություն, 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով, հոդված 37, մաս 4:

⁸ ՀՀ կառավարության 2003թ. դեկտեմբերի 18-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2004-2015 թվականների ազգային ծրագիրը հաստատելու մասին» N1745-Ն որոշում:

⁹ ՀՀ կառավարության 2012թ. դեկտեմբերի 27-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2013-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2013-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրի միջոցառումների ժամանակացույցը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2003 թվականի դեկտեմբերի 18-ի N1745-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 1694-Ն որոշում:

առանձնացրել է կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխայի վաղ հայտնաբերման, ուղղորդման, ինչպես նաև վաղ միջամտության խնդիրների լուծումը¹⁰:

Չնայած իրականացված փոփոխություններին՝ երեխաների խնամքի և պաշտպանության հաստատությունների բեռնաթափման գործընթացը դանդաղ է ընթանում, դեռևս բավարար չեն զարգանում այլընտրանքային խնամքի այլ տեսակները: Պետության կողմից խնամատար ընտանիքների ֆինանսավորումը՝ մինչ 2017թ. ներառյալ, նախատեսված էր 25 երեխայի համար: Չնայած բեռնաթափման ծրագրի շրջանակներում խնամքի հաստատություններում խնամվող երեխաների թիվը պակասել է, խնամքի հատուկ հաստատություններում երեխաների թիվն ավելանում է: Բեռնաթափմանը զուգահեռ բավարար ծավալով չեն գործում նաև վաղ հայտնաբերման, վաղ միջամտության և կանխարգելման ծառայությունները, նման ծրագիր գործում է միայն Լոռու և Շիրակի մարզերում: Յետևաբար, երեխաների ուղղորդումը հաստատություններ շարունակվում է: Մասնավորապես, ըստ ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության (հետայսու՝ ԱՄՅՆ) կողմից ներկայացված տվյալների, 2013-2016թթ. ընթացքում ԱՃԽՄ հաշվառված երեխաների թիվն աճել է. եթե 2013թ. հաշվառվել է 188 երեխա, ապա հաջորդող տարիներին երեխաների թիվը, համապատասխանաբար, կազմել է 208, 246, և 227: Մինչդեռ, 2013 թվականին պետական մանկատներից կենսաբանական ընտանիք է վերադարձել 33, 2014 թվականին՝ 41, 2015 թվականին՝ 39, 2016թ.՝ 42, իսկ 2017թ. առաջին կիսամյակի ընթացքում՝ միայն 3 երեխա¹¹: Անհրաժեշտ է փաստել, որ ԱՄՅՆ կողմից այլընտրանքային խնամքի ձևերի մասին վիճակագրություն չի վարվում:

Չնայած ռազմավարություններով նախատեսված լայնածավալ միջոցառումներին, այնուամենայնիվ, ոլորտում դեռևս ամկա են օրենսդրական և համակարգային խնդիրներ: Մասնավորապես, ՀՀ օրենսդրությունը, հատկապես՝ «Ընտանեկան օրենսգիրքը», «Երեխաների իրավունքների մասին» օրենքը, «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» օրենքը և երեխաների իրավունքների պաշտպանության հիմնարար այլ իրավական ակտերը չեն արտացոլում ոլորտի ամենաբարձր միջազգային չափանիշները, որոնք վերաբերում են նաև ԱՃԽՄ երեխաների խնամքին և սոցիալական պաշտպանությանը¹²: Ավելին, տարբեր տարիներին ընդունված ենթաօրենսդրական ակտերի փոփոխությունները եական հակասություններ են առաջացրել տարբեր իրավական ակտերի միջև:

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ տեղի ունեցող համակարգային բարեփոխումների համատեքստում, հատկապես վերջին տարիների ընթացքում, փոխվել են նաև երեխաների պաշտպանության քաղաքականության ուղղությունները: Այս փոփոխությունները ենթադրում են ոչ միայն գաղափարական ու բովանդակային բարեփոխումներ, այլև համապատասխան կանոնակարգումներ ներպետական իրավական դաշտում: Մասնավորապես, եթե տարիներ առաջ դեպք վարողի ու համայնքային սոցիալական աշխատողի ինստիտուտի բացակայության պայմաններում առանցքային դերակատարում ունեին խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները (հետայսու՝ ԽՀՄ) և խնամակալության և հոգաբարձության

¹⁰ ՀՀ կառավարության 2017թ. հուլիսի 1-ի «ՀՀ-ում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2017-2021թթ. ռազմավարական ծրագրին և երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2017-2021թթ. ռազմավարական ծրագրի իրականացման միջոցառումների ժամանակացույցին հավանություն տալու մասին» N30 արձանագրային որոշում:

¹¹ ՀՀ ԱՄՅՆ 18.08.2017թ. թիվ ՇՀ/ԳԳ-2-6/8609-17 գրություն:

¹² ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտե, Եզրափակիչ դիտարկումներ Հայաստանի վերաբերյալ, CRC/C/ARM/CO/3-4, 8 հուլիսի, 2013թ.:

հանձնաժողովները (հետայսու՝ ԽՅՀ) (կենսապայմանների ուսումնասիրության, երեխայի կարիքների գնահատման իրականացում և այլն), ապա այսօր, դեպք վարողի ու համայնքային սոցիալական աշխատողի ինստիտուտներն ստանում են առանցքային դերակատարում: Եթե տարիներ առաջ ընդունված օրենսդրությամբ, երեխայի մասին որևէ որոշում կայացնելիս հիմնական նշանակություն ուներ ԽՅՄ կամ դրան կից գործող ԽՅՀ կարծիքը, ապա այսօր, ԱՃԽՄ երեխայի կարիքները գնահատելու, ուսումնասիրելու գործառույթների հատվածը վերապահված է նաև սոցիալական աջակցության տարածքային գործակալություններին (հետայսու՝ ՍԱՏԳ): Արդյունքում առաջանում է անցյալում եղած ու ներկայում առկա պահանջների, գաղափարների բախում, ինչը հանգեցնում է նաև իրավական կարգավորումների կրկնությունների և գործառույթների անհստակությունների՝ նպաստելով նաև կոռուպցիոն դրսևորումների առաջացմանը:

Ուստի անհրաժեշտ է տարբեր ժամանակներում իրականացված բարեփոխումները, զարգացման ուղղությունները, ինչպես նաև ընդունված իրավական ակտերը կոնսոլիդացնել ու համապատասխանեցնել ներկայիս ոլորտային զարգացումներին:

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այս հետազոտության նպատակն է բացահայտել ԱԾԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտում, մասնավորապես՝ նրանց հայտնաբերման, հաշվառման, կարգավիճակի ճանաչման և խնամքի ձևի որոշման գործընթացներում հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերը և ներկայացնել առաջարկություններ՝ ուղղված քաղաքականության բարելավմանն ու բացահայտված ռիսկերի վերացմանը:

Առաջադրված նպատակի իրագործման համար կիրառվել է Բազելի կառավարման ինստիտուտի մոտեցումը, որը հիմնված է որակական մեթոդաբանության վրա, ըստ որի համակարգերի ճիշտ գնահատում իրականացնելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ ոչ միայն ֆորմալ ինստիտուտների գործառնություններին, այլև ներգրավված առանցքային շահագրգիռ կողմերի վարքը պայմանավորող ֆորմալ և ոչ ֆորմալ ասպեկտներին: Այդ նպատակով ուսումնասիրության իրականացման սկզբնական փուլում իրականացվել է շահագրգիռ կողմերի քարտեզագրում, որի արդյունքում ընտրվել են հիմնական տեղեկատուները:

Հետազոտության շրջանակներում կիրառվել են հետևյալ մեթոդները.

- ***Փաստաթղթերի վերլուծություն***

Վերլուծության են ենթարկվել ԱԾԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտը կարգավորող ներպետական օրենսդրությունը, երեխաների պաշտպանությանն առնչվող ռազմավարությունները, հայեցակարգերը, ինչպես նաև միջազգային իրավական փաստաթղթերը, ՀՀ դատական ակտերը, թեմային առնչվող այլ հետազոտությունների և մշտադիտարկումների արդյունքները:

- ***Փորձագիտական հարցազրույցներ և ֆոկուս խմբային քննարկում հիմնական տեղեկատուների հետ***

Հիմնական տեղեկատուները ներառել են իրավասու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ներառյալ՝ ՀՀ ազգային ժողովի հանձնաժողովների, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության, մարզպետարանների և Երևանի քաղաքապետարանի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժինների, ինստիտուտային և հոգաբարձության մարմինների (ինստիտուտային և հոգաբարձության հանձնաժողովներ), սոցիալական ապահովության տարածքային բաժինների, ՀՀ ոստիկանության անչափահասների գործերով բաժանմունքների, երեխաների խնամք և պաշտպանություն իրականացնող շուրջօրյա հաստատությունների, հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների, ինչպես նաև համապատասխան հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ: Իրականացվել են 56 փորձագիտական հարցազրույցներ:

Ֆոկուս խմբային քննարկումն իրականացվել է հիմնական տեղեկատուների մասնակցությամբ՝ ճշգրտելու տարբեր աղբյուրներից ստացված տեղեկատվության նկատմամբ մոտեցումները, դիրքորոշումները և հիմնավորումները:

- ***Դեպքերի ուսումնասիրություն***

Դեպքերի ընտրությունն իրականացվել է ձևակույտի մեթոդի հիման վրա՝ երեխային ԱԾԽՄ ճանաչման ողջ գործընթացն ու խնամքի ձևի ընտրությունն ըստ դեպքի հանգամանքների և փաստաթղթերի վերլուծելու նպատակով: Հետազոտության շրջանակներում ուսումնասիրվել են 5 անհատական դեպքերի փաստաթղթեր, այդ

թվում՝ երեխայի նկատմամբ ընտրված ձևերից 1 խնամակալության, 1 որդեգրման, 2 խնամատարության և 1 հաստատություն տեղավորելու դեպքի վերաբերյալ:

Յուրաքանչյուր դեպքի առնչությամբ իրականացվել է նաև իրավասու մարմինների, երեխայի խնամքը կազմակերպող անձանց և կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ հարցազրույցներ առանց երեխաների անմիջական ներգրավման:

Ընտրանքի հիմնավորումը

Ուսումնասիրության համար ընտրվել են Երևան քաղաքի Չեյթուն և Նուբարաշեն վարչական շրջանները, ինչպես նաև Կոտայքի մարզի Աբովյան ու Արմավիրի մարզի Մեծամոր քաղաքները: Թիրախ համայնքների ընտրությունը պայմանավորված է եղել ինչպես տվյալ համայնքում երեխաներին ծառայություններ մատուցող հիմնական հաստատությունների և կառույցների առկայությամբ, այդ թվում՝ երեխաների աջակցման կենտրոնի, բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատության, հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատության, գիշերօթիկ հաստատության բաշխվածությամբ, այնպես էլ հատուկ հոգածության և սոցիալական պաշտպանության կարիք ունեցող երեխաների բարձր թվաքանակով:

Չեռագոտության արդյունքները հաստատվել (վալիդացվել) են Լոռու մարզի Վանաձոր և Գեղարքունիքի մարզի Գավառ քաղաքներում իրականացված քննարկումների շրջանակներում, որոնց մասնակցել են մարզերի և համայնքների լիազոր մարմինների, ինչպես նաև այլ շահագրգիռ կառույցների ներկայացուցիչները:

Ուսումնասիրության սահմանափակումները

Չեռագոտության հիմնական սահմանափակումը պայմանավորված է որոշակի առաջնային աղբյուր հանդիսացող փաստաթղթերի ձեռքբերման անհնարինությամբ՝ պայմանավորված անձնական կյանքի գաղտնիությանը վերաբերող տեղեկատվության անհասանելիությամբ: Այդ իսկ պատճառով առաջնային աղբյուր են հանդիսացել իրավասու մարմինների ներկայացուցիչները, և անանունության սկզբունքի պահպանմանը հնարավորինս ապահովվել է ընդգրկուն տեղեկատվության ստացումը:

Չեռագոտությամբ չի ուսումնասիրվել Երևանից հեռու գտնվող մարզերի կառույցների գործունեությունը՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ հեռագոտության փորձագիտական կազմը եղել է բազմամասնագիտական, որոնք ներկայացրել են ոլորտի համակարգային խնդիրները: Ընտրված համայնքներում հեռագոտությունն ուղղված չի եղել դրանց տարածքային առանձնահատկությունների վերհանմանը, այլ ընդհանուր համակարգային խնդիրների գործնական դրսևորման ուսումնասիրությանը:

Չեռագոտության մյուս սահմանափակումը ժամանակային է, և ուսումնասիրության արդյունքները ներառում են մինչև 2017թ. հունիսի 30-ը ներառյալ ժամանակահատվածը: Զանի որ ոլորտում օրենսդրական և կառուցվածքային փոփոխությունները ներկայումս շարունակվում են, ապա հնարավոր է, որ նշված ժամանակահատվածից հետո օրենսդրական և կառուցվածքային փոփոխություններն արտացոլված չլինեն սույն հեռագոտության մեջ:

ԳԼՈՒԽ 1. ՀՀ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐՆ ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄԼԱՑԱԾ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ԱՃԽՄ երեխաների, ինչպես նաև նրանց թվին պատկանող անձանց իրավական կարգավիճակը, իրավական երաշխիքները, հայտնաբերման, գնահատման, ճանաչման և ուղղորդման գործընթացները, ինչպես նաև ոլորտային այլ հարաբերություններ կարգավորված են «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքով¹³: Տվյալ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ ԱՃԽՄ երեխա է համարվում «...18 տարին չլրացած այն երեխան, որի ծնողները (կամ միակ ծնողը) մահացել են, զրկվել են ծնողական իրավունքներից, ճանաչվել են անգործունակ, խուսափում են երեխաների դաստիարակությունից կամ նրանց իրավունքների և շահերի պաշտպանությունից, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգով ճանաչվել են մահացած, անհայտ բացակայող կամ անհայտ են»¹⁴:

Նույն օրենքով սահմանվում է նաև ԱՃԽՄ երեխաների թվին պատկանող անձանց հասկացությունը, ովքեր «...18-23 տարեկան այն անձինք են, որոնց ծնողները, կամ միակ ծնողը, մինչև նրանց 18 տարին լրանալը մահացել են, զրկվել են ծնողական իրավունքներից, ճանաչվել են անգործունակ, խուսափել են երեխաների դաստիարակությունից կամ նրանց իրավունքների և շահերի պաշտպանությունից, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգով ճանաչվել են մահացած, անհայտ բացակայող կամ անհայտ են»¹⁵:

Այսպես, ԱՃԽՄ երեխայի օրենսդրական հասկացությունը սպառնիչ է, սակայն այն չի ներառում այն դեպքերը, երբ երեխան, որևէ այլ հիմքով կարող է ժամանակավորապես կամ տևական ժամանակահատվածով մնալ առանց ծնողական խնամքի, այդ թվում՝ ծնողի կամքից անկախ և/կամ օբյեկտիվ հանգամանքների բերումով, օրինակ՝ ազատագրված կամ երկարատև հիվանդության դեպքում, և այլն: Այդպիսով, փաստացիորեն ծնողական խնամքից զրկված երեխաները զրկվում են նաև պետության պաշտպանությունից:

Հստակ չեն «առանց ծնողական խնամքի մնացած» և «կյանքի դժվարին իրավիճակում գտնվող» երեխա հասկացությունների տարբերությունները: «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ կյանքի դժվարին իրավիճակ հասկացությունը, ի թիվս այլ հանգամանքների, ներառում է նաև «...առանց ծնողական խնամքի մնալու հանգամանքով, ինչպես նաև օրենքով նշված այլ հանգամանքների համակցմամբ մարդու կենսագործունեությանը խանգարող օբյեկտիվ իրավիճակ, որն անձն ինքնուրույն հաղթահարել չի կարող»¹⁶: Այս երկու հասկացությունների անհստակ օրենսդրական կարգավորումը և դրանց բովանդակային համընկնումները պրակտիկայում հանգեցնում են իրավասու մարմինների կողմից երեխաների կարգավիճակի որոշման գործընթացում ոչ միասնական մոտեցման, կամայական և երեխայի լավագույն շահերից չբխող գործողությունների և որոշումների կայացման: Օրինակ՝ փաստացի առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխան կարող է ոչ թե ԱՃԽՄ, այլ կյանքի դժվարին իրավիճակում գտնվող (ԿԴԻԳ) ճանաչվել որևէ այլ հիմքով (օրինակ՝ ընտանեկան բռնության, կոնֆլիկտային իրավիճակի կամ այլ հիմքով)

¹³ «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք:

¹⁴ Նույն տեղում, հոդված 2:

¹⁵ Նույն տեղում:

¹⁶ «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 2, մաս 1, կետ 1:

և դուրս մնալ ԱԾԽՄ երեխայի համար օրենսդրությամբ սահմանված երաշխիքներից, խնամքի տրամադրման այլընտրանքներից և այլն: Ի դեպ, ուսումնասիրությամբ արձանագրվել է դեպք, երբ երեխան տեղավորվել է շուրջօրյա խնամքի հաստատություն առանց ԱԾԽՄ կարգավիճակի ճանաչման և շուրջ 13 տարի պահվել այնտեղ:

Բացակայում են ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների և շահերի պաշտպանությունից խուսափումը՝ որպես երեխային ԱԾԽՄ ճանաչելու հիմք, գնահատելու հստակ չափանիշները: Ի տարբերություն ԱԾԽՄ երեխայի ճանաչման մյուս հիմքերի, որոնք հաստատվում են դատարանի վճռով (օրինակ՝ ծնողական իրավունքներից զրկված լինելու կամ անգործունակ ճանաչված լինելու, անհայտ բացակայող հանդիսանալու փաստը) կամ այլ իրավասու մարմնի կողմից տրված փաստաթղթով (օրինակ՝ երեխայի ծնողների կամ միակ ծնողի մահվան վկայական), ծնողների կողմից երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու փաստը պահանջում է իրավասու մարմինների կողմից համապատասխան ուսումնասիրությունների կատարում: Այսպես, ծնողների կողմից երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելը հաստատվում է դրա մասին ԽՅՄ-ի գրավոր հայտարարության հիման վրա¹⁷:

Չնայած ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքը սահմանում է, որ երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների և շահերի պաշտպանությունից խուսափելը ներառում է նաև դաստիարակչական, բժշկական, սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններից իրենց երեխային վերցնելուց ծնողների հրաժարվելու դեպքերը¹⁸, այլ պայմաններում ծնողների խուսափումը որևէ չափորոշիչների ենթարկված չէ:

Հաշվի առնելով, որ ծնողների կողմից «երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների և շահերի պաշտպանությունից խուսափելու» հասկացությունը՝ որպես երեխային ԱԾԽՄ ճանաչելու հիմք, հստակ չէ, գնահատողական կատեգորիա է, որը որևէ չափանիշների ենթարկված չէ, իրավասու մարմիններն օժտված են գնահատման հայեցողության լայն շրջանակով, ինչը պրակտիկայում կարող է հանգեցնել կամայականությունների՝ կոնկրետ իրավիճակը որպես ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակություն կամ նրա իրավունքների և շահերի պաշտպանությունից խուսափում որակելու կամ այդպիսին չորակելու առումով: Նման լայն հայեցողությամբ օժտված լինելու դեպքում պրակտիկայում հնարավոր են նաև կոռուպցիոն

Երեխաները՝ երկու աղջիկներ, ընտանիքի ծանոթուհու կողմից ներգրավվել են մարմնավաճառության մեջ: Երեխաների միակ ծնողն էլ շահագրգռված էր, քանի որ երեխաները գումար են տուն բերում: Սա այն դեպքերից էր, երբ երեխաներին պետք էր ԱԾԽՄ ճանաչել, քանի որ, չնայած ծնողի ֆիզիկական գոյությանը, նրանք բացահայտորեն զուրկ էին ծնողական խնամքից ու պաշտպանությունից: Սակայն իրավասու մարմինների կողմից ոչինչ չի ձեռնարկվել, չնայած ոստիկանության ներկայացուցիչներ տեղյակ էին իրավիճակին:
Փորձագետ

¹⁷ ՀՀ կառավարության 2015թ. սեպտեմբերի 25-ի «Երեխաների, տարեց և/կամ հաշմանդամություն ունեցող անձանց խնամքի տրամադրման կարգը և խնամքի տրամադրումը մերժելու հիմք հանդիսացող հիվանդությունների ցանկը հաստատելու և ՀՀ կառավարության մի շարք որոշումներ ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N1112-Ն որոշում, կետ 16:
¹⁸ ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, հոդված 109, մաս 1:

պայմանավորվածություններ իրավասու մարմինների հետ՝ ի վնաս երեխաների իրավունքների և շահերի:

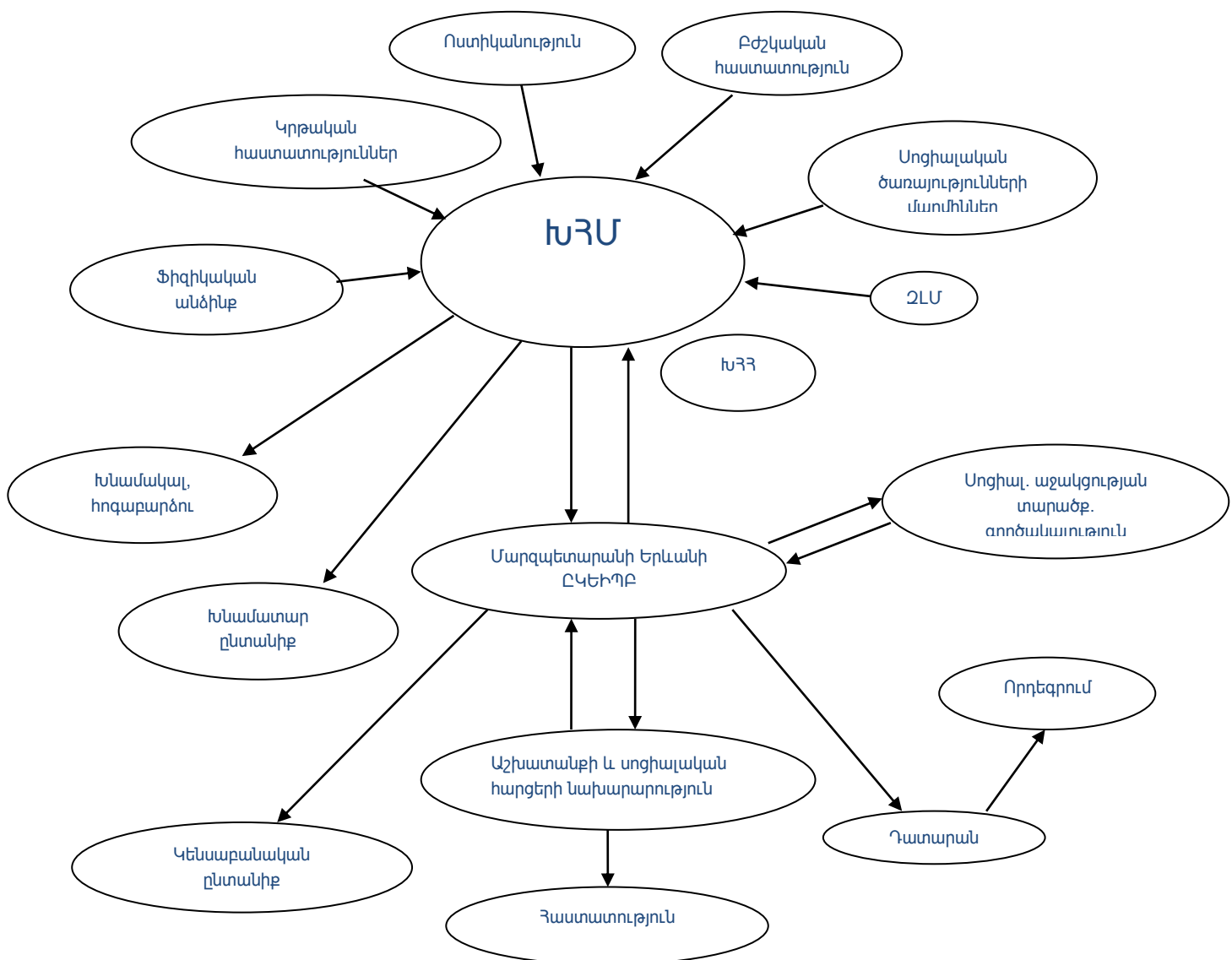
Առաջարկություններ

- «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում հստակեցնել ԱԾԽՄ երեխայի հասկացությունը՝ հնարավորինս բացառելով դրա կամայական մեկնաբանության հնարավորությունը, մասնավորապես, հստակեցնել ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու՝ որպես երեխային ԱԾԽՄ ճանաչելու հիմքի հստակ չափանիշները:
- «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքում հստակեցնել «առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա» և «կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխա» հասկացությունները՝ բացառելով դրանց նույնականացումը:

ԳԼՈՒԽ 2. ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄԱՅՅԱԾ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

ԱԾԽՄ երեխաների կարգավիճակի ճանաչման և նրանց նկատմամբ ինամքի ձևի ընտրության գործընթացն ունի հետևյալ՝ իրար փոխկապված փուլերը՝ բացահայտում, հաշվառում, կարգավիճակի ճանաչում և ինամքի ձևի որոշում: Հիմնական մարմինները, որոնք ներգրավված են այս գործընթացում, հանդիսանում են ինամակալության և հոգաբարձության մարմինները, համապատասխան մարզպետարանի կամ Երևանի քաղաքապետարանի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժինները, սոցիալական աջակցության տարածքային գործակալությունները (բաժինները) և ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության ընտանիքի, կանանց և երեխաների հիմնահարցերի վարչությունը (երեխաների հիմնահարցերի բաժինը):

ԱԾԽՄ երեխաների հայտնաբերման, կարգավիճակի ճանաչման և ինամքի գործընթացում ներգրավված դերակատարները

2.1. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների բացահայտումը (հայտնաբերումը)

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի համաձայն՝ ԱԾԽՄ երեխաներին բացահայտում են ԽՀՄ-ները¹⁹: Նույն օրենսգրքի համաձայն՝ հիմնարկների (նախադպրոցական կրթական, հանրակրթական, բժշկական կամ նմանատիպ այլ կազմակերպությունների) պաշտոնատար անձինք, որոնք տեղեկություններ ունեն ԱԾԽՄ երեխաների մասին, պարտավոր են այդ մասին հաղորդել ԽՀՄ-ներին՝ ըստ երեխաների փաստացի գտնվելու վայրի²⁰: Միաժամանակ, ՀՀ կառավարության N1112-Ն որոշմամբ նույնպես սահմանվում է, որ ԽՀՄ-ներն ԱԾԽՄ երեխաների մասին տեղեկություններ կարող են ստանալ ՀՀ ոստիկանությունից, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, նախադպրոցական կրթական, հանրակրթական, բժշկական կազմակերպություններից, սոցիալական ծառայություններ տրամադրող տարածքային մարմիններից, այլ իրավաբանական ու ֆիզիկական անձանցից, զանգվածային լրատվության միջոցներից և այլ աղբյուրներից²¹:

Սահմանված չեն ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտման ընթացակարգեր և մեխանիզմներ: Անկախ այն հանգամանքից, որ ՀՀ օրենսդրությամբ ԽՀՄ-ներն ունեն բացառիկ լիազորություններ և պարտավորություններ ԱԾԽՄ երեխաների իրավունքների ու շահերի պաշտպանության առնչությամբ, նրանք օժտված չեն ԱԾԽՄ երեխաների հայտնաբերման հստակ լծակներով և մեխանիզմներով: ԱԾԽՄ երեխայի բացահայտման գործընթացում ԽՀՄ գործառույթները սահմանափակվում են՝ լոկ արտաքին աղբյուրներից ստացված տեղեկատվությունն իրացնելով: Հստակ չեն սեփական նախաձեռնությամբ ԱԾԽՄ երեխա հայտնաբերելու ԽՀՄ գործառույթները, բացակայում են հայտնաբերելու գործիքներն ու մեխանիզմները (օրինակ՝ հստակ պարբերականությամբ բնակիչների հետ հանդիպումներ, տնայցեր, համայնքի բնակչության կազմի ճշգրտում և այլն):

Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ ԱԾԽՄ երեխաների հայտնաբերման հիմնական միջոցներից են քաղաքացիներից կամ հասարակական կազմակերպություններից ստացված ահազանգերը, ինչպես նաև ոստիկանության ներկայացուցիչների կողմից թափառաշրջիկ երեխաների վերաբերյալ ստացված տեղեկությունները:

Հայտնաբերման խնդիրները պայմանավորված են նաև տարբեր գերատեսչությունների միջև համագործակցության բացերով: Չնայած միջգերատեսչական համագործակցության հիմքերը դրված են կառավարության համապատասխան որոշմամբ²², սակայն այն չի կարգավորում համագործակցող մարմինների պարտավորությունը և գործառույթները՝ ԱԾԽՄ երեխաների վերաբերյալ տեղեկությունները ԽՀՄ հայտնելու կարգի, ժամկետների կամ պայմանների վերաբերյալ:

¹⁹ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի, հոդված 109, մաս 1: Նույնը սահմանված է նաև ՀՀ կառավարության 2016թ. հունիսի 2-ի N631-Ն որոշմամբ հաստատված խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրության 9-րդ կետի 5-րդ ենթակետով:

²⁰ Նույն տեղում, հոդված 110:

²¹ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 13:

²² ՀՀ կառավարության 2015թ. սեպտեմբերի 10-ի «Միջգերատեսչական սոցիալական համագործակցության կանոնակարգը հաստատելու մասին» N1044-Ն որոշում: Որոշմամբ կարգավորվում են սոցիալական աջակցության գործընթացում համագործակցության կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները, միջգերատեսչական համագործակցության ձևերն ու կարգը, սակայն այն չի կարգավորում ԽՀՄ-ներին ԱԾԽՄ երեխաների հայտնաբերման դեպքերի մասին տեղեկացնելը, այլ նախատեսում է խնդրահարույց դեպքերի, այդ թվում՝ ԱԾԽՄ երեխայի հայտնաբերման մասին դեպքի տարածքը սպասարկող սոցիալական աջակցության գործակալությանը/բաժնին տեղեկացնելը:

Ինչպես ցույց են տալիս հետազոտության արդյունքները, տեղեկատվության փոխանցման և միջգերատեսչական համագործակցության պրակտիկան դեռևս կայացած չէ, և բացառիկ դեպքերում են այդ մարմինները ԱԾԽՄ երեխայի մասին համապատասխան ԽՅՄ-ին հայտնելը դիտարկում որպես իրենց անմիջական պատասխանատվություն:

Պարզվել է, որ երեխան գրեթե երկու տարի խնամվել է անձանոթ քաղաքացու կողմից և որևէ իրավասու մարմին այդ մասին տեղյակ չի եղել: Երեխայի մասին ԽՅՄ տեղեկացել է նրան դպրոց տեղավորելու հարցի առնչությամբ: Երեխան ճանաչվել է ԱԾԽՄ և հանձնվել է նույն ընտանիքին՝ որպես խնամատարի:

Դեպքի ուսումնասիրություն

ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտման գործընթացում չեն գործում պատասխանատվության մեխանիզմներ: Համագործակցող մարմինների կողմից ԱԾԽՄ երեխաների մասին ԽՅՄ-ին տեղեկություններ չփոխանցելու կամ ԽՅՄ-ի կողմից համապատասխան տեղեկատվության հիման վրա միջոցներ չձեռնարկելու դեպքում պատասխանատվության որևէ մեխանիզմ չի գործում:

Ծնողը թողել էր իր երեխային հիվանդանոցում, երեխային տարել էին բարեկամները, պահել, մենք վերջերս տեղեկացանք, երբ մայրը հայտնվել էր և պահանջել իր երեխային: Երբ որ կոնկրետ այդ ժամանակահատվածում կարողանայինք հայտնաբերել, այսինքն երբ որ չլինեք այս բարեկամը, երեխային վերցնել անմիջապես, մենք նրա մասին տեղեկացված լինեինք, բնականաբար սրա գործընթացն այլ կլիներ:

Փորձագետ

Վերոգրյալ օրինակները փաստում են, որ իրավասու մարմինները, որոնք պետք է ողջամտորեն տեղեկացված լինեին ԱԾԽՄ երեխայի վերաբերյալ և հայտնեին ԽՅՄ-ին, կամ չեն տեղեկացրել, կամ տեղեկացնելու դեպքում՝ ԽՅՄ-ի կողմից որևէ միջոց չի ձեռնարկվել երեխայի իրավունքների ու շահերի պաշտպանության ուղղությամբ, մինչդեռ երեխան կարող էր հայտնվել շահագործման, չարաշահման կամ իրավունքների խախտումների այլ իրավիճակներում:

Այսպիսով, բացակայում են ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտման ընթացակարգերը, ինչը հանգեցնում է ԱԾԽՄ երեխաների հայտնաբերման գործընթացի անարդյունավետությանը: Հայտնաբերումը կրում է դրվագային բնույթ և սահմանափակված է ԽՅՄ կողմից ստացված տեղեկատվության իրացմամբ: Արդյունավետ չի գործում միջգերատեսչական համագործակցությունը:

Ավելին, առկա չեն իրավասու պետական մարմինների ծառայողների համար պատասխանատվության հստակ մեխանիզմներ թույլ տրված անգործության համար:

Սա պրակտիկայում հանգեցնում է ինչպես փաստացի ԱԾԽՄ երեխաների չհայտնաբերման, այնպես էլ կոռուպցիոն ռիսկերի, քանի որ չեն բացառվում պայմանավորված անգործության դեպքերը և անօրինական համագործակցությունն իրավասու մարմինների հետ:

Հստակ չեն երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու համար ծնողի պատասխանատվության հիմքերը և չափանիշները: ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքը սահմանում է, որ «...երեխան ունի իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության իրավունք, ինչն առաջնահերթորեն իրականացվում է նրա ծնողների կողմից և դա նրանց հիմնական պարտականությունն է»²³: Նույն օրենսգրքի համաձայն՝ «...ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են դաստիարակելու իրենց երեխաներին: Ծնողները պատասխանատվություն են կրում իրենց երեխաների դաստիարակության և զարգացման համար: Նրանք պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների առողջության, ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր և բարոյական զարգացման մասին, պարտավոր են ապահովել երեխայի կրթությունն ստանալը»²⁴:

Միաժամանակ, ծնողական իրավունքներն իրականացնելիս ծնողներն իրավունք չունեն վնաս պատճառելու երեխայի ֆիզիկական և հոգեկան առողջությանը, նրա բարոյական զարգացմանը: Երեխաների դաստիարակության եղանակները պետք է բացառեն նրանց նկատմամբ քամահրական, դաժան, կոպիտ, մարդկային արժանապատվությունը նսեմացնող վերաբերմունքը, վիրավորանքը կամ շահագործումը²⁵: «...Նման երեխան ունի իր ծնողների չարաշահումներից պաշտպանվելու իրավունք, այդ թվում՝ իրավունքների և շահերի խախտման դեպքերում, ներառյալ՝ ծնողների կամ նրանցից մեկի կողմից երեխային դաստիարակելու, կրթության տալու պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու կամ ծնողական իրավունքները չարաշահելու դեպքերում»²⁶, որպիսի դեպքերում ծնողները պատասխանատվություն են կրում օրենքով սահմանված կարգով»²⁷:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքը նախատեսում է ծնողական իրավունքներից զրկելու հիմքերը, երբ ծնողը չարամտորեն խուսափում է ծնողական պարտականությունները կատարելուց կամ առանց հարգելի պատճառների հրաժարվում է վերցնել երեխային ծննդատնից կամ բժշկական այլ կազմակերպությունից, ինչպես նաև դաստիարակչական, ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններից, կամ չարաշահում է իր ծնողական պարտականությունները և այլն²⁸: Ինչպես օրենսդրական, այնպես էլ պրակտիկ ոլորտում հստակ չէ, թե որ հանգամանքներն են, օրինակ, հանդիսանում հարգելի կամ որոնք՝ ոչ հարգելի պատճառներ ծնողների կողմից երեխային ծննդատնից վերցնելուց հրաժարվելու համար: Ավելին, ՀՀ քրեական օրենսգրքով ծնողի համար նախատեսված է քրեական պատասխանատվություն՝ երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար²⁹, ինչպես նաև վարչական

²³ ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, հոդված 52, «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 14:

²⁴ ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, հոդված 51:

²⁵ Նույն տեղում, հոդված 53:

²⁶ Նույն տեղում, հոդված 43:

²⁷ ՀՀ օրենսդրությունը որպես ծնողի պատասխանատվություն սահմանում է ծնողական իրավունքների սահմանափակումը (ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, հոդված 63), ծնողին ծնողական իրավունքներից զրկելը (ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, հոդված 58), վարչական պատասխանատվություն (ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք, հոդված 178), ինչպես նաև քրեական պատասխանատվություն (ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 170):

ՀՀ ընդհանուր իրավասության դատարաններում քրեական գործերի քննության վերաբերյալ ՀՀ դատական դեպարտամենտի հաշվետվության համաձայն, վերջին տարիներին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 170, 173-րդ հոդվածներով որևէ քրեական գործ ՀՀ դատարանների կողմից չի քննվել: <http://court.am/?l=lo&id=359>

²⁸ ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, հոդված 59:

²⁹ ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 170:

պատասխանատվություն՝ ծնողների կողմից անչափահաս երեխաների դաստիարակության և ուսուցման պարտականությունները չարամտորեն չկատարելու համար³⁰: Յետևաբար, տարբեր օրենսդրական ակտերով ծնողական պարտականությունների կատարումից խուսափելը հանգեցնում է տարբեր հետևանքների, և չկան կոնկրետ ու հստակ չափանիշներ, որոնցով այն պետք է գնահատվի տարբեր իրավահարաբերություններում:

Ուսումնասիրությունը փաստում է լուրջ խնդիր, երբ երեխան ծնողի կողմից կամ ծնողի իմացությամբ և համաձայնությամբ այլ անձանց կողմից ենթարկվում է բռնության, շահագործման կամ անտեսման, սակայն իրավասու մարմինները, մասնավորապես, ԽՅՄ-ը, չեն կարողանում միջոցներ ձեռնարկել կամ չեն ձեռնարկում երեխային այդ իրավիճակից դուրս բերելու համար: Իրավասու մարմինները պրակտիկայում խուսափում են ծնողին պատասխանատվության ենթարկելու գործընթացներ սախաձեռնելուց՝ արդարացելով իրենց անգործությունը ոչ հստակ կարգավորումների ու չափանիշների բացակայությամբ, ապացույցներ ձեռք բերելու համապատասխան լծակներ չունենալու կամ համապատասխան մասնագիտական կարողություններ չունենալով, ինչպես նաև համարելով դա բավականին երկար և ոչ արդյունավետ գործընթաց: Սակայն պրակտիկայում նման անգործությունը կարող ունենալ որոշակի կոռուպցիոն հիմքեր, այդ թվում՝ իրավասու մարմինների հետ պայմանավորվածությունների կամ համագործակցության տեսքով:

Մինչդեռ արձանագրվել են դեպքեր, երբ ԽՅՄ-ի կողմից ծնողին ծնողական իրավունքներից զրկելու պահանջ է ներկայացվել, երբ երեխային պատշաճ խնամք ապահովելու անհնարինությունը պայմանավորված է եղել բացառապես ծնողի սոցիալական անապահովությամբ:

Մասնավորապես, որպես ծնողական իրավունքներից զրկելու պահանջի հիմնավորում խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի կողմից կազմվել է, որ ծնողը չարամտորեն խուսափում է ծնողական պարտականությունները կատարելուց, քանի որ բնակվում է վազոն տնակում, որը չունի կենցաղային հարմարություններ՝ էլեկտրաէներգիա, գազ, ջուր, սանհանգույց, տնակը չի ջեռուցվում, լուսամուտների ապակիները ջարդված են: Ընտանիքի ստացած միակ եկամուտը ընտանեկան նպաստն է, որը չի բավարարում հոգալու սննդի կարիքները: Երեխաները դպրոց չեն հաճախում, գտնվում են ոչ հիգիենիկ վիճակում: Ծնողը չի կատարում իր ծնողական պարտականությունները³¹:

Դատական ակտ

Այսպիսով, ծնողների կողմից իրենց երեխաների դաստիարակությունից և իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու դեպքերում ԽՅՄ-ն օժտված է լայն հայեցողությամբ կոնկրետ իրավիճակը որպես խուսափելի փաստելու կամ չփաստելու առումով, և առկա չեն կոնկրետ չափորոշիչներ, որոնց դեպքում այն պարտավոր է իրականացնել կոնկրետ գործողություն, ինչն, իր հերթին, հանգեցնում է իրավիճակի և գործառույթների կամայական մեկնաբանության՝ դրանից բխող բացասական հետևանքներով:

³⁰ ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք, հոդված 178:

³¹ Օրինակ, ԼԴ-1/1498/02/16 գործով վճիռը:

Ծնողների կողմից իրենց երեխաների դաստիարակությունից և իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու համար ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված պատասխանատվության տեսակը և դրա կիրառման հիմքերը ևս հստակ չեն (օրինակ՝ խուսափելու փաստն արձանագրելու դեպքում ծնողին քաղաքացիական, վարչական կամ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար), ինչը հանգեցնում է հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերի՝ ի վնաս երեխաների իրավունքների ու շահերի:

Հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում կրթություն ստացող երեխաները փաստացի ԱԾԽՄ են: Չնայած գործող օրենսդրական կարգավորումներով հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատությունները չունեն ԱԾԽՄ երեխաների խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման և իրականացման գործառույթ՝ համապարփակ ուսումնասիրությունը փաստում է, որ այս ուսումնական հաստատություններում կրթություն ստացող երեխաների շարքերում կան փաստացիորեն ծնողական խնամքից զրկված երեխաներ³²: Մասնավորապես, հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում կրթություն են ստանում նաև սոցիալապես անապահով ընտանիքների երեխաներ, որոնք չունեն կրթության հատուկ կարիքներ, այլ հաստատությունն իրականացնում է այս երեխաների խնամքն ու դաստիարակությունը:

Հետազոտության արդյունքները փաստում են, որ հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում երեխաները պահվում են նաև հանգստյան օրերին, այդ թվում՝ նաև կրթական արձակուրդների ժամանակ: Ավելին, կան երեխաներ, որոնց ծնողները չեն այցելում նույնիսկ արձակուրդների ժամանակ: Անկախ ծնողի նման վարքագծի պատճառներից՝ սա ինքնին նշանակում է, որ ծնողը խուսափում է երեխայի դաստիարակությունից, այսինքն՝ երեխան փաստացիորեն առանց ծնողական խնամքի է:

Այս պրակտիկան խնդրահարույց է, քանի որ չի արձանագրվում ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից խուսափելու հանգամանքը, երեխան, առանց հաշվառվելու որպես ԱԾԽՄ, բնակվում է հաստատությունում, ինչը բացառում է նրա նկատմամբ ընտանիքահեն խնամքի ընտրության հնարավորությունը: Ավելին, պրակտիկայում հայտնի են հաստատության կողմից շահագրգռման դեպքեր, քանի որ յուրաքանչյուր երեխայի համար հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատություններն ստանում են ֆինանսական ռեսուրսներ, այդ թվում՝ արձակուրդներին երեխաների խնամքն ու հանգիստը կազմակերպելու նպատակով:

Այսպիսով, ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտման, երեխայի վերաբերյալ ԽՀՄ-ին տեղեկությունների տրամադրման հստակ ընթացակարգերի բացակայության, ինչպես նաև իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց անգործության դեպքում պատասխանատվության բացակայության պայմաններում, պրակտիկայում առաջանում են իրավասու մարմինների հետ անօրինական համագործակցության, պայմանավորվածությունների ռիսկեր, այդ թվում՝ երեխայի շահագործման, իրավունքների խախտման այլ ռիսկեր:

³² Human Rights Watch, «Ե՞րբ կարող եմ տուն գնալ: Չարաշահումներ և խտրականություն հաստատություններում գտնվող երեխաների նկատմամբ և որակյալ ներառական կրթության պակասը Հայաստանում», 22 փետրվարի, 2017թ.:

Առաջարկություններ

- Իրավասու մարմինների կանոնադրություններով սահմանել ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտման լիազորությունների իրականացման գործիքակազմ:
- Կառավարության որոշմամբ սահմանել ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտման հարցում միջգերատեսչական համագործակցության շրջանակները ԽՅՄ-ի և այլ մարմինների միջև՝ նախատեսելով վերահսկողության հստակ մեխանիզմներ:
- Սահմանել երեխաների պաշտպանության գործառույթներ ունեցող իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց նկատմամբ պատասխանատվության մեխանիզմներ:
- Համապատասխան իրավական ակտերում հստակեցնել ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու համար պատասխանատվության համապատասխան տեսակի կիրառման չափանիշներն ու պայմանները:
- Հստակեցնել ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից, ինամբից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու համար պատասխանատվության ընթացակարգերը, այդ առնչությամբ իրավասու մարմինների լիազորություններն ու գործառույթները (ԽՅՄ, ԸԿԵԻՊԲ և այլն):

2.2. ԱԾԽՄ երեխայի կարիքների գնահատումը, կարգավիճակի ճանաչումը, հաշվառումը

ԱԾԽՄ երեխաների կարիքների գնահատման և կարգավիճակի ճանաչման գործընթացն առավելապես կարգավորվում է ՀՀ կառավարության N1112-Ն որոշմամբ: Մասնավորապես, ըստ այդ որոշման՝ ԽՅՄ-ն ԱԾԽՄ երեխայի մասին տեղեկատվություն ստանալուց հետո ոչ ուշ, քան մեկ օրվա ընթացքում իրականացնում է իրավիճակի ուսումնասիրություն՝ տեղեկատվությամբ հայտնի դարձած վայրում երեխայի հայտնաբերման կամ երեխային տեսակցելու նպատակով, և ստացված տեղեկատվության հավաստիության դեպքում նույն օրը կազմվում է երեխայի հայտնաբերման և տեսակցելու մասին արձանագրություն, և իրականացվում են երեխայի առողջության պաշտպանության հետ կապված անհրաժեշտ գործողություններ: Հայտնաբերելուց երեք օրվա ընթացքում ԽՅՄ-ն հայտնում է համապատասխան մարզպետարանին կամ Երևանի քաղաքապետարանին, ՍԱՏԳ, ՀՀ ոստիկանությանը, ինչպես նաև հետազոտում է երեխայի կյանքի պայմանները, իրականացնում նրա սկզբնական հաշվառումը, կազմակերպում է բժշկական հաստատության կողմից երեխայի բժշկական զննությունը, ապահովում է այդ երեխայի ժամանակավոր (որոշակի ժամկետով) տեղավորումը (այդ թվում՝ բնակչության սոցիալական պաշտպանության համապատասխան հաստատությունում կամ շուրջօրյա լրիվ ինամբ տրամադրող այլ կազմակերպությունում): Համապատասխան ԽՅՄ-ն յոթնօրյա ժամկետում մարզպետարան կամ Երևանի քաղաքապետարան է ներկայացնում փաստաթղթերի փաթեթ, որը վերջինների կողմից ներկայացվում է ՍԱՏԳ³³: ՍԱՏԳ-ն կատարում է ներկայացված փաստաթղթերի ուսումնասիրություն, գնահատում երեխայի սոցիալական կարիքները, կազմում երեխայի անհատական սոցիալական ծրագիրը և ստացված փաստաթղթերի ու տեղեկատվության համադրման, վերլուծության արդյունքում ԸԿԵԻՊԲ-ին ու ԽՅՄ-ին է ներկայացնում նախնական

³³ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 14:

եզրակացություն (դիրքորոշում) երեխայի հետագա խնամքը կազմակերպելու (կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու, խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակելու, որդեգրման հանձնելու, խնամատար ընտանիքում տեղավորելու, բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն կամ շուրջօրյա խնամք տրամադրող այլ կազմակերպություն ընդունելու նպատակահարմարության) վերաբերյալ³⁴:

Կառավարության նույն որոշման համաձայն՝ ԽՅՄ-ի կողմից ներկայացված փաստաթղթերի հիման վրա ԸԿԵԻՊԲ-ն յոթևօրյա ժամկետում իրականացնում է երեխայի կենսապայմանների և սոցիալ-հոգեբանական ուսումնասիրություն, կատարում ԽՅՄ-ի կողմից ներկայացված փաստաթղթերի և ՍԱՏԳ նախնական եզրակացության ուսումնասիրություն և ստացված փաստաթղթերի և տեղեկատվության համադրման, վերլուծության արդյունքում կազմում եզրակացություն երեխայի հետագա խնամքը կազմակերպելու մասին³⁵:

Իրավասու մարմիններն ունեն մասնագիտական կարողությունների ու պատրաստվածության պակաս: ԱՃԽՄ երեխաների կյանքի վերաբերյալ որոշումներ կայացնող մարմինների մասնագիտական պատրաստվածությունն առաջնային պայման է կայացված որոշումների օբյեկտիվության, երեխայի լավագույն շահերը գնահատելու և մասնագիտական օրինավորության առումներով: Այնուամենայնիվ, ըստ փորձագետների, ինդրահարույց է իրավասու մարմինների մասնագիտական պատրաստվածության հարցը ԱՃԽՄ երեխայի հայտնաբերման, նրա կարիքների գնահատման, կարգավիճակի ճանաչման և ուղղորդման ողջ գործընթացում:

Հատկապես կարևորվում է ԽՅՄ/ԽՅՅ մասնագիտական պատրաստվածությունը երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանության հարցում որպես երեխաների պաշտպանության հիմնական լիազորություններ ունեցող մարմինների: Հետազոտության ընթացքում հարցված փորձագետների զգալի մասը նշել է այս մարմիններում մասնագիտացված անձանց՝ հոգեբանի, սոցիալական աշխատողի, մանկավարժի, իրավաբանի ներգրավման անհրաժեշտության մասին: Հատկապես ընդգծվել է մարզային փոքր համայնքների կառույցների մասնագիտացվածության պակասը:

Չնայած, ըստ ԽՅՄ կանոնադրության, դրանց կից ստեղծվող ԽՅՅ կազմում կարող են ընդգրկվել մարզպետարանների (Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարանի) աշխատակազմի կառուցվածքային ստորաբաժանումների, սոցիալական աջակցության տարածքային գործակալությունների (բաժինների) աշխատողներ, համայնքապետարանի աշխատակազմի համայնքային ծառայողներ, բուժաշխատողներ, համայնքի մանկավարժներ, հոգեբաններ, սոցիալական աշխատանքի մասնագետներ և իրավաբաններ, ինչպես նաև հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ (համաձայնությամբ)³⁶, այնուամենայնիվ, պրակտիկան ցույց է տալիս, որ ԽՅՅ կազմում ընդգրկված են նաև ոլորտից անտեղյակ անձինք՝ առանց հաշվի առնելու նրանց ցանկությունը, մոտիվացիան, մասնագիտական որևէ փորձառության առկայությունը:

³⁴ Նույն տեղում, կետ 18:

³⁵ Նույն տեղում, կետ 19:

³⁶ ՀՀ կառավարության 02.06.2016թ. N631-Ն որոշում, կետ 14:

Ես օրենսդրություն չգիտեմ, որ դատարանում կարողանամ մասնագիտական պատասխաններ տալ, ինչը սթրեսային է: Իմ փոխարեն կուզեի մասնագետ աշխատել: Իմ դեպքում իմ ցանկությունը հաշվի չի առնվել: Նշանակվել եմ՝ պետք է անեմ: Հիմա ինձ երկար ժամանակ է պետք, որ ուսումնասիրեմ ու աշխատեմ ինձ վրա:

Փորձագետ

Ուսումնասիրությունը վեր է հանել նաև ՍԱՏԳ/ՍԱՏԲ մարմինների ոչ բավարար պատրաստվածության և մասնագիտական կարողությունների խնդիրը: ՍԱՏԳ/ՍԱՏԲ մասնակցությունը նորամուծություն է ԱՃԽՄ երեխաների ճանաչման և խնամքի ձևի որոշման գործընթացում: Չնայած երեխայի խնամքի ձևի ընտրության շրջանակներում կենսական կարևոր լիազորություններ են վերապահված այդ մարմիններին, սակայն այս կառույցները դեռևս չունեն իրենց նոր լիազորությունների իրացման համապատասխան մասնագիտական կարողություններ:

Այսպես, հետազոտության շրջանակներում բացահայտվել է, որ, չնայած անցած կարճաժամկետ վերապատրաստումներին, ՍԱՏԳ մարմիններից յուրաքանչյուրում ներգրավված են մեկ կամ երկու մասնագիտացված հոգեբաններ կամ սոցիալական աշխատողներ: ՍԱՏԳ մարմիններում աշխատում են ոլորտի հետ որևէ առնչություն չունեցող մասնագետներ, օրինակ՝ տնտեսագետներ, ֆինանսական ոլորտի մասնագետներ, ինժեներական կրթություն ունեցող անձինք և այլն: Մինչդեռ այս մարմինների կողմից իրականացվում է երեխայի կարիքների և լավագույն շահերի գնահատում, խնամքի ձևի ընտրության հարցում եզրակացության կազմում, խնամք իրականացնող անձի գնահատում, ինչը պահանջում է խոր մասնագիտական գիտելիքներ:

Փորձագետների մի մասը նշել է, որ ԸԿԻՊԲ-ները նույնպես ունեն բավարար և մասնագիտացված աշխատակազմով հագեցվածության կարիք, ներառյալ՝ սոցիալական աշխատողներ, հոգեբաններ, երեխայի կենսապայմանների և երեխայի սոցիալ-հոգեբանական ուսումնասիրություն իրականացնելու և երեխայի հետագա խնամքը կազմակերպելու մասին եզրակացություն կազմելու համար, ինչը որոշիչ է երեխայի խնամքի ձևի ընտրության և կազմակերպման հարցում:

Մասնագիտական պատրաստվածության պակասը որպես խնդիր դիտարկելը բխում է ինչպես միջազգային, այնպես էլ ուսումնասիրված պրակտիկայի վերլուծությունից, քանի որ որքան ցածր են իրավասու մարմինների մասնագիտական կարողությունները, այնքան ավելի անվստահելի են դրանց կողմից կայացված որոշումներն ու տրված եզրակացությունները: Մասնագիտական պատրաստվածություն չունեցող պաշտոնատար անձինք առավել խոցելի են ազդեցությունների նկատմամբ, ինչը բարձրացնում է անհիմն և անօրինական որոշումների կայացման հնարավորությունը:

Գործում է երեխային ԱՃԽՄ ճանաչելու անօրինական պրակտիկա ծնողի կողմից երեխայի խնամքից ժամանակավորապես հրաժարվելու հիմքով: ՀՀ օրենսդրությունը հստակ սահմանում է այն դեպքերը, երբ երեխան կարող է համարվել ԱՃԽՄ, երբ նրա նկատմամբ կարող է ընտրվել այլընտրանքային խնամքի որևէ ձև, երբ նրան կարող են տրամադրվել օրենքով նախատեսված սոցիալական երաշխիքներ: Օրենսդրական գործող կարգավորումը չի նախատեսում ծնողի կողմից երեխայի խնամքից ժամանակավորապես հրաժարվելու դեպքում նրան ԱՃԽՄ ճանաչելու

հնարավորություն: Սակայն պրակտիկայում արձանագրվել են դեպքեր, երբ ծնողները, տարբեր պատճառներից ելնելով, ներկայացրել են երեխայի խնամքից ժամանակավորապես հրաժարվելու դիմում (առանց ծնողական իրավունքներից հրաժարվելու), որի հիման վրա իրավասու մարմինների կողմից սկսվել է երեխային ԱԾԽՄ ճանաչելու գործընթացը, և երեխան հիմնականում տեղավորվել է շուրջօրյա խնամքի հաստատությունում:

Այս պրակտիկան օրենսդրական կարգավորում չունի, իրավասու մարմինների կողմից իրականացվում է կամայականորեն, ինչպես նաև որևէ իրավական հետևանք չի առաջացնում ո՛չ ծնողի և ո՛չ էլ իրավասու մարմինների համար: Ըստ իրավասու մարմինների՝ թեև այս պրակտիկան անօրինական է և հակասում է գործող օրենսդրական կարգավորումներին (մասնավորապես՝ ՀՀ կառավարության N1112-Ն որոշման պահանջներին), սակայն այն բխում է երեխայի իրավունքների և շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունից:

Մայրը չէր ուզում հրաժարվել երեխայից, խնդրում էր ժամանակավորապես խնամել: Հիմա այն, որ օրենքով չի կարգավորվում, երեխան կարող է հայտնվել աղքատանում կամ մանկատան պատի տակ: Դիմումը գրվեց վեց ամսով, ու երեխան հաշվառվեց որպես ԱԾԽՄ: Փորձագետ

ՀՀ օրենսդրությունը նախատեսում է ծնողի կողմից ծնողական իրավունքներից ինքնակամ հրաժարումը բացառապես երեխային որդեգրության հանձնելու դեպքում: Մասնավորապես, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի համաձայն, երեխային որդեգրելու համար անհրաժեշտ է նրա ծնողների գրավոր համաձայնությունը, որը կարող է արտահայտվել դիմումով՝ հաստատված նոտարական կարգով կամ այն կազմակերպության ղեկավարի կողմից, որտեղ գտնվում է ԱԾԽՄ երեխան, ինչպես նաև համաձայնությունը կարող է արտահայտվել անմիջականորեն դատարանում որդեգրման վարույթի ժամանակ³⁷:

Երեխայի առողջական խնդիրների պատճառով ծնողները հանձնել էին մանկատուն և նույն օրը սկսվել էր նրան ԱԾԽՄ ճանաչելու գործընթացը: Երեխային որպես ԱԾԽՄ հաշվառելու հիմք հանդիսացել էր մանկատանը գրված ծնողների դիմումը երեխայի խնամքից ժամանակավոր հրաժարվելու մասին: Երեխան մանկատանը գտնվելու ընթացքում ստացել է բուժում և անհրաժեշտ վիրահատություն, որից հետո ծնողները մանկատուն են ներկայացրել ԸԿԵԻՊԲ եզրակացությունը՝ երեխային մանկատանից դուրս գրելու և կենսաբանական ընտանիք հանձնելու վերաբերյալ: Երեխան մանկատանը մնացել է 1 ամսից ավելի: Դեպքի ուսումնասիրություն

Ծնողները կարող են հետ վերցնել երեխային որդեգրելու համար իրենց տված համաձայնությունը մինչև նրան որդեգրելու մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը: Հետևաբար, երեխան կարող է ձեռք բերել ԱԾԽՄ երեխայի կարգավիճակ, եթե առկա է նոտարական վավերացմամբ ծնողների (կամ միակ ծնողի) գրավոր

³⁷ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի, հոդված 118, մաս 1:

հայտարարագիրը ծնողական իրավունքներից ինքնակամ հրաժարվելու և նրան որդեգրության հանձնելու մասին³⁸:

Ծնողի կողմից երեխայի խնամքից ինքնակամ հրաժարման հիմքով երեխային ԱԾԽՄ ճանաչման հիմք գործող օրենսդրությամբ չի նախատեսվում: Սակայն, ինչպես փաստում են հետազոտության արդյունքները, պրակտիկայում ծնողի կամ ծնողների կողմից ներկայացված երեխայի խնամքից ժամանակավորապես հրաժարվելու մասին դիմումի հիման վրա սկսվում է երեխային ԱԾԽՄ ճանաչման և ուղղորդման գործընթացը:

Այս դեպքի մանրամասները փաստում են ԱԾԽՄ գործընթացի արհեստական լինելու և իրավասու մարմինների հետ պայմանավորվածության ձեռքբերման հնարավորության մասին՝ հաշվի առնելով ԱԾԽՄ երեխաների անվճար բժշկական օգնության իրավունքը³⁹, որի շրջանակներում հաստատությունը կազմակերպում է երեխային հիվանդանոցային բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող կազմակերպություն ուղեգրելը⁴⁰: Յետևաբար, երեխայի խնամքից ժամանակավոր հրաժարվելու և դրա հիման վրա երեխային ԱԾԽՄ ճանաչման գործընթացը ոչ միայն անօրինական է, այլև իր մեջ կրում է կոռուպցիոն ռիսկեր, պայմանավորված է իրավասու մարմինների կամայական որոշումներով և մոտեցմամբ:

Ուսումնասիրված համայնքներում, համաձայն հետազոտության արդյունքների, տարբերվում է երեխայի խնամքից ժամանակավորապես հրաժարվելու և դրա առաջացրած իրավական հետևանքների պրակտիկան : Մասնավորապես, երեխան կարող է խնամքի տրամադրման ժամանակահատվածում ճանաչվել ԱԾԽՄ, ինչպես նաև կարող է տեղավորվել բնակչության սոցիալական պաշտպանություն իրականացնող հաստատությունում որպես ԿԴԻԳ երեխա:

Երեխային տեղավորեցինք մանկատանը ծնողի գրավոր դիմումի հիման վրա, որ խնդրել էին ժամանակավորապես երեխաներին խնամքի հաստատությունում պահել: Ընտանիքի հետ աշխատանք էր տարվում, այդ թվում՝ սոցիալական աջակցություն, հոգեբանական աշխատանք: Մոտ մեկ ու կես տարի հետո դիմում գրեցին երեխաներին վերցնելու համար: Տունը գնահատելուց հետո՝ երեխային վերադարձրինք:

Փորձագետ

Այսպիսով, երեխայի խնամքից ժամանակավորապես հրաժարվելու պրակտիկան, չունենալով օրենսդրական հիմքեր, միասնական ուղենիշներ, որոնց հիման վրա երեխան կարող է ստանալ ԱԾԽՄ կամ ԿԴԻԳ երեխայի կարգավիճակ, ինչպես նաև տեղավորվել շուրջօրյա խնամքի հաստատությունում, առաջացնում է կոռուպցիոն ռիսկեր ինչպես հաստատությունում տեղավորելու, այնպես էլ սոցիալական աջակցություն տրամադրելու առումով:

ԱԾԽՄ երեխաների հաշվառման, կարգավիճակի ճանաչման գործընթացում ոչ միշտ է ապահովվում անհրաժեշտ փաստաթղթերի հավաքագրումը: ԱԾԽՄ երեխաների հաշվառումը իրականացվում է ՀՀ կառավարության N962-Ն որոշմամբ

³⁸ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, 16-րդ կետի «է» պարբերություն:

³⁹ «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 8:

⁴⁰ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 44:

հաստատված կարգով⁴¹: Ըստ կարգի՝ ԱՃԽՄ երեխաների և ԱՃԽՄ երեխաների թվին պատկանող անձանց հաշվառումն իրականացվում է համապատասխանաբար ԽՅՄ-ների (սկզբնական հաշվառում), ՀՀ մարզպետարանների (իսկ Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարանի) (տարածքային հաշվառում) և ՀՀ կողմից (կենտրոնացված հաշվառում)⁴²: Համապատասխան ԽՅՄ-ն, տեղեկանալով ԱՃԽՄ երեխաների մասին, պարտավոր է հետազոտել երեխայի կյանքի պայմանները և ծնողական ինսամբի բացակայության փաստը հաստատվելու դեպքում կատարում է երեխայի սկզբնական հաշվառում:

ՀՀ կառավարության N1112-Ն որոշման համաձայն՝ ԽՅՄ-ն համապատասխան քաղաքապետարանի ԸԿԵԻՊԲ է ներկայացնում փաստաթղթերի փաթեթ, որը ներառում է երեխայի ծնողներին առնչվող փաստաթղթեր⁴³, որոնք ըստ Էուլթյան հիմք են հանդիսանում երեխային որպես ԱՃԽՄ հաշվառելու համար: Սակայն հետազոտությամբ արձանագրվել է, որ լինում են դեպքեր, երբ իրավասու մարմինները չեն ներկայացնում համապատասխան փաստը հիմնավորող փաստաթուղթը (օրինակ՝ ծնողին անհայտ ճանաչելու մասին վճռի առկայությունը), և ԱՃԽՄ գործընթացում ԽՅՄ փաստում է որոշակի փաստերի առկայությունն՝ իր հայտարարությամբ կամ այլ՝ օրենքով չնախատեսված փաստաթղթերով, որպիսի պայմաններում որպես ԱՃԽՄ երեխա կարող են հաշվառվել դրա համար հիմքեր չունեցող երեխաներ: Նման դեպքերը նույնպես վկայում են իրավասու մարմինների հետ պայմանավորվածությունների հնարավորության մասին՝ ինչպես երեխային հաստատությունում տեղավորելու, այնպես էլ սոցիալական աջակցություն տրամադրելու առումով:

Վճիռ չկար, հարևաններից ստացված տեղեկատվության հիման վրա ծնողները անհայտ բացակայող համարվեցին:

Փորձագետ

Իրավասու մարմիններն ունեն լիազորությունների և գործառույթների կրկնություններ, այդ թվում՝ ԱՃԽՄ երեխայի հաշվառման, ուղղորդման, ինսամբի ձևի որոշման առնչությամբ⁴⁴:

Այսպես, ԽՅՄ-ն իրականացնում է երեխայի կյանքի պայմանների ուսումնասիրություն, ՍԱՏԳ/ՍԱՏԲ-ն իրականացնում է երեխայի սոցիալական կարիքների գնահատում, կազմում երեխայի անհատական սոցիալական ծրագիրը և տալիս նախնական եզրակացություն երեխայի հետագա ինսամբի կազմակերպման վերաբերյալ, որից հետո ԸԿԵԻՊԲ-ն իրականացնում է երեխայի կենսապայմանների և սոցիալ-հոգեբանական ուսումնասիրություն և տալիս երեխայի ինսամբի կազմակերպման վերաբերյալ եզրակացություն: Վերջինս, ըստ Էուլթյան, հիմք է հանդիսանում երեխայի հետագա ինսամբի ընտրության համար:

ԱՃԽՄ երեխաների կարգավիճակի ճանաչման և ուղղորդման գործընթացում գործառույթային նման համընկնումն ու կրկնություններն արդարացված չեն,

⁴¹ ՀՀ կառավարության 22.06.2006թ. «Առանց ծնողական ինսամբի մնացած երեխաների և առանց ծնողական ինսամբի մնացած երեխաների թվին պատկանող անձանց կենտրոնացված հաշվառման կարգը հաստատելու մասին» N 962-Ն որոշում:

⁴² Նույն տեղում, կետ 4:

⁴³ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 16:

⁴⁴ Իրավասու մարմինների լիազորությունների և գործառույթների ամբողջական ցանկը տե՛ս հավելված 2-ում:

հանգեցնում են ռեսուրսների և ժամանակի անհարկի վատնման: Միաժամանակ, հստակեցված չէ, օրինակ, ՍԱՏԳ-ի «Նախնական եզրակացության» և ԸԿԵԻՊԲ-ի «եզրակացության» հակասության դեպքում դրանցից յուրաքանչյուրի կշիռը երեխայի խնամքի վերաբերյալ վերջնական որոշում կայացնելու առնչությամբ: Իրավասու մարմինների լիազորությունների կրկնությունը և դրանից բխող անհստակությունը հանգեցնում է երեխաների պաշտպանության՝ փոխենթակայություն չունեցող եռաստիճան համակարգի գործունեության անարդյունավետության՝ պայմանավորված ինչպես միջգերատեսչական շահերով, այնպես էլ առանձին պաշտոնատար անձանց ամբիցիաներով:

Ավելին, հետազոտության արդյունքներով փաստվել է, որ, չնայած ԱԾԽՄ երեխայի կարգավիճակի և խնամքի ձևի որոշման հարցում ՍԱՏԳ-ի դերակատարության կարևորությանը, ձևավորվել է օրենքով չնախատեսված պրակտիկա, երբ ՍԱՏԳ-ի Նախնական եզրակացությունն ԸԿԵԻՊԲ-ի և ԱՍՅԼ-ի կողմից չի պահանջվում: Նման դեպքերը, ըստ իրավասու մարմինների, ներառում են այնպիսիք, երբ ծնողը հրաժարվել է երեխայից հիմնականում կա՛մ հաստատությունում տեղավորելու նպատակով, կա՛մ եթե երեխան ընկեցիկ է: Մինչդեռ ՍԱՏԳ-ի կողմից Նախնական եզրակացությունը շրջանցելու պրակտիկան ոչ միայն հակասում է գործող իրավակարգավորումներին, այլև ստեղծում է երեխայի խնամքի կազմակերպման հարցը կարգավորելու հնարավորություն առանց բոլոր իրավասու մարմինների ներգրավման:

Առաջարկություններ

- Մշակել բազմամասնագիտական թիմի անդամների պաշտոնի անձնագրեր, որտեղ հստակ սահմանված կլինեն մասնագիտական նվազագույն պահանջները, թիմի անդամների պարտականությունների ծավալը, աշխատանքի նկարագրությունը, հիմնական գործառույթները:
- Իրականացնել իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց երկարաժամկետ մասնագիտական վերապարաստումներ՝ երեխաների պաշտպանության ոլորտում իրենց գործառույթներն ու լիազորությունները պատշաճ իրականացնելու համար:
- Կառավարության N1112-Ն որոշմամբ հստակեցնել բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում երեխային ժամանակավոր տեղավորելու հիմքերը, նրա կարգավիճակը և առավելագույն ժամանակահատվածը:
- Գործող իրավակարգավորումներում վերանայել ԱԾԽՄ երեխայի կարգավիճակի որոշման գործընթացում երեխայի կարիքների և լավագույն շահերի գնահատման գործառույթ ունեցող մարմինների լիազորությունների շրջանակը՝ բացառելով կրկնություններն ու անհստակությունները:

2.3. ԱԾԽՄ ճանաչված երեխայի խնամքի ձևի ընտրությունը և ուղղորդումը

ԱԾԽՄ երեխաների նկատմամբ հետագա խնամքի կազմակերպումը կարգավորվում է մի շարք իրավական ակտերով: Մասնավորապես, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքը սահմանում է ԱԾԽՄ երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը և նրանց նկատմամբ խնամքի ընտրվող ձևերն ու առաջնահերթությունը: Այսպես, ըստ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի, «...առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները դաստիարակության համար ենթակա են հանձնման ընտանիք (որդեգրման), խնամակալության (հոգաբարձության) կամ խնամատար ընտանիք, իսկ նման հնարավորության բացակայության դեպքում՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած

երեխաների համար բոլոր տիպի կազմակերպություններ (դաստիարակչական, բժշկական, ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններ)»⁴⁵:

Այլ իրավական ակտերով սահմանված են կոնկրետ խնամքի ձևի ընտրության կարգերը: Մասնավորապես, որդեգրման կարգը սահմանված է ՀՀ կառավարության N269-Ն որոշմամբ՝ ընդունված 2010թ. մարտի 18-ին: Խնամատար ընտանիքում ԱՃԽՄ երեխայի տեղավորման կարգը սահմանված է ՀՀ կառավարության թիվ 459-Ն որոշմամբ՝ ընդունված 2008թ. մայիսի 8-ին: ԱՃԽՄ երեխային բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններ ուղեգրումը կարգավորվում է ՀՀ կառավարության թիվ 1112-Ն որոշմամբ՝ ընդունված 2015թ. սեպտեմբերի 25-ին:

2.3.1. Երեխայի լավագույն շահերի գնահատումը ԱՃԽՄ երեխաների վերաբերյալ խնամքի ձև ընտրելիս

«Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիան սահմանում է, որ «Երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովությամբ զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի լավագույն շահերին»: Ըստ Երեխայի իրավունքների կոմիտեի մեկնաբանության՝ «երեխայի լավագույն շահեր» հասկացությունը ընդգրկում է, և դրա բովանդակությունը որոշվում է կոնկրետ գործի հանգամանքների հիման վրա՝ երեխայի մյուս իրավունքների ապահովման անհրաժեշտության համատեքստում: Հետևաբար, «երեխայի լավագույն շահեր» հասկացությունը ճկուն է և գնահատվում է կոնկրետ երեխայի անձնական հանգամանքների, իրավիճակի և կարիքների լույսի ներքո: Միաժամանակ, ինչպես արձանագրել է ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտեն, նման մոտեցումը մանկապլիազիաների հնարավորություն է տալիս, մասնավորապես, մի շարք պետությունների իշխանությունների կողմից «երեխայի լավագույն շահեր» հասկացությունը չարաշահվել է՝ ի արդարացում, օրինակ, ռասիստական քաղաքականության, ծնողների կողմից՝ ի պաշտպանություն իրենց շահերի՝ երեխայի խնամակալությանը վերաբերող վեճերում, ինչպես նաև մասնագետների կողմից, ովքեր հրաժարվում են երեխայի լավագույն շահերը գնահատելուց՝ որպես անկարևոր կամ ոչ վերաբերելի⁴⁶:

Երեխաների այլընտրանքային խնամքի ՄԱԿ-ի ուղեցույցը սահմանում է, որ ԱՃԽՄ երեխայի առնչությամբ կայացված բոլոր որոշումները պետք է հիմնվեն կոնկրետ դեպքի հանգամանքների վրա՝ հաշվի առնելով երեխայի լավագույն շահերը և անվտանգության ու պաշտպանվածության ապահովման անհրաժեշտությունը: Երեխայի լավագույն շահերի որոշումը պետք է ուղղված լինի ԱՃԽՄ կամ նման վտանգի ենթարկված երեխայի կարիքների բավարարման և իրավունքների պաշտպանության

⁴⁵ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքը, հոդված 111: ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում 21.12.2017թ. կատարված փոփոխություններով հոդված 111-ը ձևակերպվել է հետևյալ կերպ. «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների խնամքը և դաստիարակությունը կազմակերպվում են որդեգրման կամ խնամակալության (հոգաբարձության) միջոցով կամ խնամատար ընտանիքում, իսկ նման հնարավորության բացակայության դեպքում՝ դաստիարակչական, բժշկական հաստատությունում, բնակչության սոցիալական պաշտպանության կազմակերպություններում կամ բնակչության կամ երեխայի սոցիալական պաշտպանության նպատակ հետապնդող այլ կազմակերպություններում»:

⁴⁶ ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտեի, Ընդհանուր մեկնաբանություն 14 երեխայի լավագույն շահերը առանջնահերթորեն հաշվի առնելու իրավունքի վերաբերյալ, հոդված 3, մաս 1, 29 մայիսի 2013. CRC/C/GC/14, կետեր 32-34:

առավելագույն համապատասխանությանը: Երեխայի լավագույն շահերի որոշման, ինչպես նաև երեխային առնչվող որոշումներ կայացնելու գործընթացում պետք է ապահովվի երեխայի՝ լսվելու և նրա կարծիքը հաշվի առնելու իրավունքը՝ իր տարիքին և հասունությանը համապատասխան:

Յետևաբար, իրավասու մարմինների կողմից երեխայի այլընտրանքային խնամքի կազմակերպման նպատակով ուղղորդման և խնամքի ու դաստիարակության կազմակերպման գործընթացում պետք է հիմնվեն օրենքով նախատեսված այլընտրանքային խնամքի տեսակներից յուրաքանչյուրի վերաբերյալ իրականացված ուսումնասիրությունների վրա՝ հիմնավորելով խնամքի այլընտրանքային ծառայություններից յուրաքանչյուրի հնարավորությունը կամ դրա բացակայությունը (համապատասխանելը կամ չհամապատասխանելը երեխայի լավագույն շահերին)՝ ընդգծելով այլընտրանքային խնամքի այն տեսակը, որն առավելագույնս համապատասխանում է երեխայի լավագույն շահերին: Երեխայի տեղավորումը բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում պետք է դիտարկել որպես ծայրահեղ միջոց, որը կարող է իրականացվել, եթե բացակայում են երեխայի ընտանեկանին մոտ այլընտրանքային խնամքի մնացած բոլոր տեսակները (երեխայի խնամակալությունը և հոգաբարձությունը մերձավոր ազգականների և այլ անձանց կողմից, երեխայի տեղավորումը խնամատար ընտանիքում, երեխայի որդեգրումը, երեխայի խնամքի կազմակերպումը սոցիալական հոգածության ցերեկային կենտրոնում) կամ դրանց կիրառումը չի բխում երեխայի լավագույն շահերից:

Յետագոտության արդյունքները փաստում են, որ երեխայի լավագույն շահերի գնահատումը իրավասու մարմինների կողմից երբեմն ամբողջությամբ չի ապահովվում՝ ելնելով նաև օբյեկտիվ հանգամանքներից: Սա հիմնականում պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ԱՃԽՄ երեխայի նկատմամբ կիրառված խնամքի ձևը հիմնականում հաստատությունում տեղավորելն է՝ պայմանավորված ինչպես այլընտրանքային խնամքի միջոցների սահմանափակվածությամբ, այնպես էլ ընտանիքահեն ու համայնքահեն ծառայությունների բացակայությամբ: Նման պրակտիկան, իհարկե, երեխայի լավագույն շահերից չի բխում: Խնդիրն առկա է հատկապես հաշմանդամություն ունեցող ԱՃԽՄ երեխաների շրջանում: Թեև հաստատությունների բեռնաթափման գործընթացներում ընդհանուր տիպի հաստատություններում երեխաների թիվը պակասում է, սակայն ավելանում է հատուկ (մասնագիտացված) հաստատություններում պայմանավորված շարունակական ուղեգրմամբ, ինչպես նաև այդ երեխաներին կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու և այլընտրանքային խնամք ստանալու քիչ հնարավորություններով: Մասնավորապես, ԱՍՅՆ համակարգում գործող երեխաների շուրջօրյա խնամք իրականացնող բնակչության սոցիալական պաշտպանության 6 հաստատություններում իրականացվում է 660 երեխայի շուրջօրյա լրիվ խնամք⁴⁷, որոնցից երեք հաստատություններն ընդհանուր են (Երևանի «Մանկան տուն» ՊՈԱԿ (0-6 տարեկան երեխաներ), «Գավառի մանկատուն» ՊՈԱԿ (3-18 տարեկան երեխաներ), «Վանաձորի մանկատուն» ՊՈԱԿ (0-18 տարեկան երեխաներ)), երեքը՝ մասնագիտացված («Մարի Իզմիրյանի անվան մանկատուն» ՊՈԱԿ (0-18 տարեկան երեխաներ), Գյումրու «Երեխաների տուն» ՊՈԱԿ (0-6 տարեկան երեխաներ),

⁴⁷ ՅՅ-ում գործում են ոչ պետական երկու մանկատներ, ընտանեկան տիպի «ՍՕՍ մանկական գյուղեր» մանկատունը (3-23 տարեկան երեխաներ), «Միսիոներների բարեգործական կազմակերպության հայկական մասնաճյուղը», որը մասնագիտացված մանկատուն է և իրականացնում է հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաների խնամքն ու դաստիարակությունը:

«Խարբերդի մասնագիտացված մասնատուն» ՊՈԱԿ (6-18 տարեկան երեխաներ)), որտեղ խնամվում են հատուկ կարիքներ ունեցող, կենտրոնական նյարդային համակարգի օրգանական և ֆունկցիոնալ ախտահարումներով, բնածին և ձեռքբերովի մտավոր և ֆիզիկական հիվանդություններով շուրջ 450 երեխա⁴⁸:

Եթե երեխայի լավագույն շահը հաշվի առնվեր, ապա երեխան պետք է մնար ընտանիքում, այսինքն՝ քաղաքականությունն ուղղված լիներ դրան, քան առանձնացվեր ընտանիքից, որովհետև միջոցներ չունի:

Փորձագետ

Առաջարկություն

- Մշակել երեխայի լավագույն շահերի գնահատման և որոշման ուղեցույցներ և իրականացնել պարբերական մասնագիտական վերապատրաստումներ իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց շրջանում:

2.3.2. Խնամակալությունը և հոգաբարձությունը

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի համաձայն՝ խնամակալություն կամ հոգաբարձություն սահմանվում է ԱԾԽՄ երեխաների նկատմամբ՝ նրանց պահելու, դաստիարակելու և կրթություն տալու, ինչպես նաև նրանց իրավունքներն ու շահերը պաշտպանելու նպատակով⁴⁹: Երեխայի խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակվում է համապատասխան ԽՀՄ-ի որոշմամբ: Երեխայի խնամակալ կամ հոգաբարձու կարող է նշանակվել միայն չափահաս գործունակ անձը՝ իր համաձայնությամբ՝ հաշվի առնելով նրա բարոյական և անձնական այլ հատկանիշները, խնամակալի պարտականությունները կատարելու նրա ունակությունը, խնամակալի և երեխայի փոխհարաբերությունները, երեխայի նկատմամբ խնամակալի ընտանիքի անդամների վերաբերմունքը, ինչպես նաև երեխայի ցանկությունը, եթե դա հնարավոր է⁵⁰: Խնամակալության և հոգաբարձության պարտականությունները կատարվում են անհատույց՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի⁵¹:

Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրությունը հաստատելու մասին ՀՀ կառավարության որոշմամբ սահմանվել է, որ ԽՀՄ-ներն ընտրում են ԱԾԽՄ երեխաներին ընտանիքներում տեղավորելու ձևերը՝ խնամակալ, հոգաբարձու նշանակելը, խնամատար ընտանիքում խնամքի և դաստիարակության հանձնելը՝ ելնելով երեխայի օրինական շահերի ապահովման սկզբունքից, ինչպես նաև ծնողական խնամքից զրկվելու որոշակի հանգամանքներից⁵²: Միաժամանակ, ՀՀ կառավարության N1112-Ն որոշմամբ՝ ուսումնասիրելով երեխայի անձնական տվյալների վերաբերյալ ԽՀՄ ներկայացված փաստաթղթերը, գնահատելով երեխայի սոցիալական կարիքները, կազմելով երեխայի անհատական սոցիալական ծրագիրը՝ ՍԱՏԳ-ն ներկայացնում է իր նախնական եզրակացությունը (դիրքորոշումը) երեխային հետագա խնամք տրամադրելու, այդ թվում՝ խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակելու

⁴⁸ ՀՀ կառավարության 29.09.2016թ. «Երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2017 թվականի տարեկան ծրագրին և միջոցառումների ցանկին հավանություն տալու մասին» N 38 արձանագրային որոշում:

⁴⁹ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի, հոդված 134, մաս 1:

⁵⁰ Նույն տեղում, հոդված 135, մաս 2:

⁵¹ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի, հոդված 38, մաս 1:

⁵² ՀՀ կառավարության 02.06.2016թ. N631-Ն որոշում, կետ 8:

վերաբերյալ⁵³: Իսկ ԸԿԵԻՊԲ-ն ԽՅՄ-ի կողմից ներկայացված փաստաթղթերի, ինչպես նաև գործակալության նախնական եզրակացության ուսումնասիրության արդյունքում կազմում է եզրակացություն՝ երեխային հետագա խնամք տրամադրելու, այդ թվում խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակելու մասին⁵⁴:

Ինչպես փաստում են հետազոտության արդյունքները, իրավասու մարմինների կողմից խնամակալությունը կամ հոգաբարձությունը ԱՃԽՄ երեխայի այլընտրանքային խնամքի կազմակերպման առավել նախընտրելի ձևն է: Մասնավորապես, ԱՃԽՄ երեխայի հայտնաբերման դեպքում ԽՅՄ-ի ներկայացուցիչները երեխայի ազգականների կամ այլ հարազատների շրջանում անմիջապես փնտրում են անձանց, ովքեր պատրաստ կլինեն խնամակալ ճանաչվել և իրականացնել երեխայի խնամքը:

Մինչդեռ իրավասու մարմինները հիմնականում հակված են դրական եզրակացություն տալ հարազատներին՝ երեխայի տեղավորումն ապահովելու համար: Ուսումնասիրված պրակտիկայում ոչ բոլոր դեպքերում է իրականացվում խնամակալի կամ հոգաբարձուի թեկնածու անձի պատշաճ ուսումնասիրություն, երեխայի և խնամակալի կամ հոգաբարձուի համադրելիության գնահատում, երեխայի լավագույն շահերի գնահատում և ապահովում: Այս պարագայում չեն բացառվում դեպքեր, ներառյալ՝ նաև կոռուպցիոն պայմանավորվածությունների արդյունք հանդիսացող, երբ երեխայի խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակվի նյութական շահ հետապնդող անձ:

Միաժամանակ, պրակտիկայում ԱՃԽՄ երեխայի խնամակալ կամ հոգաբարձու հիմնականում ճանաչվում են երեխայի տատիկը կամ պապիկը, ովքեր հաճախ իրենք ունեն խնամքի և աջակցության կարիք, ինչը սակայն համապատասխան իրավասու մարմինների կողմից ոչ միշտ է հաշվի առնվում, և երեխան հանձնվում է նրանց խնամքին՝ փաստացի շարունակելով ունենալ խնամքի կարիք:

Առաջարկություն

- Օրենսդրորեն սահմանել խնամակալի և հոգաբարձուի ընտրության՝ անձի և երեխայի համադրելիության գնահատման պարտադիր պայմանը:

2.3.3. Խնամատարությունը

ԱՃԽՄ երեխային խնամատար ընտանիք հանձնելու կարգը սահմանված է ՀՀ կառավարության N459-Ն որոշմամբ⁵⁵, ըստ որի, երեխա դաստիարակության վերցնելու ցանկություն ունեցող անձը խնամատար ծնող դառնալու հնարավորության մասին եզրակացություն ստանալու համար իր բնակության վայրի մարզպետարան, իսկ Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարան է ներկայացնում դիմում, որում նշվում է նաև խնամատար ընտանիքում դաստիարակության համար հայցվող երեխաների թիվը, անձի համաձայնությունը կենսապայմանների ուսումնասիրության նպատակով տնային այցելություն կատարելու մասին: Ապա մարզպետարանը, իսկ Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարանը դիմումը և համապատասխան փաստաթղթերն ստանալուց հետո մեկամսյա ժամկետում իրականացնում է դիմումատուի կենսապայմանների ուսումնասիրություն և կազմում համապատասխան ակտ, հետո անձին տրամադրվում է

⁵³ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 18:

⁵⁴ Նույն տեղում, կետ 19:

⁵⁵ ՀՀ կառավարության 2008թ. մայիսի 8-ի «Երեխային խնամատար ընտանիք հանձնելու, յուրաքանչյուր երեխայի պահելու համար խնամատար ընտանիքին ամսական վճարվող դրամական միջոցների և երեխայի խնամքի ու դաստիարակության համար խնամատար ծնողների վարձատրության վճարման կարգն ու չափը և խնամատար ծնողների և խնամատար ընտանիք երեխային դաստիարակության հանձնելու մասին պայմանագրի ձևը հաստատելու մասին» N459-Ն որոշում:

խնամատար ծնող դառնալու հնարավորության վերաբերյալ եզրակացություն: Եզրակացությունն ուժի մեջ է մեկ տարվա ընթացքում:

Խնամատար ծնող լինելու հնարավորության մասին դրական եզրակացություն ստացած անձը դաստիարակության համար խնամատար ընտանիք տեղավորման ենթակա երեխայի մասին տեղեկատվություն ստանալու համար դիմում է իր բնակության վայրի ԽՅՄ կամ մարզպետարան, իսկ Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարան կամ ՀՀ ԱՍՀՆ⁵⁶:

Միաժամանակ, անհրաժեշտ է նշել, որ ԱՍՀՆ-ի «ՀՀ-ում խնամատար ընտանիքների հայտնաբերման մեթոդաբանությունը հաստատելու մասին» հրամանով⁵⁷ սահմանվել է, որ խնամատար ծնողների հայտնաբերման, խնամատարության գործընթացում ներգրավման, խնամատար ծնող դառնալու վերաբերյալ հայտերի գրանցման, թեկնածու ծնողների գնահատման և գրանցման գործընթացը իրականացնում են ԽՅՄ-ները և ՍԱՏԳ-ները: Ըստ նույն հրամանի՝ ԽՅՄ-ները, ՍԱՏԳ-ների հետ համատեղ, իրականացնում են խնամատար ծնող դառնալու ցանկություն հայտնած անձանց կյանքի պայմանների, կենցաղի, ծնողավարման հնարավորությունների, երեխայի կրթության, առողջության և այլ հարցերի լուծման առումով համայնքում կամ մոտակայքում համապատասխան հնարավորությունների ուսումնասիրություն: Հաշվի է առնվում համայնքում ծառայությունների առկայությունը, ընտանիքի անդամների տրամադրվածությունը, խնամատարության ընդունելու հիմնական նպատակները, համայնքում տվյալ ընտանիքի հեղինակությունը և այլն⁵⁸: Նույն հրամանի համաձայն՝ համապատասխան ԽՅՄ-ն է խնամատար ծնող դառնալու ցանկություն հայտնած անձի փաստաթղթերն ուղարկում մարզպետարան կամ Երևանի քաղաքապետարան՝ խնամատար ծնող դառնալու հնարավորության մասին եզրակացություն ստանալու համար: ԽՅՄ կողմից ներկայացված փաստաթղթերն ստանալուց հետո ԸԿԵԻՊԲ-ն կատարում է անձի, ընտանիքի և կենսապայմանների ուսումնասիրություն, որի հիման վրա տալիս է խնամատար ծնող դառնալու վերաբերյալ եզրակացություն⁵⁹:

Այսպիսով, ներկայումս խնամատար ծնող դառնալու ցանկություն ունեցող անձանց, նրանց ընտանիքի և կենսապայմանների ուսումնասիրության և խնամատար ծնող դառնալու համար եզրակացություն ստանալու վերաբերյալ գործում են իրար հակասող իրավական ակտեր, ինչը պրակտիկայում լուրջ խնդիրներ կարող է առաջացնել խնամատար ծնող դառնալու թեկնածու անձանց համար իրավունքի որոշակիության սկզբունքի տեսակետից՝ բարձրացնելով նաև իրավասու պաշտոնատար անձանց կամայական գործելակերպի հնարավորությունը: Հետևաբար, անհրաժեշտ է վերանայել Կառավարության N459-Ն որոշումն ու ԱՍՀՆ N10/Ա-1 հրամանը և վերացնել դրանցում առկա հակասությունները:

Անհրաժեշտ է փաստել, որ հստակ չեն խնամատար ծնող ընտրելու պահանջները գնահատելու չափանիշները, օրինակ, անձի ծնողավարման հնարավորությունների առումով: Ավելին, հաշվի առնելով, որ խնամատար ընտանիքներում ԱԾԽՄ երեխաների խնամքի և դաստիարակության կազմակերպումը Ֆինանսավորվում է միայն կոնկրետ թվով ընտանիքներում, խնամատար ընտանիքների ընտրության անհստակ չափանիշների, ոչ բավարար վերահսկողության պայմաններում առաջացնում է

⁵⁶ Նույն տեղում, կետ 8:

⁵⁷ ՀՀ ԱՍՀՆ 2017թ. հունվարի 31-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում խնամատար ընտանիքների հայտնաբերման մեթոդաբանությունը հաստատելու մասին» N10/Ա-1 հրաման:

⁵⁸ Նույն տեղում, կետ 9:

⁵⁹ Նույն տեղում, կետ 12-13:

պաշտոնատար անձանց կամայական գործունեության և անօրինական համագործակցության հնարավորություն: Հետազոտության արդյունքներն արձանագրել են, որ պատշաճ ուսումնասիրության չի ենթարկվում նաև անձի՝ խնամատար ծնող դառնալու դրդապատճառը, ինչը հաճախ եկամուտ ստանալու ցանկությունն է:

Խնամատար ընտանիքում ԱՃԽՄ երեխայի խնամքն ու դաստիարակությունը կազմակերպելիս ոչ միշտ են հաշվի առնվում երեխայի անհատական կարիքները, լավագույն շահերը, ինչպես նաև խնամատար ծնող-երեխա համադրելիությունը: Երեխայի ընտրությունը հիմնականում կատարվում է խնամատար ծնողների կողմից՝ իրենց ցանկություններին, «չափանիշներին» համապատասխան: Հատուկ կարիքներով երեխաների խնամքն ու դաստիարակությունը, որպես կանոն, չի կազմակերպվում խնամատար ընտանիքներում: Ուսումնասիրված համայնքներում արձանագրվել է միայն մեկ դեպք, երբ հաշմանդամություն ունեցող երեխան խնամքի է հանձնվել խնամատար ընտանիքին: Այս պրակտիկան նույնպես պարունակում է կոռուպցիոն գործարքների, պաշտոնատար անձանց կամայական գործելակերպի հնարավորություններ:

Առաջարկություններ

- Հստակեցնել և միասնականացնել Կառավարության N459-Ն որոշմամբ ու ԱՍՀՆ N10/Ա-1 հրամանով կարգավորումները խնամատար ծնողի/ծնողների թեկնածուների գնահատման և ընտրության ամենաբարձր՝ բացառելով տարբեր մարմինների կողմից միևնույն գործառույթը կատարելու հնարավորությունը:
- Բարելավել և պրակտիկայում ապահովել ԱՃԽՄ երեխայի և խնամատար ծնողի համադրելիության գնահատման ընթացակարգերը և պրակտիկան:

2.3.4. Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններում տեղավորելը

Հաստատություններում ԱՃԽՄ երեխաների տեղավորումն իրականացվում է ուղեգրով, որը տրամադրվում է բացառապես ՀՀ ԱՍՀՆ կողմից՝ համապատասխան ԸԿԵԻՊԲ-ի եզրակացության հիման վրա⁶⁰: Ինչպես փաստում են հետազոտության արդյունքները, ԱՍՀՆ կողմից մշտապես ընդունվում են ԸԿԵԻՊԲ-ի ներկայացրած եզրակացության արդյունքները: Կրկնակի ուսումնասիրության իրականացման դեպքեր հետազոտված համայնքներում չեն արձանագրվել: Երեխաներն առավելապես ուղեգրվում են պետական հաստատություններ (մանկատներ), նվազ քանակությամբ՝ ոչ պետական այլընտրանքային խնամք իրականացնող հաստատություններ:

Հաստատություններ ուղեգրելը շարունակում է մնալ ԱՃԽՄ երեխաների խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման հիմնական ձևը: Այս պրակտիկան չի բխում երեխայի լավագույն շահերից, և հաճախ որոշումները կայացվում են ընտրության հնարավորությունների բացակայության պատճառով: Անհրաժեշտ է փաստել, որ ներկայումս հաստատություններում խնամք և դաստիարակություն ստացող երեխաների գերակշիռ մասը կազմում են հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաները, որոնց ծնողական իրավունքներից ծնողները հրաժարվել են: Մասնավորապես, հարցված փորձագետների բնավոր պնդմամբ, պետական հաստատություններում

⁶⁰ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 21:

խնամք և դաստիարակություն ստացող երեխաների 70 տոկոսից ավելին հատուկ կարիք ունեցող երեխաներ են:

Բնակչության սոցիալական պաշտպանության ընդհանուր և մասնագիտացված հաստատություններն ապահովում են երկարաժամկետ կամ որոշակի ժամկետով կացարան, շուրջօրյա լրիվ խնամք ԱԾԽՄ երեխաների համար: Սակայն, ինչպես վերը նշվեց, հաստատություններում տեղավորվում են նաև երեխաներ, որոնց ծնողները սոցիալական կամ այլ պատճառներով չեն կարողանում իրականացնել երեխայի խնամքը: Սոցիալական կամ առողջական վիճակով պայմանավորված՝ երեխային հաստատությունում տեղավորելը ոչ միայն հակասում է երեխայի իրավունքներին, ՀՀ գործող օրենսդրությանը, այլև ստեղծում է կոռուպցիոն ռիսկեր՝ խնամվող երեխաների թվաքանակ ապահովելով հաստատությունների համար: Միաժամանակ, հաստատություններում տեղավորված երեխաների կարգավիճակի պարբերական ստուգումներ չեն իրականացվում երեխային ընտանիք վերադարձնելու կամ այլընտրանքային խնամք տրամադրելու հնարավորությունը գնահատելու առումով:

Չնայած բեռնաթափման գործընթացների շրջանակներում ընդհանուր տիպի հաստատություններում երեխաների թիվը պակասում է, հակառակը՝ ավելանում է երեխաների թիվը մասնագիտացված հաստատություններում, ինչը պայմանավորված է և՛ շարունակական ուղեգրմամբ, և՛ այդ երեխաների կենսաբանական ընտանիք վերադառնալու կամ այլընտրանքային խնամք ստանալու քիչ հավանականությամբ, գրեթե անհնարինությամբ:

Փորձագետ

Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունների ֆինանսավորումն իրականացվում է պետական բյուջեի միջոցների, իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց հատկացրած, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ չարգելված այլ աղբյուրներից ստացված միջոցների հաշվին⁶¹: Պետական բյուջեի միջոցների հաշվին հաստատությունների ֆինանսավորումն իրականացվում է «Երեխաների շուրջօրյա խնամքի ծառայություններ» ծրագրի շրջանակներում: Հաշվի առնելով հաստատուն և փոփոխուն ծախսերի հանրագումարը՝ հաստատությունում խնամքի և դաստիարակության համար յուրաքանչյուր երեխայի ծախսը օրական կազմում է մոտ 8,000 ՀՀ դրամ: Հաստատուն ծախսերը ներառում են հաստատության շենքային և կոմունալ ապահովության ծախսերը, աշխատակազմի աշխատավարձը, իսկ փոփոխուն ծախսերը՝ մեկ երեխայի օրական ծախսը (օրինակ՝ սննդի ծախսը), ինչը կազմում է միջինում 1,300 դրամ: Միաժամանակ, հաստատությունների անձնակազմը նույնպես պայմանավորված է հաստատությունում խնամվող երեխաների հաստատված թվակազմով: Մասնագիտացված հաստատություններում յուրաքանչյուր երեխայի խնամքի համար նախատեսված ծախսն ավելի է՝ պայմանավորված խնամքի և հիգիենայի պարագաների, ինչպես նաև դեղորայքի լրացուցիչ պահանջներով:

⁶¹ «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 32:

Կոռուպցիոն ռիսկերը կապված են ոլորտի ֆինանսավորման հետ, որովհետև եթե հաստատությունում մեկ երեխային բաժին ընկնող գումարի կեսը տրամադրվի ընտանիքին, երեխան շատ հանգիստ կարող է ապրել ընտանիքում:

Փորձագետ

Չետագոտության արդյունքները փաստում են, որ ինամվոլ երեխաների թվով ֆինանսավորման սկզբունքը նպաստում է դեպի բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններ երեխաների ուղեգրմանն ու ապահովում դրանց նյութական բազայով: Չեռևաբար, առկա է առավել շատ երեխաներ ունենալու շահ, ինչը հիմնական պատճառներից է, որ այլընտրանքային ինամքի տեսակները չեն զարգանում:

Չաստատություններում ֆինանսական չարաշահումները կապված են ինչպես ջեռուցման և շինությունների պահպանման այլ ծախսերի, այնպես էլ երեխաների սննդի, դեղորայքի և այլ պարագաների համար կատարված ծախսերի հետ: Նույն կերպ, հնարավոր է նաև անձնակազմի թվաքանակի և հաստիքների ուճացում՝ առանց համապատասխան ծախսերի կատարման⁶²: Սակայն վերահսկողության գործունե մեխանիզմների բացակայության պայմաններում հաստատությունների ծախսերը պատշաճ չեն վերահսկվում: Մասնավորապես, ՀՀ վերահսկիչ պալատի կողմից ԱԾԽՄ երեխաների սոցիալական պաշտպանության հաստատություններում 2008-2016թթ. ընթացքում որևէ ուսումնասիրություն չի կատարվել⁶³:

Օրենսդրությամբ այժմ ԱԾԽՄ երեխաների ինամքի կազմակերպման 4 հիմնական տեսակներ կան, բայց անհասկանալիորեն մեծամասամբ միակ լուծումը հաստատությունն ուղղորդելն ու տեղավորելն է: Սա ինքնին հուշում է չարաշահումների մասին:

Փորձագետ

Բացի պետական ֆինանսավորումից, ԱԾԽՄ երեխաների ինամքի և դաստիարակության հաստատությունները զգալի ֆինանսական աջակցություն են ստանում իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց նվիրատվություններից և հատկացումներից, ինչը լրացուցիչ անվերահսկելի ֆինանսների աղբյուր է հանդիսանում հաստատությունների համար:

Առաջարկություններ

- Օրենսդրորեն նախատեսել և պրակտիկայում ապահովել հաստատությունում տեղավորված երեխայի՝ կենսաբանական ընտանիք կամ այլընտրանքային այլ ինամքի տեսակի հնարավորության պարբերական վերանայման գործընթացի իրականացումը:
- Բարելավել ինամքի հաստատությունների ֆինանսավորման, այդ թվում՝ արտաբյուջետային ֆինանսավորման նկատմամբ վերահսկողության և հանրային հաշվետվողականության մեխանիզմները:

⁶² Չեռք, Մանկատան տնօրենը 19 բաղաբացիների անվամբ աշխատավարձ ձևակերպելով, յուրացրել է 46 մլն դրամ, <http://hetq.am/arm/news/78930/mankatan-tnoreny-19-qaxaqacineri-anvamb-ashkhatavardz-dzevakerpelovyuracrel-e-46-mln-dram.html>

⁶³ ՀՀ վերահսկիչ պալատի կայքէջը, <http://www.coc.am/>:

2.3.5. Որդեգրումը

ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքը սահմանում է, որ որդեգրումը համարվում է ԱՃԽՄ երեխաների տեղավորման նախապատվելի ձևը⁶⁴: ՀՀ-ում որդեգրումը ԱՃԽՄ երեխաների ինամբի միակ տեսակն է, որ հաստատվում է դատական կարգով: Որդեգրման դատական գործընթացին պարտադիր մասնակցում են որդեգրել ցանկացող անձն ու ԽՀՄ ներկայացուցիչը⁶⁵: Երեխայի որդեգրման համար անհրաժեշտ է ՀՀ մարզպետարանների, իսկ Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարանի եզրակացությունը՝ որդեգրման հիմնավորվածության և այդ որդեգրումը որդեգրվող երեխայի շահերին համապատասխանելու մասին՝ նշելով երեխայի և որդեգրողի/որդեգրողների անձնական շփումների փաստի վերաբերյալ տեղեկություններ⁶⁶:

Ըստ ԱՍՀՆ կողմից տրամադրված տեղեկատվության՝ վերջին տարիներին ԱՃԽՄ երեխաների որդեգրումների թիվը կազմել է համապատասխանաբար 62 (2014թ.), 104 (2015թ.), 77 (2016թ.), իսկ 2017թ. առաջին կիսամյակի ընթացքում՝ 17 երեխա⁶⁷:

ՀՀ օրենսդրության համաձայն, որպես որդեգրման ենթակա հաշվառվում են այն երեխաները, որոնց որդեգրման համար առաջացել են ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված իրավական հիմքերը, այսինքն՝ երեխան ԱՃԽՄ է ճանաչվել: Որպես որդեգրման ենթակա են հաշվառվում նաև այն երեխաները, որոնց որդեգրման համար առկա է ծնողների համաձայնությունը, երբ երեխային որդեգրելու ցանկություն են հայտնել երեխայի խորթ հայրը կամ խորթ մայրը, նրա ազգականները կամ որդեգրել ցանկացող այլ անձ⁶⁸: Հաշվի առնելով, որ որդեգրող անձի անձնական հատկանիշների վերաբերյալ հստակ օրենսդրական պահանջներ սահմանված չեն (բացառությամբ անձի պատշաճ վարքագծի վերաբերյալ երաշխավորագրի և համապատասխան հանցագործությունների մասին դատվածություն չունենալու մասին տեղեկանքի ներկայացումը)⁶⁹, կարելի է եզրակացնել, որ որդեգրել ցանկացող անձի այլ հատկանիշների, այդ թվում՝ ծնողավարման հմտությունների, դաստիարակության ոճի և այլ հատկանիշների ուսումնասիրությունն չի իրականացվում, չի իրականացվում երեխայի և որդեգրող անձի կամ անձանց համադրում և երեխայի լավագույն շահի ամբողջական գնահատում:

Հաշվի առնելով, որ հաստատություններում ինամվող երեխաների մեծամասնության ծնողները չեն հրաժարվել երեխայի նկատմամբ իրավունքներից, և նրանք ենթակա չեն որդեգրման առանց ծնողների համաձայնության՝ կոռուպցիոն ռիսկերն առավել ընդգծվում են, քանի որ երեխայի նկատմամբ իրավունքներից ծնողների հրաժարումը և նրան որդեգրելու համաձայնություն տալը նպատակ է հետապնդում երեխային ԱՃԽՄ ճանաչելու արհեստական հիմքեր ստեղծելուն և պայմանավորվածություններ ձեռք բերելուն:

⁶⁴ ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, հոդված 112, մաս 1:

⁶⁵ Նույն տեղում, հոդված 113, մաս 1:

⁶⁶ Նույն տեղում, մաս 2:

⁶⁷ ՀՀ ԱՍՀՆ 18.08.2017թ. թիվ ՇՀ/ԳԳ-2-6/8609-17 գրություն:

⁶⁸ ՀՀ կառավարության որոշումը որդեգրման կարգը և ՀՀ դիվանագիտական ներկայացուցչություններում կամ հյուպատոսական հիմնարկներում օտարերկրյա քաղաքացիների, քաղաքացիություն չունեցող անձանց և ՀՀ սահմաններից դուրս բնակվող ՀՀ քաղաքացիների կողմից որդեգրված՝ ՀՀ քաղաքացի հանդիսացող երեխայի հաշվառման կարգը հաստատելու, ՀՀ կառավարության 2002թ. նոյեմբերի 28-ի N 1919-Ն որոշման մեջ լրացում կատարելու և ՀՀ կառավարության մի շարք որոշումներ ուժը կորցրած ճանաչելու մասին N269-Ն որոշում, կետեր 2, 4:

⁶⁹ ՀՀ կառավարության 18.03.2010թ. N269-Ն որոշում, կետ 7:

Որդեգրվող երեխաներն ընտրվում են ըստ որդեգրող անձանց նախընտրելի չափանիշների⁷⁰, ինչը պարունակում է կոռուպցիոն ռիսկեր՝ հատկապես համապատասխան նախընտրելի չափանիշների բարձր պահանջարկի պայմաններում: Ինչպես փաստում են հետազոտության արդյունքները, նախապատվությունը հիմնականում տրվում է մինչև 2 տարեկան առողջ երեխաներին: Հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաների որդեգրման ցուցանիշները բավականին ցածր են, և դրանք ներառում են հիմնականում օտարերկրյա որդեգրման դեպքերը:

Որդեգրողը ցանկանում է որդեգրել այս կամ այն երեխային, այսինքն՝ երեխա-ծնող համադրություն չի կատարվում, որդեգրողին տրվում է ընտրության հնարավորություն: Նման դեպքերում երեխային կարող են ճանաչել ԱՃԽՄ կամ արհեստականորեն պայմանավորվածություն ձեռք բերել ծնողի հետ: Նպատակային որդեգրումը ԱՃԽՄ ճանաչման ռիսկերից է:

Փորձագետ

ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է երեխայի որդեգրման գաղտնիության սկզբունքը, ինչը էականորեն սահմանափակում է որդեգրման նկատմամբ վերահսկողության և մոնիտորինգի հնարավորությունը՝ ինքնին ստեղծելով կոռուպցիոն գործարքների և դրանց կոծկման հնարավորություններ:

Առաջարկություններ

- Օրենսդրորեն հստակեցնել որդեգրողի անձի ուսումնասիրման և գնահատման ենթակա հանգամանքները: Նախատեսել և ապահովել որդեգրողի և որդեգրվող երեխայի համադրելիության գնահատման ընթացակարգերը:
- Չվտանգելով որդեգրման գաղտնիությունը՝ ապահովել որդեգրման գործընթացի արդյունավետ հանրային վերահսկողություն և մոնիտորինգ:

2.3.6. Երեխային կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելը

Բնակչության սոցիալական պաշտպանության ընդհանուր տիպի և հատուկ հաստատություններից երեխայի դուրսգրման կարգի համաձայն, մինչև 18 տարին լրանալը երեխան կարող է դուրս գրվել Նրան կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու կամ դրանով նախատեսված այլ դեպքերում⁷¹: Նույն կարգի համաձայն, բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում բնակվող (խնամվող) երեխան կենսաբանական ընտանիք է վերադարձվում երեխայի ծնողների (ծնողի) կամ ընտանիքի չափահաս այլ անդամի գրավոր դիմումի և ընտանիքի բնակության վայրի ԸԿԵԻՊԲ կողմից կատարված ուսումնասիրության արդյունքում տրված եզրակացության հիման վրա, որից մեկական օրինակներ ուղարկվում են նաև լիազորած պետական մարմին և ընտանիքի բնակության վայրի խնամակալության և հոգաբարձության մարմին⁷²:

ՀՀ մարզպետարանի աշխատակազմի ԸԿԵԻՊԲ օրինակելի կանոնադրության համաձայն՝ բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում բնակվող (խնամվող) երեխային կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու մասին երեխայի

⁷⁰ ՀՀ կառավարության 18.03.2010թ. N269-Ն որոշում, կետ 36:

⁷¹ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 62:

⁷² ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 63:

ծնողների (ծնողի) կամ ընտանիքի չափահաս այլ անդամի գրավոր դիմումի դեպքում, կատարած ուսումնասիրության արդյունքում տալիս է համապատասխան եզրակացություն (դրական կամ բացասական)՝ դրա մեկական օրինակներն ուղարկելով նաև ԱՍՀՆ և տվյալ ընտանիքի բնակության վայրի ԽՀՄ⁷³: Կենսաբանական ընտանիք վերադառնալու համար տրվող եզրակացության ձևը սահմանվում է ՀՀ ԱՍՀՆ համապատասխան հրամանով⁷⁴:

Այսպիսով, օրենսդրական որևէ կարգավորման ենթարկված չեն ԸԿԵԻՊԲ կողմից ուսումնասիրության կատարման և եզրակացության տրամադրման ժամկետները, հստակեցված չեն ուսումնասիրության ենթակա հանգամանքները և չափորոշիչները, որոնց գնահատման արդյունքում տրվում է համապատասխան եզրակացությունը:

Հետևաբար, առանց օրենսդրական կարգավորումների ԸՆԵԻՊԲ գործունեությունը պրակտիկայում հանգեցնում է կամայական գործելակերպի, ինչպես նաև կոռուպցիոն ռիսկերի՝ գործընթացի ժամկետները կարգավորելու, գնահատման չափորոշիչներ առաջադրելու առումով:

Մեր պրակտիկայում հանդիպած դեպքերից մեկով եթե երեխային մանկատանը տեղավորելու գործընթացը շատ արագ էր տեղի ունեցել, ապա մանկատանից հանելու համար բավականին երկար ժամանակ պահանջվեց, բյուրոկրատական քաշքշուկների ու իրավասու մարմնի պետի քննահաճույքի պատճառով: Արդյունքում, երեխան ավելի երկար մնաց մանկատանը:

Փորձագետ

Հետազոտության արդյունքները փաստել են, որ ԱՃԽՄ ճանաչված և հաշվառված երեխաներին ընտանիք վերադարձնելու իրավական հիմքերի անհստակությունը, տարբեր մարմինների կողմից դրանց կամայական և տարբերակված մեկնաբանությունը և կիրառումը հանգեցնում են անարդյունավետ վարչարարության, իրավասու մարմինների լայն հայեցողության և կամայական գործելակերպի:

Առաջարկություն

- Օրենսդրորեն սահմանել ԱՃԽՄ երեխային կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու համար գնահատման ենթակա հանգամանքները և դրանց չափորոշիչները, գործընթացի կարգը, հստակ ժամկետներն ու վերադարձման գործընթացի պարբերականությունը:

⁷³ ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարի և ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի ՏԿԱԻՆ և ՀՀ ԱՍՀՆ համատեղ հրաման ՀՀ մարզպետարանի աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժնի օրինակելի կանոնադրությունը հաստատելու մասին, գրանցվել է 23 դեկտեմբերի 2015թ., կետ 8, ենթակետ 25:

⁷⁴ ՀՀ ԱՍՀՆ 03.05.2016թ. N54-Ն հրաման:

ԳԼՈՒԽ 3. ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆՁԱՄՔԻ ՄՆԱՅԱԾ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՎԵՐԱՀՍՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՇՎԵՏՎՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՃԽՄ երեխաների իրավունքների և լավագույն շահերի պաշտպանության, նրանց խնամքի արդյունավետ տրամադրման տեսանկյունից խիստ կարևոր է ինչպես ԱՃԽՄ երեխայի խնամքի ձևի ընտրության գործընթացի, այնպես էլ դրա կազմակերպման նկատմամբ վերահսկողությունը:

Մինչդեռ հետազոտության արդյունքները փաստում են, որ բավարար և արդյունավետ չէ ինչպես ԱՃԽՄ երեխայի կարիքների գնահատման, նրա խնամքի ձևի ընտրության գործընթացի նկատմամբ, այնպես էլ խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման նկատմամբ վերահսկողությունը:

ԱՃԽՄ երեխայի կարիքների գնահատման և խնամքի ձևի ընտրության նկատմամբ վերահսկողությունը: Գործող օրենսդրական կարգավորումների համաձայն, ստանալով երեխայի հետագա խնամքը տրամադրելու մասին ԸԿԵԻՊԲ-ի եզրակացությունը, ԱՍՀՆ-ն երեխային ուղեգրում է բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն (ընդհանուր կամ հատուկ տիպի), եթե եզրակացությունը համապատասխանում է երեխայի հետագա խնամքը բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում տրամադրելու մասին հիմնավորված և օրենսդրությամբ սահմանված պահանջներին: Միաժամանակ, երեխայի հետագա խնամքը բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում իրականացնելու վերաբերյալ ԸԿԵԻՊԲ-ի եզրակացությամբ պետք է հաստատված լինի այլընտրանքային այլ ձևերով երեխայի հետագա խնամքը կազմակերպելու անհնարինությունը կամ ոչ նպատակահարմարությունը⁷⁵: Հետևաբար, բացառապես ԱՍՀՆ-ն է իրավասու հիմնավորված եզրակացության առկայության դեպքում ուղեգրել երեխային բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն: Սակայն ԱՍՀՆ-ի կողմից ստուգվում են բացառապես ներկայացված փաստաթղթերը, որոնք, ինչպես ցույց տվեց հետազոտությունը, կարող են լինել ոչ ամբողջական, սուբյեկտիվ և հիմնված ոչ մասնագիտական դիրքորոշման վրա:

Եթե ԱՍՀՆ-ին ներկայացված եզրակացությունում առկա է օրենսդրորեն հիմնավորված դիրքորոշում երեխայի հետագա խնամքը բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում չկազմակերպելու վերաբերյալ, ապա լիազորված պետական մարմինն այն ստանալուց հետո եռօրյա ժամկետում երեխայի փաստաթղթերը վերադարձնում է համապատասխան մարզպետարան, իսկ Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարան և դրա մասին տեղեկացնում ՍԱՏԳ-ին⁷⁶: ԱՃԽՄ երեխայի հետագա խնամքի այլ ձևերը՝ վերադարձ կենսաբանական ընտանիք, որդեգրում, խնամակալի կամ հոգաբարձուի նշանակում, տեղավորում խնամատար ընտանիքում, կազմակերպվում են ՀՀ օրենքներին և այլ նորմատիվ իրավական ակտերին համապատասխան:

Այսպիսով, լիազոր մարմնի վերահսկողական լիազորությունները սահմանափակված են միայն բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում երեխային տեղավորելու մասին եզրակացությունը և երեխայի փաստաթղթերը վերադարձնելով՝

⁷⁵ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 19:

⁷⁶ Նույն տեղում, կետ 23:

լրացուցիչ ուսումնասիրություններ կատարելու համար, եթե եզրակացությունը հիմնավորված կամ իրավաչափ չէ, կամ ներկայացված փաստաթղթերից որևէ մեկում առկա են ոչ հավաստի տեղեկություններ, կամ ԱՍՀՆ հիմնավորված չի համարում երեխայի հետագա խնամքը բնակության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում կազմակերպելու մասին դիրքորոշումը: Երեխայի հետագա խնամքը կազմակերպելու այլ ձևերի ընտրության հարցում ԱՍՀՆ-ն որևէ լիազորություն չունի: Ավելին, ԱՍՀՆ-ն երեխաների նկատմամբ ընտրված խնամքի և դաստիարակության ձևի վերաբերյալ ամբողջական տեղեկատվության չի տիրապետում և վիճակագրություն չի վարում:

Այսպիսով, չունենալով միջգերատեչական ենթակայություն, տեղական, մարզային և հանրապետական մակարդակներում գործով ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության եռաստիճան համակարգն օժտված չէ երեխայի կենսական կարևոր որոշումների վերահսկողության արդյունավետ մեխանիզմներով, ինչը տեղական և մարզային մակարդակներում որոշում կայացնելիս առաջացնում է չվերահսկվող կոռուպցիոն ռիսկեր:

ԱՃԽՄ երեխայի խնամքի այլընտրանքային ձևերի նկատմամբ վերահսկողությունը: ՀՀ օրենսդրությունը ԽՀՄ-ի համար սահմանում է ԱՃԽՄ երեխաների խնամքի նկատմամբ վերահսկողական գործառույթներ և պարտավորություններ: Մասնավորապես, ԽՀՄ կանոնադրության համաձայն, ԽՀՄ իրականացնում է հսկողություն խնամակալների և հոգաբարձուների գործունեության նկատմամբ, այդ թվում՝ մոնիտորինգի միջոցով, ինչպես նաև իրականացնում է վերահսկողություն խնամատար ծնողների վրա դրված պարտավորությունների կատարման նկատմամբ⁷⁷: Խնամատար ընտանիքում երեխայի խնամքի և դաստիարակության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու նպատակով ԽՀՄ-ն իրավունք ունի օրվա ցանկացած ժամի այցելել խնամատար ընտանիք, ինչի մասին խնամատար ընտանիքը պարտավոր է տալ իր համաձայնությունը⁷⁸:

Հետազոտության արդյունքների համաձայն, երեխայի խնամքի նկատմամբ վերահսկողության իրականացման պրակտիկան միատեսակ և արդյունավետ չէ: ԽՀՄ այցելությունները կարող են իրականացվել բացառապես այն դեպքերում, երբ առկա է կասկած կամ որևէ տեղեկություն երեխայի վիճակի մասին: Առանձին համայնքներում ղեկավարի կողմից սահմանված ժամանակացույցի հիման վրա իրականացվում են այցելություններ, որոնց հիման վրա կազմվում են արձանագրություններ: Սակայն հստակ չեն գնահատման ենթակա հանգամանքները և դրանց չափանիշները, որոնց հիման վրա պետք է կատարվի միևնույնիսկ: Արձանագրվել են դեպքեր, երբ ԽՀՄ ներկայացուցիչները սահմանափակվել են բացառապես զանգով՝ երեխայի որպիսության մասին տեղեկանալու նպատակով:

...Կան ընտանիքներ, որ զանգն էլ բավարար է:

Փորձագետ

⁷⁷ ՀՀ Կառավարության 02.06.2016թ. N631-Ն որոշում, կետ 9, ենթակետ 2 «է»:

⁷⁸ ՀՀ Կառավարության 08.05.2008թ. N459-Ն որոշում, խնամատար ընտանիք երեխային դաստիարակության հանձնելու մասին պայմանագիր հավելված 3, կետ 2, ենթակետ 6:

խնամակալության կամ հոգաբարձության նկատմամբ պատշաճ վերահսկողության բացակայության պատճառով երեխաները շարունակում են համարվել ԱՃԽՄ, մինչդեռ իրականում նրանց կարգավիճակում կարող են տեղի ունենալ փոփոխություններ, այդ թվում ծնողական խնամքի վերականգնում, իսկ իրավասու մարմինները դրանից անտեղյակ լինեն:

ԽՅՄ-ի կողմից վերահսկողության իրականացման միջոց է նաև խնամակալների կամ հոգաբարձուների գործողությունների կամ անգործության դեմ բողոքների կամ դիմումների քննությունը⁷⁹: Հետազոտությամբ պարզվել է, որ ուսումնասիրված համայնքներում խնամակալի կամ հոգաբարձուի գործողության կամ անգործության դեմ բողոքներ երբևէ չեն ստացվել:

Խնամատար ընտանիքներում այցելությունները կատարվում են հազվադեպ և ըստ անհրաժեշտության: Արձանագրվել են նաև խնամատար ընտանիքների նկատմամբ որևէ վերահսկողության բացակայության դեպքեր:

Մենք հիմա մի խնամատար ընտանիք ունենք, բարձր աշխատավարձով մարդ է...ես ամաչում եմ ինչ-որ բան ասել, հարցնել այդ մարդուն:

Փորձագետ

ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների այլընտրանքային խնամքի տրամադրման նպատակով ուղղորդման կարգն ու չափանիշները սահմանում են, որ երեխայի խնամքն այլընտրանքային խնամքի որևէ տեսակի միջոցով կազմակերպելու դեպքում երեխայի կյանքի պայմանները և խնամք իրականացնող սուբյեկտների (խնամակալներ, հոգաբարձուներ, որդեգրողներ, խնամատար ծնողներ, շուրջօրյա խնամք իրականացնող հաստատություններ և այլն) գործունեությունը ԽՅՄ-ի, ինչպես նաև ՀՀ կառավարությանն առընթեր ՀՀ ոստիկանության անչափահասների գործերով ստորաբաժանումների կողմից, օրենքով սահմանված կարգով, ենթարկվում է պարբերական մոնիտորինգի՝ նպատակ ունենալով պարզել, թե որքանով է տվյալ ժամանակահատվածում այլընտրանքային խնամքի որոշումը համապատասխանում երեխայի լավագույն շահին և որքանով են խնամքի պայմանները նպաստում երեխայի լիարժեք զարգացմանը⁸⁰:

Մինչդեռ, ըստ ոստիկանության ներկայացուցիչների, մշտադիտարկումներ ոստիկանության կողմից չեն իրականացվում, ոստիկանության համապատասխան ստորաբաժանումները նույնիսկ տեղյակ չեն լինում երեխային ԱՃԽՄ կարգավիճակի տրամադրման կամ խնամքի ձևի ընտրության վերաբերյալ: Ոստիկանությունը միջամտում է միայն այն դեպքում, երբ առկա է տեղեկատվություն կամ ահազանգ ընտանիքում երեխայի նկատմամբ բռնության կամ բացասական ներգործության, ազդեցության մասին: Ինչպես նշել են ՀՀ ոստիկանության անչափահասների գործերով ստորաբաժանումների ներկայացուցիչները, նման դեպքերում ծնողների հետ աշխատանքները տարվում են ԽՅՄ հետ համագործակցությամբ:

⁷⁹ ՀՀ կառավարության 02.06.2016թ. N631-Ն որոշում, Հավելված կետ 9, ենթակետ 11:

⁸⁰ ՀՀ կառավարության 25.05.2016թ. N551-Ն որոշում, Հավելված, կետ 10:

Հաստատությունների նկատմամբ վերահսկողությունը

«Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն, ՀՀ կառավարության լիազորած պետական մարմինը վերահսկողություն է իրականացնում մանկատներում (անկախ կազմակերպական-իրավական ձևից) երեխաներին տեղավորելու, ինչպես նաև նրանց խնամքի և դաստիարակության համար անհրաժեշտ պետական սոցիալական նվազագույն չափորոշիչների կիրառման նկատմամբ⁸¹: Երեխաների խնամք և պաշտպանություն իրականացնող հաստատություններում երեխաների տեղավորման, ինչպես նաև նրանց խնամքի և դաստիարակության համար անհրաժեշտ պետական նվազագույն սոցիալական չափորոշիչների պահպանման մոնիտորինգը, ինչպես նաև պետական վերահսկողությունը կատարվում է ՀՀ ԱՍՀՆ աշխատակազմի վերլուծության և մոնիտորինգի վարչության մոնիտորինգի բաժնի, ինչպես նաև ՀՀ ԱՍՀՆ աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների հիմնահարցերի վարչության երեխաների հիմնահարցերի բաժնի կողմից⁸²:

Ըստ ԱՍՀՆ բաժիններից ընդգրկված փորձագետների, ՀՀ ԱՍՀՆ բաժինների կողմից կատարվում են պարբերական այցեր և ուսումնասիրություններ հաստատություններում, այդ թվում՝ երեխաների սննդի, հիգիենայի, դեղորայքների և այլ նվազագույն չափորոշիչների առնչությամբ: Սակայն ԱՍՀՆ կողմից կատարված մոնիտորինգի և վերհանված խնդիրների մասին հաշվետվությունները հրապարակային չեն, ինչը կասկածի տակ է դնում վերահսկողության արդյունավետությունը և չի ապահովում գործունեության թափանցիկություն և հաշվետվողականություն:

Նախարարության կողմից իրականացվում են ուսումնասիրություններ, իրենք յուրաքանչյուր խախտման մասին տեղյակ են բնականաբար: Սակայն ինչ խախտումներ էլ որ բացահայտվում են, թաքցվում են:

Փորձագետ

Երեխաների խնամքի կազմակերպումը հաստատություններում վերահսկվում է նաև ՀՀ նախագահի վերահսկողական ծառայության, ՀՀ վարչապետի վերահսկողական ծառայության, ՀՀ ֆինանսների նախարարության աշխատակազմի ֆինանսաբյուջետային վերահսկողության տեսչության, ինչպես նաև ՀՀ վերահսկիչ պալատի կողմից, որոնց վերահսկողությունը հիմնվում է որակական և ծախսային ցուցիչների վրա: Այնուամենայնիվ, վերահսկողությունը չի ներառում կոռուպցիոն ռիսկերի վերացման ինստիտուցիոնալ լուծումներ:

ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանը նույնպես օժտված է երեխաների իրավունքների պաշտպանության մոնիտորինգի լիազորություններով, այդ թվում՝ իրավասու է իրականացնելու պարբերական, ինչպես նաև ըստ անհրաժեշտության

⁸¹ «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 25:

⁸² ՀՀ ԱՍՀՆ 2013թ. փետրվարի 21-ի ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության աշխատակազմի վերլուծության և մոնիտորինգի վարչության կանոնադրությունը հաստատելու մասին N30/1 հրամանի, Հավելված 4: ՀՀ ԱՍՀՆ 2015թ. դեկտեմբերի 10-ի ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների հիմնահարցերի վարչության կանոնադրությունը հաստատելու մասին N176Ա/1 հրամանի հավելված 3, կետ 18:

անարգել այցեր երեխաների խնամք և պաշտպանություն իրականացնող հաստատություններ, ինչպես նաև հանրակրթական ուսումնական հաստատություններ⁸³:

Որդեգրված երեխաների խնամքի նկատմամբ վերահսկողությունը

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի համաձայն, ՀՀ տարածքում որդեգրողների ընտանիքներում երեխաների կյանքի և դաստիարակության պայմանների վերահսկողությունն իրականացվում է օրենքով սահմանված կարգով⁸⁴:

Մինչև ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում 2017 թվականին կատարված լրացումը՝ որդեգրված երեխայի խնամքի և դաստիարակության նկատմամբ վերահսկողության կարգը, պատասխանատու մարմինը և դրա լիազորությունները խիստ անհստակ էին:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում լրացված հոդված 128.1-ի համաձայն⁸⁵, որդեգրողի ընտանիքում որդեգրված երեխայի խնամքի նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացվում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի և մարզպետարանի (Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարանի) հետ համատեղ, իսկ օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս բնակվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների կողմից որդեգրման դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորված պետական կառավարման մարմնի կողմից (այսուհետ՝ վերահսկողություն իրականացնող մարմին): Հայաստանի Հանրապետությունից այլ պետությունում որդեգրված երեխայի խնամքի նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով և ժամկետներում, եթե այլ բան նախատեսված չէ մյուս պետության օրենքով: Ըստ օրենքի, վերահսկողությունն իրականացվում է երեխայի որդեգրելու վերաբերյալ դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ երեք տարվա ընթացքում:

Վերահսկողությունն իրականացնող մարմինն իրավունք ունի սեփականատիրոջ կամ այլ օրինական տիրապետողի համաձայնությամբ մուտք գործել երեխայի բնակության վայր, ուսումնասիրել երեխայի կենսապայմանները և դրանց ապահովվածությունը, անարգել շփվել երեխայի և որդեգրողի (որդեգրողների), ինչպես նաև նրա մերձավոր ազգականների, հարևանների, կրթական հաստատությունների աշխատակիցների հետ՝ պահպանելով որդեգրման գաղտնիությունը, կատարել երեխայի լավագույն շահերից բխող՝ օրենքով նախատեսված այլ գործողություններ:

Կարգավորման նման պայմաններում անհրաժեշտ է հստակեցնել իրավասու մարմիններից յուրաքանչյուրի իրավասությունն ու լիազորությունները, վերահսկողության ենթակա կոնկրետ հանգամանքները և չափանիշները, ինչպես նաև վերահսկողության գործընթացի իրականացման պարբերականությունը՝ հստակեցնելով իրավասու մարմինների հայեցողական լիազորությունները:

Ավելին, բացի բնակության վայրի դիտարկման կարգից, անհրաժեշտ է հստակեցնել նաև երեխայի խնամքի նկատմամբ վերահսկողության իրականացման կարգը, դրա արձանագրումն ու երեխայի խնամքի վերահսկողության հետևանքները:

ԱԾԽՄ երեխայի նկատմամբ ընտրված խնամքի ձևի պարբերական վերանայման խնդիրներ: ՀՀ կառավարության N551-Ն որոշմամբ ամրագրվել է երեխային

⁸³ «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենք, հոդված 30:

⁸⁴ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի, հոդված 113, մաս 2:

⁸⁵ «ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, 21 դեկտեմբերի 2017թ.:

այլընտրանքային խնամքի տրամադրման վերաբերյալ որոշումների ճկունության սկզբունքը, ինչը ենթադրում է, որ այդ որոշումները պետք է պարբերաբար վերանայվեն, եթե երեխայի համար այլընտրանքային խնամքի սահմանման հիմնական պատճառները փոփոխվել են կամ վերացել: Միաժամանակ, նույն որոշումը սահմանում է բնակչության սոցիալական պաշտպանության ընդհանուր տիպի և հատուկ հաստատություններում տեղավորված երեխաների վիճակի ամենամյա հետազոտության պահանջը՝ վերջիններիս խնամքը փոխարինող ընտանիքներում կամ ընտանեկան տիպի այլընտրանքային խնամքի որևէ այլ տեսակով կազմակերպելու հնարավորությունները գնահատելու նպատակով:

Պրակտիկայում, սակայն, հաստատություններում վերահսկողությունը հազվադեպ է ներառում երեխաների փաստաթղթերի, նրանց պահելու հիմքերի և պատճառների, ժամկետների, կարգավիճակի փոփոխության ուսումնասիրությունը: Հաստատություններ ուղղորդված երեխաների խնամքի ձևի վերանայում գրեթե չի իրականացվում, և երեխաները տարիներ շարունակ կարող են բնակվել հաստատությունում առանց գործի վերանայման, իսկ ժամանակավոր տեղավորման դեպքում՝ նաև առանց կարգավիճակի վերջնական հստակեցման:

Երեխաների պաշտպանությամբ զբաղվող մասնագետի համար կարևոր են երեխայի փաստաթղթերը, եթե տեսնում է, որ երեխան հաստատություն է տեղափոխվել ժամանակավորապես, օրինակ, 6 ամիս ժամկետով, սակայն ամբողջ կյանքն այնտեղ է, ու այդ հարցը ոչ ոք չի վերանայել, չգիտի այդ երեխայի կյանքում կամ ընտանիքի կյանքում տեղի ունեցած փոփոխությունները, դա խնդրահարույց է:

Փորձագետ

Ավելին, թեև ՀՀ կառավարության թիվ 1112-Ն որոշմամբ սահմանվում է, որ ՍԱՏԳ, միջգերատեսչական համագործակցության և աջակցող ցանցի այլ անդամներ ձեռնարկում են ՀՀ օրենսդրությամբ չարգելված միջոցներ՝ հասանելի ռեսուրսների որոնման միջոցով երեխայի հետագա խնամքն ընտանիքում կազմակերպելու նպատակով⁸⁶:

Նույն որոշմամբ սահմանվում է, որ բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում երեխային խնամք տրամադրելու ամբողջ ժամանակահատվածում տվյալ հաստատության պաշտոնատար անձինք, ՍԱՏԳ-ն, ԸՆԵԻՊԲ-ն երեխային ընտանիքում տեղավորելու հնարավորության մասին համապատասխան տեղեկատվություն ստանալուց հետո տեղեկացնում են բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատության գտնվելու վայրի ԽՀՄ-ին⁸⁷: Օրենսդրական կարգավորումն հստակ չէ և իրավասու մարմինների համար չի սահմանում կոնկրետ պարտավորություններ՝ իրականացնելու երեխայի նկատմամբ ընտրված խնամքի ձևի վերանայում: Հետևաբար, երեխայի խնամքի ձևի վերանայման հնարավորությունը պատրանքային է:

⁸⁶ ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ. N1112-Ն որոշում, կետ 57:
⁸⁷ Նույն տեղում, կետ 58:

Առաջարկություններ

- Հստակեցնել և բարելավել ԱԾԽՄ երեխաների կարգավիճակի որոշման, կարիքների և լավագույն շահերի գնահատման, խնամքի ձևի ընտրության նկատմամբ վերահսկողության մեխանիզմները:
- Բարելավել այլընտրանքային խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման ձևերի նկատմամբ վերահսկողության իրավական հիմքերը և պրակտիկան՝ սահմանելով իրավասու մարմինների լիազորություններն ու պարտականությունները, վերահսկողության չափորոշիչները, կարգն ու պարբերականությունը:
- Մշակել բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններում վերահսկողության և մոնիտորինգի չափելի, ինստիտուցիոնալ գործիքակազմ և մեխանիզմներ՝ հաստատության ծախսերի արդյունավետության, երեխաներին մատուցվող խնամքի որակի նկատմամբ վերահսկողության նպատակով:
- Հստակեցնել որդեգրված երեխաների խնամքի և դաստիարակության նկատմամբ վերահսկողության իրավական հիմքերը, իրավասու մարմինների լիազորությունները և պարտականությունները, վերահսկողության չափորոշիչները, կարգն ու պարբերականությունը:
- Հստակեցնել ԱԾԽՄ երեխային տրամադրվող խնամքի ձևերի վերանայման մեխանիզմը, իրավասու մարմինների լիազորություններն ու պարտականությունները, կարգն ու պարբերականությունը:
- Նախատեսել և պրակտիկայում ապահովել իրականացված վերահսկողության արդյունքների հրապարակայնությունը:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Այս հետազոտությունը՝ որպես հասարակական վերահսկողության դրսևորում, ուղղված էր բացահայտելու ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտում առկա խնդիրները և ներկայացնելու առաջարկություններ ինչպես գործող ընթացակարգերի թափանցիկության բարձրացման, այնպես էլ առկա կոռուպցիոն ռիսկերը նվազեցնելուն ուղղված անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարելու ուղղությամբ:

Հետազոտությունը ցույց տվեց, որ ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտում առկա կոռուպցիոն ռիսկերը հիմնականում պայմանավորված են համակարգային բնույթի թերություններով՝ օրենսդրական բարեփոխումների և քաղաքականության ուղղությունների փոփոխությունների պայմաններում թերի և անհստակ իրավակարգավորումներով, գնահատման անհրաժեշտ չափանիշների բացակայությամբ, իրավասու մարմինների լիազորությունների և գործառույթների անհստակությամբ ու կրկնողությամբ, պաշտոնատար անձանց ոչ բավարար մասնագիտական պատրաստվածությամբ և ցածր մոտիվացիայով, միջգերատեսչական անբավարար համագործակցությամբ և պատասխանատվության մեխանիզմների ոչ բավարարությամբ ու անարդյունավետությամբ, ինչպես ԱՃԽՄ երեխայի նկատմամբ խնամքի ու դաստիարակության ձևի ընտրության գործընթացի, այնպես էլ խնամքի ու դաստիարակության կազմակերպման նկատմամբ վերահսկողության անարդյունավետությամբ, ոչ բավարար թափանցիկությամբ և հաշվետվողականությամբ:

Այս խնդիրներն են պատճառ դառնում ԱՃԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտում թերությունների, նրանց իրավունքների ու լավագույն շահերի խախտման համար՝ առանց ծնողների և պաշտոնատար անձանց կամայական և հաճախ ոչ իրավաչափ գործունեության համար բացասական հետևանքների:

Ակնկալվում է, որ ներկայացված առաջարկությունները արձագանք կստանան ՀՀ ԱՍՀՆ և այլ շահագրգիռ պետական մարմինների կողմից:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում հստակեցնել ԱԾԽՄ երեխայի հասկացությունը՝ հնարավորինս բացառելով դրա կամայական մեկնաբանության հնարավորությունը, մասնավորապես, հստակեցնել ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու՝ որպես երեխային ԱԾԽՄ ճանաչելու հիմքի հստակ չափանիշները:
2. «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքում հստակեցնել «առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա» և «կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխա» հասկացությունները՝ բացառելով դրանց նույնականացումը:
3. Իրավասու մարմինների կանոնադրություններով սահմանել ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտման լիազորությունների իրականացման գործիքակազմ:
4. Կառավարության որոշմամբ սահմանել ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտման հարցում միջերատեսչական համագործակցության շրջանակները ԽՀՄ-ի և այլ մարմինների միջև՝ նախատեսելով վերահսկողության հստակ մեխանիզմներ:
5. Սահմանել երեխաների պաշտպանության գործառույթներ ունեցող իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց նկատմամբ պատասխանատվության մեխանիզմներ:
6. Համապատասխան իրավական ակտերում հստակեցնել ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու համար պատասխանատվության համապատասխան տեսակի կիրառման չափանիշներն ու պայմանները:
7. Հստակեցնել ծնողի կողմից երեխայի դաստիարակությունից, խնամքից կամ նրա իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու համար պատասխանատվության ընթացակարգերը, այդ առթիվ իրավասու մարմինների լիազորություններն ու գործառույթները (ԽՀՄ, ԸԿԵԻՊԲ և այլն):
8. Իրականացնել իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց երկարաժամկետ մասնագիտական վերապատրուսատումներ՝ երեխաների պաշտպանության ոլորտում իրենց գործառույթներն ու լիազորությունները պատշաճ իրականացնելու համար:
9. Կառավարության N1112-Ն որոշմամբ հստակեցնել բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում երեխային ժամանակավոր տեղավորելու հիմքերը, նրա կարգավիճակը և առավելագույն ժամանակահատվածը:
10. Գործող իրավակարգավորումներում վերանայել ԱԾԽՄ երեխայի կարգավիճակի որոշման գործընթացում երեխայի կարիքների և լավագույն շահերի գնահատման գործառույթ ունեցող մարմինների լիազորությունների շրջանակը՝ բացառելով կրկնություններն ու անհստակությունները:
11. Մշակել երեխայի լավագույն շահերի գնահատման ու որոշման ուղեցույցներ և իրականացնել պարբերական մասնագիտական վերապատրաստումներ իրավասու մարմինների պաշտոնատար անձանց շրջանում:
12. Օրենսդրորեն սահմանել խնամակալի և հոգաբարձուի ընտրության պարտադիր պայման՝ անձի և երեխայի համադրելիության գնահատում:
13. Հստակեցնել և միասնականացնել ՀՀ կառավարության N459-Ն որոշմամբ ու ԱՍՀՆ N10/Ա-1 հրամանով կարգավորումները խնամատար ծնողի/ծնողների

- թեկնածուների գնահատման և ընտրության առնչությամբ՝ բացառելով տարբեր մարմինների կողմից միևնույն գործառույթը կատարելու հնարավորությունը:
14. Բարելավել և ապահովել ԱԾԽՄ երեխայի և խանամատար ծնողի համադրելության գնահատման ընթացակարգերը և պրակտիկ իրականացումը:
 15. Օրենսդրորեն նախատեսել և պրակտիկայում ապահովել հաստատությունում տեղավորված երեխայի՝ կենսաբանական ընտանիք կամ այլընտրանքային այլ խնամքի տեսակի ընտրության հնարավորության պարբերական վերանայման գործընթացի իրականացումը:
 16. Բարելավել խնամքի հաստատությունների ֆինանսավորման, այդ թվում՝ արտաբյուջետային ֆինանսավորման նկատմամբ վերահսկողության և հանրային հաշվետվողականության մեխանիզմները:
 17. Օրենսդրորեն հստակեցնել որդեգրողի անձի ուսումնասիրման և գնահատման ենթակա հանգամանքները: Նախատեսել և ապահովել որդեգրողի և որդեգրվող երեխայի համադրելիության գնահատման չափանիշները և ընթացակարգերը:
 18. Զվտանագելով որդեգրման գաղտնիությունը՝ ապահովել որդեգրման գործընթացի արդյունավետ հանրային վերահսկողություն և մոնիտորինգ:
 19. Օրենսդրորեն սահմանել երեխային կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու համար գնահատման ենթակա հանգամանքները և դրանց չափորոշիչները, գործընթացի կարգը, հստակ ժամկետներն ու վերադարձման գործընթացի պարբերականությունը:
 20. Հստակեցնել և բարելավել ԱԾԽՄ երեխաների կարգավիճակի որոշման, կարիքների և լավագույն շահերի գնահատման, խնամքի ձևի ընտրության նկատմամբ վերահսկողության մեխանիզմները:
 21. Բարելավել այլընտրանքային խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման ձևերի նկատմամբ վերահսկողության իրավական հիմքերը և պրակտիկան՝ սահմանելով իրավասու մարմինների լիազորություններն ու պարտականությունները, վերահսկողության չափորոշիչները, կարգն ու պարբերականությունը:
 22. Ստեղծել բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններում վերահսկողության և մոնիտորինգի չափելի, ինստիտուցիոնալ գործիքակազմ՝ կոռուպցիոն ռիսկերը հնարավորինս նվազեցնելու, հաստատությունում երեխաներին մատուցվող ծառայությունների որակի նկատմամբ կայուն հսկողություն սահմանելու նպատակով:
 23. Հստակեցնել որդեգրված երեխաների խնամքի և դաստիարակության նկատմամբ վերահսկողության իրավական հիմքերը, իրավասու մարմինների լիազորությունները և պարտականությունները, վերահսկողության չափորոշիչները, կարգն ու պարբերականությունը:
 24. Հստակեցնել ԱԾԽՄ երեխային տրամադրվող խնամքի ձևերի վերանայման մեխանիզմը, իրավասու մարմինների լիազորություններն ու պարտականությունները, կարգն ու պարբերականությունը:
 25. Նախատեսել և պրակտիկայում ապահովել իրականացված վերահսկողության արդյունքների հրապարակայնությունը:

Հավելված 1. Օգտագործված գրականության ցանկ

Իրավական ակտեր

1. ՀՀ սահմանադրություն
2. «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա
3. «Երեխայի այլընտրանքային խնամքի ուղեցույց», ՄԱԿ
4. ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք
5. «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենք
6. «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք
7. «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենք
8. «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենք
9. «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք
10. ՀՀ կառավարության 2006 թվականի հունիսի 22-ի «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների թվին պատկանող անձանց կենտրոնացված հաշվառման կարգը հաստատելու և հայաստանի հանրապետության կառավարության 2003 թվականի հուլիսի 23-ի N 917-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N962-Ն որոշում
11. ՀՀ կառավարության 2008թ. մայիսի 8-ի «Երեխային խնամատար ընտանիք հանձնելու կարգը, յուրաքանչյուր երեխայի պահելու համար խնամատար ընտանիքին ամսական վճարվող դրամական միջոցների և երեխայի խնամքի եվ դաստիարակության համար խնամատար ծնողների վարձատրության վճարման կարգն ու չափը և խնամատար ընտանիք երեխային դաստիարակության հանձնելու մասին պայմանագրի ձևը հաստատելու մասին» N459-Ն որոշում
12. ՀՀ կառավարության 2015թ. սեպտեմբերի 10-ի «Միջգերատեսչական սոցիալական համագործակցության կանոնակարգը սահմանելու մասին» N 1044-Ն որոշում
13. ՀՀ կառավարության 2015 թվականի սեպտեմբերի 25-ի «Երեխաների, տարեց և (կամ) հաշմանդամություն ունեցող անձանց խնամքի տրամադրման կարգը և պայմանները սահմանելու, տարեց և (կամ) հաշմանդամություն ունեցող անձանց խնամքի տրամադրումը մերժելու հիմք հանդիսացող հիվանդությունների ցանկը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության մի շարք որոշումներ ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N1112-Ն որոշում
14. ՀՀ սոցիալական ապահովության նախարարի 2003 թվականի սեպտեմբերի 8-ի «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների թվին պատկանող անձանց անձնական քարտի ձևը, հաշվառման մատյանի ձևը, կենտրոնացված հաշվառման մատյանի ձևը հաստատելու մասին» N86-Ն հրաման
15. ՀՀ ԱՍՀՆ 201 ՀՀ կառավարության 2016թ. հունիսի 2-ի «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրությունը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2011 թվականի փետրվարի 24-ի N164-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N631-Ն որոշում,
16. 7 հունվարի 31-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում խնամատար ընտանիքների հայտնաբերման մեթոդաբանությունը հաստատելու մասին» N10-Ա-1 հրաման

17. ՀՀ ԱՍՀՆ 2016 թվականի մայիսի 3-ի «ՀՀ ԱՍՀՆ ներկայացվող երեխայի խնամքի տրամադրման մասին եզրակացության, երեխային բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն ուղեգրելու մասին եզրակացության և բնակչության սոցիալական պաշտպանության խնամքի գիշերօթիկ հաստատությունից երեխայի ծնողների (ծնողի) կամ այլ օրինական ներկայացուցչի գրավոր դիմումի հիման վրա երեխայի դուրսգրման մասին եզրակացության, բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունից երեխայի՝ կենսաբանական ընտանիք վերադառնալու համար տրվող եզրակացության ձևերը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի 2007 թվականի սեպտեմբերի 13-ի 121-Ն հրամանն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 54-Ն հրաման
18. ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարի և ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի «ՀՀ մարզպետարանի աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժնի օրինակելի կանոնադրությունը հաստատելու և ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարի 2010 թվականի հուլիսի 14-ի N07-Ն և ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի 2010 թվականի հուլիսի 13-ի N66-Ն համատեղ հրամանն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» համատեղ հրաման
19. ՀՀ կառավարության 2015 թվականի սեպտեմբերի 10-ի «Սոցիալական ծառայություններ տրամադրող տարածքային մարմինների լիազորությունների իրականացման և սոցիալական ծառայությունների տրամադրման կարգն ու պայմանները սահմանելու մասին» N1061-Ն որոշում
20. ՀՀ կառավարության 2003թ. դեկտեմբերի 18-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2004-2015 թվականների ազգային ծրագիրը հաստատելու մասին» N1745-Ն որոշում
21. ՀՀ կառավարության 2006թ. հունվարի 12-ի «Կյանքի դժվարին իրավիճակներում գտնվող երեխաների սոցիալական պաշտպանության բարեփոխումների 2006-2010 թվականների ռազմավարությունը և Լոռու մարզի Վանաձորի մանկատան, Վանաձորի N 2, Վանաձորի N 3, Ստեփանավանի N 1 և Սպիտակի «Որբ, ծնողական խնամքից զրկված մտավոր թերզարգացում ունեցող երեխաների» N 1 հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների բեռնաթափման 2006 թվականի փորձնական ծրագիրը հաստատելու և ՀՀ կառավարության 2004 թվականի հուլիսի 1-ի N988-ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» որոշում
22. ՀՀ կառավարության 2012թ. դեկտեմբերի 27-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2013-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2013-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրի միջոցառումների ժամանակացույցը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2003 թվականի դեկտեմբերի 18-ի N1745-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N1694-Ն որոշում
23. ՀՀ կառավարության 2016թ. մայիսի 26-ի «Կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների՝ այլընտրանքային խնամքի տրամադրման նպատակով ուղղորդման կարգը և չափորոշիչները հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2015թվականի սեպտեմբերի 25-ի N1112-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին N551-Ն որոշում

24. ՀՀ կառավարության 2016թ. մայիսի 12-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների խնամքի այլընտրանքային ծառայությունների համակարգի զարգացման հայեցակարգին հավանություն տալու մասին» N18 արձանագրային որոշում
25. ՀՀ կառավարության 2016թ. սեպտեմբերի 10-ի «Կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաներին խնամատարության հանձնելու ընթացակարգի բարեփոխման հայեցակարգին հավանություն տալու մասին» N9 արձանագրային որոշում
26. ՀՀ կառավարության 2016թ. սեպտեմբերի 15-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների խնամքի այլընտրանքային ծառայությունների համակարգի զարգացման հայեցակարգի կատարումն ապահովող միջոցառումների ծրագրին հավանություն տալու մասին» N36 արձանագրային որոշում
27. ՀՀ կառավարության 2016թ. սեպտեմբերի 29-ի «Երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2017 թվականի տարեկան ծրագրին և միջոցառումների ցանկին հավանություն տալու մասին» N38 արձանագրային որոշում
28. ՀՀ կառավարություն 2017թ. հուլիսի 13-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2017-2021 թվականների ռազմավարական ծրագրին և երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2017-2021 թվականների ռազմավարական ծրագրի իրականացման միջոցառումների ժամանակացույցին հավանություն տալու մասին» N30 արձանագրային որոշում
29. ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտե, Ընդհանուր մեկնաբանություն 14 երեխայի լավագույն շահերը առանջնահերթորեն հաշվի առնելու իրավունքի վերաբերյալ, հոդված 3, մաս 1, CRC/C/GC/14, 29 մայիսի 2013
30. ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտե, Եզրափակիչ դիտարկումներ Հայաստանի վերաբերյալ, CRC/C/ARM/CO/3-4, 8 հուլիսի 2013

Չեղարկված դատավճիռներ, մամուլի հրապարակումներ և այլ նյութեր

1. Human Rights Watch, «Ե՞րբ կարող եմ տուն գնալ: Չարաշահումներ և խտրականություն հաստատություններում գտնվող երեխաների նկատմամբ և որակյալ ներառական կրթության պակասը Հայաստանում», 22 փետրվարի 2017թ.
2. Հետք, «Մանկատան տնօրենը 19 քաղաքացիների անվամբ աշխատավարձ ձևակերպելով, յուրացրել է 46 մլն դրամ», հասանելի է <http://hetq.am/arm/news/78930/mankatan-tnoreny-19-qaxaqacineri-anvamb-ashkhatavardz-dzevakerpelovyuracrel-e-46-mln-dram.htm> կայքում
3. ՀՀ դատարանների գործունեության վերաբերյալ հաշվետվություններ, հասանելի է <http://court.am/> կայքում
4. ՀՀ վերահսկիչ պալատի գործունեության վերաբերյալ հաշվետվություններ, հասանելի է <http://www.coc.am/> կայքում

Հավելված 2. Իրավասու մարմինների գործառույթները ԱՃԽՄ երեխաների իրավունքների ու շահերի պաշտպանության գործընթացում

Խնամակալության և հոգաբարձության մարմին⁸⁸

1. Բացահայտում է ԱՃԽՄ երեխաների մասին տեղեկությունները, ինչպես նաև ծնողների, ծնողական խնամքի բացակայության, ծնողական խնամքից զրկվելու այլ դեպքերը և ապահովում երեխայի՝ ընտանիքում ապրելու իրավունքի իրացումը (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 5):
2. Ընտրում է ԱՃԽՄ երեխաներին ընտանիքներում տեղավորելու ձևերը (խնամակալ, հոգաբարձու նշանակելը, խնամատար ընտանիքում խնամքի և դաստիարակության հանձնելը)՝ ելնելով երեխայի օրինական շահերի ապահովման սկզբունքից, ինչպես նաև ծնողական խնամքից զրկվելու որոշակի հանգամանքներից (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 8):
3. Սահմանում է խնամակալություն և հոգաբարձություն (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 1), օրենքով սահմանված կարգով նշանակում և ազատում է խնամակալների ու հոգաբարձուների (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 26):
4. Իրականացնում է ա. երեխայի իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունը՝ ծնողների մահվան, նրանց ծնողական իրավունքներից զրկելու, ծնողական իրավունքները սահմանափակելու, ծնողներին անգործունակ ճանաչելու, երեխաների դաստիարակությունից կամ նրանց իրավունքների և շահերի պաշտպանությունից ծնողների խուսափելու (այդ թվում՝ դաստիարակչական, բժշկական, սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններից իրենց երեխաներին վերցնելուց ծնողների հրաժարվելու դեպքերում), ինչպես նաև ծնողական խնամքի բացակայության այլ դեպքերում (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 2.ա):
5. Իրականացնում է ԱՃԽՄ երեխաների սկզբնական հաշվառումը (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 2.բ):
6. Իրականացնում է խնամատար ծնողների ընտրությունը՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված պահանջների պահպանմամբ (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 2.գ):
7. Ընդունում է որոշում ընտրված երեխային խնամատար ընտանիքին հանձնելու մասին՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2008 թվականի մայիսի 8-ի N459-Ն որոշման համաձայն (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 2.դ):
8. Կնքում է պայմանագիր խնամատար ծնողների (ծնողի) հետ երեխային խնամատար ընտանիքին հանձնելու մասին՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2008 թվականի մայիսի 8-ի N459-Ն որոշմանը համապատասխան (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 18.բ):

⁸⁸ ՀՀ կառավարության 2 հունիսի 2016թ. «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրությունը հաստատելու և ՀՀ կառավարության 2011թ. փետրվարի 24-ի թիվ 164-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N631-Ն որոշում:

9. Իրականացնում է իրավիճակի ուսումնասիրություն՝ տեղեկատվությամբ հայտնի դարձած վայրում ԱՃԽՄ երեխայի հայտնաբերման կամ երեխային տեսակցելու նպատակով և ստացած տեղեկատվության հավաստիության դեպքում նույն օրը կազմում երեխայի հայտնաբերման (տեսակցելու) մասին արձանագրություն, կազմակերպում (ապահովում) է երեխայի առաջնային բուժզննումը և երեխային անհրաժեշտ օգնության տրամադրումը, ընդ որում, հիվանդության կասկածի կամ անհետաձգելի բժշկական օգնության տրամադրման անհրաժեշտության դեպքում ինսամակալության և հոգաբարձության մարմնի կողմից անմիջապես կազմակերպվում է երեխային անհրաժեշտ բժշկական օգնություն տրամադրելու նպատակով համապատասխան բժշկական հաստատություն տեղափոխելը և երեք օրվա ընթացքում դրա մասին համապատասխանաբար մարզպետարան, Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարան, երեխայի գտնվելու վայրի տարածքը սպասարկող ՍԱՏԲ կամ ՍԱՏԳ և ՀՀ ոստիկանություն, եթե անհայտ է երեխայի ծնողների կամ նրանցից որևէ մեկի կամ միակ ծնողի գտնվելու վայրը կամ անհայտ են երեխայի ծնողները, տեղեկացնելը (Կառավարության թիվ 1112-Ն որոշում, կետ 14, ենթակետեր ա-գ և ԽՀՄ կանոնադրություն, կետ 2, ենթակետ դ):
10. Հետազոտում է երեխայի կյանքի պայմանները, իրականացնում երեխայի սկզբնական հաշվառումը՝ որպես ԱՃԽՄ երեխա, կազմակերպում է համապատասխան բժշկական հաստատության կողմից երեխայի բժշկական զննությունը, ապահովում այդ երեխայի ժամանակավոր (որոշակի ժամկետով) տեղավորումը (այդ թվում՝ բնակչության սոցիալական պաշտպանության համապատասխան հաստատությունում կամ շուրջօրյա լրիվ խնամք տրամադրող այլ կազմակերպությունում), ընդ որում, սույն կետի 1-ին ենթակետով նախատեսված դեպքում երեխային հիվանդանոցային բժշկական հաստատություն տեղափոխելիս, երեխայի ժամանակավոր տեղավորումն իրականացվում է հիվանդանոցային բժշկական հաստատությունից երեխայի դուրսգրումից անմիջապես հետո, եթե մինչ այդ չի ապահովվել երեխայի տեղավորման հարցի վերջնական լուծումը (Կառավարության թիվ 1112-Ն որոշում, կետ 14, ենթակետ դ):
11. ՀՀ մարզպետարան կամ Երևանի քաղաքապետարան է ներկայացնում՝
- 1) երեխայի՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսանալու դեպքում՝ անձը հաստատող փաստաթուղթը (ծննդյան վկայական կամ անձնագիր և կամ նույնականացման քարտ)՝ առկայության դեպքում,
 - 2) երեխայի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում բնակության իրավունք (կացության կարգավիճակ) ունեցող օտարերկրյա քաղաքացի կամ քաղաքացիություն չունեցող անձ հանդիսանալու դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվելու իրավունքը հաստատող փաստաթուղթը (կացության քարտը)՝ առկայության դեպքում, իսկ փախստականի կարգավիճակ ունենալու դեպքում՝ կոնվենցիոն ճամփորդական փաստաթուղթը՝ առկայության դեպքում,
 - 3) երեխայի հայտնաբերման (տեսակցելու) մասին արձանագրությունը, որում, ի թիվս այլ տեղեկությունների, նշվում են երեխայի անունը, ազգանունը, տարիքը՝ անձը հաստատող փաստաթղթի առկայության դեպքում, երեխայի հայտնաբերման ամսաթիվը, ամիսը, տարեթիվը և (կամ) փաստացի գտնվելու

- (վերջին բնակության) վայրը, երեխայի մասին տեղեկատվության տրամադրման աղբյուրը և տեղեկատվությունը տրամադրած անձի (մարմնի) մասին տվյալները՝ դրանց առկայության դեպքում, ինչպես նաև երեխայի անհատականացման համար անհրաժեշտ այլ տվյալներ (մազերի, աչքերի գույնը, հասակը, մոտավոր տարիքը)՝ անձը հաստատող փաստաթղթի բացակայության դեպքում,
- 4) համապատասխան բժշկական հաստատության (հաստատությունների) կողմից տրված՝ երեխայի առողջական վիճակի մասին բժշկական եզրակացություն, ինչպես նաև քաղվածք երեխայի հիվանդության պատմությունից կամ հոգեբուժական դիսպանսերի բժշկական քարտից՝ դրանց առկայության դեպքում,
- 5) երեխայի ընտանիքի անդամների մասին (հնարավորության դեպքում) տեղեկանք բնակության վայրից,
- 6) բնակչության պետական ռեգիստր վարող մարմնի կողմից տրված տեղեկանք երեխայի բնակության վայրի հասցեի, իսկ հաշվառման մեջ չգտնվելու դեպքում՝ վերջին կամ նախկին հայտնի հաշվառման հասցեի մասին՝ այդպիսի տեղեկատվության առկայության դեպքում,
- 7) ծնողների կամ նրանցից յուրաքանչյուրի կամ միակ ծնողի՝
 ա. մահվան դեպքում՝ մահվան վկայականը կամ դրա պատճենը,
 բ. ծնողական իրավունքից զրկված լինելու դեպքում՝ ծնողական իրավունքից զրկելու մասին դատարանի վճիռը կամ դրա պատճենը և կամ «Դատալեքս» էլեկտրոնային կառավարման և տեղեկությունների տրամադրման հանրային տեղեկատվական համակարգից արտածված՝ տվյալ վճռի օրինակը,
 գ. անգործունակ ճանաչված լինելու դեպքում՝ անգործունակ ճանաչելու մասին դատարանի վճիռը կամ դրա պատճենը և կամ «Դատալեքս» էլեկտրոնային կառավարման և տեղեկությունների տրամադրման հանրային տեղեկատվական համակարգից արտածված՝ տվյալ վճռի օրինակը,
 դ. անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչված լինելու դեպքում՝ անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու մասին դատարանի վճիռը կամ դրա պատճենը և կամ «Դատալեքս» էլեկտրոնային կառավարման և տեղեկությունների տրամադրման հանրային տեղեկատվական համակարգից արտածված՝ տվյալ վճռի օրինակը,
 ե. նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանավորումը կիրառելու կամ պատիժը ազատազրկման ձևով կրելու դեպքում՝ դրա մասին իրավասու մարմնի կողմից տրված տեղեկանքը,
 զ. հիվանդանոցային բուժման մեջ գտնվելու դեպքում՝ համապատասխան բժշկական հաստատության կողմից տրված տեղեկանքը,
 է. ծնողական իրավունքներից ինքնակամ հրաժարվելու և որդեգրության հանձնելու մասին կամահայտնության դեպքում՝ ծնողների (կամ միակ ծնողի) գրավոր հայտարարագիրը՝ վավերացված նոտարի կողմից,
 ը. անհայտ լինելու կամ երեխաների դաստիարակությունից կամ նրանց իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունից խուսափելու և սույն ենթակետի «է» պարբերությամբ սահմանված հայտարարագիրը չներկայացնելու կամ նրանց գտնվելու վայրն անհայտ լինելու դեպքում՝ դրա մասին ինսամակալության և հոգաբարձության մարմնի գրավոր հայտարարությունը,

- 8) ծնողի կամ երեխայի այլ օրինական ներկայացուցչի անձը և ընտանեկան կարգավիճակը հաստատող փաստաթուղթ (առկայության դեպքում),
- 9) տեղեկանք դպրոց հաճախելու մասին՝ դպրոցահասակ երեխաների համար,
- 10) երեխայի լուսանկարը՝ չորս օրինակից (Կառավարության թիվ 1112-Ն որոշում, կետ 16):
12. Ապահովում է երեխայի իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը՝ մինչև նրա տեղավորման հարցի վերջնական լուծումը (բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն կամ շուրջօրյա լրիվ խնամք տրամադրող այլ կազմակերպություն ընդունվելը կամ խնամատար ընտանիքում տեղավորելը կամ կենսաբանական ընտանիք վերադառնալը կամ որդեգրումը կամ խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակելը (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9 ենթակետ 3.բ և Կառավարության թիվ 1112-Ն որոշում, կետ 15):
13. Ապահովում է ընտանիքում դաստիարակվելու երեխայի իրավունքը՝ ծնողների բացակայության, նրանց ծնողական իրավունքներից զրկված լինելու և ծնողական հոգատարությունից զրկվելու այլ դեպքերում (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9 ենթակետ 3.ա):
14. Իրականացնում է խնամակալի կամ հոգաբարձուի պարտականությունները մինչև խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակելը (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9 ենթակետ 2.ե):
15. Իրականացնում է հսկողություն խնամակալների և հոգաբարձուների գործունեության նկատմամբ, այդ թվում՝ մշտադիտարկումների միջոցով (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9 ենթակետ 2.գ):
16. Իրականացնում է վերահսկողություն խնամատար ծնողների վրա դրված պարտականությունների կատարման նկատմամբ, այդ թվում՝ մշտադիտարկումների միջոցով (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9 ենթակետ 2.ե):
17. Իրականացնում է երեխայի դաստիարակությանը հավակնող անձի (անձանց) կյանքի պայմանների հետազոտություն (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 9 ենթակետ 2.ը):
18. Խնամակալին կամ հոգաբարձուին ազատում է իր պարտականությունների կատարումից՝
- ա) երեխային իր ծնողներին վերադարձնելու կամ նրան որդեգրելու դեպքում,
 - բ) խնամարկյալին համապատասխան դաստիարակչական, բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող, բնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանօրինակ այլ հաստատությունում տեղավորելիս, եթե դա չի հակասում խնամարկյալի շահերին,
 - գ) հարգելի պատճառների (հիվանդություն, գույքային դրության փոփոխություն, խնամարկյալի հետ փոխըմբռնման բացակայություն և այլն) առկայության դեպքում՝ խնամակալի կամ հոգաբարձուի խնդրանքով,
 - դ) խնամակալի կամ հոգաբարձուի կողմից իր պարտականություններն անպատշաճ կատարելու՝ ներառյալ խնամակալությունը կամ հոգաբարձությունը շահադիտական նպատակներով օգտագործելու կամ խնամարկյալին առանց հսկողության և անհրաժեշտ օգնության թողնելու դեպքերում՝ միաժամանակ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկելով նրան օրենքով սահմանված պատասխանատվության ենթարկելու համար (ԽՅՄ կանոնադրություն, կետ 21):

19. Երեխայի կյանքին կամ առողջությանն անմիջական վտանգ սպառնալու դեպքում երեխային վերցնում է ծնողներից կամ այն անձանցից, որոնց խնամքին է հանձնված երեխան, անհապաղ ապահովում է երեխայի ժամանակավոր տեղավորումը և 7-օրյա ժամկետում դիմում դատարան՝ ծնողներին (սրանցից մեկին) ծնողական իրավունքներից զրկելու կամ նրանց ծնողական իրավունքները սահմանափակելու հայցով, և այլն:

Սոցիալական աջակցության տարածքային բաժին/գործակալություն

1. Ստանալով ԽՅՄ ներկայացված փաստաթղթերը՝ կատարում է դրանց լրիվ, օբյեկտիվ և համակողմանի ուսումնասիրություն, գնահատում է երեխայի սոցիալական կարիքները, կազմում երեխայի անհատական սոցիալական ծրագիրը և ստացված փաստաթղթերի ու տեղեկատվության համադրման և վերլուծության արդյունքում Հայաստանի Հանրապետության մարզպետարանի (Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարանի) աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժին ու ինստիտուտների և հոգաբարձության մարմին է ներկայացնում իր նախնական եզրակացությունը (դիրքորոշումը) երեխայի հետագա խնամքը տրամադրելու (կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու, ինստիտուտ կամ հոգաբարձու նշանակելու, որդեգրման հանձնելու, ինստիտուտ ընտանիքում տեղավորելու, բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն կամ շուրջօրյա խնամք տրամադրող այլ կազմակերպություն ընդունելու նպատակահարմարության) վերաբերյալ (ՀՀ կառավարության 1112-Ն որոշում, կետ 18):
2. Տալիս է եզրակացություն ԽՅՄ-ին՝ ԱԾԽՄ երեխայի որդեգրման, ինստիտուտային կամ հոգաբարձության, ինստիտուտային կամ բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն ուղեգրելու, ինչպես նաև ինստիտուտ ճանաչելու կամ ինստիտուտ ծնող կամ որդեգրել ցանկացող անձ հաշվառելու մասին (ՀՀ կառավարություն, թիվ 115 որոշում, հավելված 2, կետ 8):

Մարզպետարանների աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժին⁸⁹

1. Վարում է կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների «Մանուկ» տեղեկատվական ենթահամակարգը՝ դրանում հաշվառելով՝
2. ա) ԱԾԽՄ երեխաներին և ԱԾԽՄ երեխաների թվին պատկանող անձանց և սահմանված կարգով ներկայացնում ԱՍՀՆ
բ) Որդեգրել ցանկացող անձի (դրական եզրակացության հիման վրա)՝ որպես որդեգրողի թեկնածուի, սվյալները գրանցում է հաշվառման մատյանում, լրացնում որդեգրողի թեկնածուի անձնական քարտը և պատճենը փոխանցում է նախարարություն,

⁸⁹ ՀՀ ՏԿԱԻՆ և ՀՀ ԱՍՀՆ 23 դեկտեմբերի 2015թ. «ՀՀ մարզպետարանի աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժնի օրինակելի կանոնադրությունը հաստատելու մասին» համատեղ հրաման:

- զ) Որդեգրման ենթակա երեխաների մասին տվյալները և անձնական քարտի պատճենները ներկայացնում է նախարարություն՝ կենտրոնացված հաշվառման վերցնելու համար,
- դ) Խնամատար ծնող դառնալու ցանկություն հայտնած անձի (դրական եզրակացության հիման վրա)՝ որպես խնամատար ծնողի թեկնածուի, տվյալները գրանցում է հաշվառման մատյանում և լրացնում խնամատար ծնողի թեկնածուի անձնական քարտը և պատճենը փոխանցում է նախարարություն:
3. Ձեռնարկում է երեխայի իրավունքների և շահերի պաշտպանության անհրաժեշտ միջոցներ, պաշտոնատար անձանցից և այլ քաղաքացիներից ստացված, երեխայի կյանքի և առողջությանը սպառնալու, նրա իրավունքների և շահերի խախտումների տեղեկատվության դեպքերում:
 4. Մասնակցում է խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովների այն նիստերին, որտեղ քննարկվում են երեխայի հետ կապված հատուկ դեպքերը:
 5. Մասնակցում է դատական այն նիստերին, որտեղ քննարկվում են երեխայի իրավունքներն ու շահերը:
 6. Երեխայի կյանքը կամ առողջությունը վտանգող անմիջական սպառնալիքի դեպքերում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն ցուցաբերում է անհրաժեշտ աջակցություն՝ երեխային ծնողներից (նրանցից մեկից) կամ այն անձանցից, որոնց խնամքին է հանձնված երեխան, վերցնելու և երեխայի ժամանակավոր տեղավորումն անհապաղ ապահովելու հարցում:
 7. Իրականացնում է ԱԾԽՄ երեխայի կենսապայմանների և սոցիալ-հոգեբանական ուսումնասիրություն, կատարում է ԱԾԽՄ երեխայի մասին ԽՅՄ կողմից ներկայացված փաստաթղթերի և ԱԾԽՄ երեխայի հետագա խնամքը տրամադրելու (բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն կամ շուրջօրյա լրիվ խնամք տրամադրող այլ կազմակերպություն կամ խնամատար ընտանիք ընդունելու)՝ երեխայի հետագա խնամքը տրամադրելու (բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն տեղավորելու կամ կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու կամ որդեգրման հանձնելու կամ խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակելու նպատակահարմարության) վերաբերյալ ՍԱՏԳ/Բ տրամադրած նախնական եզրակացության լրիվ, օբյեկտիվ և համակողմանի ուսումնասիրություն և ստացված փաստաթղթերի ու տեղեկատվության համադրման և վերլուծության արդյունքում կազմում է (երկու օրինակից) եզրակացություն (պաշտպանության հաստատություն կամ շուրջօրյա լրիվ խնամք տրամադրող այլ կազմակերպություն ընդունելու կամ խնամատար ընտանիքում տեղավորելու կամ կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու կամ որդեգրման հանձնելու կամ խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակելու նպատակահարմարության) մասին:
 8. Բնակչության սոցիալական պաշտպանության ընդհանուր տիպի և հատուկ (մասնագիտացված) հաստատություններում երեխայի խնամքի տրամադրման ողջ ժամանակահատվածում, երեխային ընտանիքում տեղավորելու հնարավորության մասին համապատասխան տեղեկատվություն ստանալուց հետո, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով և ժամկետում այդ մասին տեղեկացնում է բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատության գտնվելու վայրի խնամակալության և հոգաբարձության մարմին:
 9. Որդեգրել ցանկացող Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բնակվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացուց ստացված բոլոր անհրաժեշտ

փաստաթղթերի և սոցիալական աջակցության տարածքային գործակալության (բաժնի) կողմից տրված՝ որդեգրել ցանկացող անձ հաշվառելու վերաբերյալ նախնական եզրակացության հիման վրա, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով և ժամկետում որդեգրել ցանկացող անձին տալիս է որդեգրելու հնարավորության մասին դրական կամ բացասական եզրակացություն:

10. Խնամատար ծնող դառնալու ցանկություն հայտնած անձից Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված անհրաժեշտ բոլոր փաստաթղթերը ստանալուց հետո և ՍԱՏԳ (բաժնի) կողմից տրված՝ խնամատար ծնող հաշվառելու վերաբերյալ եզրակացության հիման վրա, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով և ժամկետում տալիս է խնամատար ծնող դառնալու հնարավորության մասին դրական կամ բացասական եզրակացություն:
11. Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում բնակվող (խնամվող) երեխային կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու մասին երեխայի ծնողների (ծնողի) կամ ընտանիքի չափահաս այլ անդամի գրավոր դիմումի դեպքում, կատարած ուսումնասիրության արդյունքում տալիս է համապատասխան եզրակացություն (դրական կամ բացասական)՝ դրա մեկական օրինակներն ուղարկելով նաև նախարարություն և տվյալ ընտանիքի բնակության վայրի խնամակալության և հոգաբարձության մարմին:
12. Դատարան է ներկայացնում ծնողական իրավունքներից զրկելու վերաբերյալ դիմումները:

Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժին⁹⁰

1. ԱԾԽՄ երեխաների կարիքների ուսումնասիրման և գնահատման արդյունքների հիման վրա տալիս է եզրակացություն երեխային բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն տեղավորելու մասին: Տրված եզրակացության մեկ օրինակն ուղարկում է ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն և խնամակալության ու հոգաբարձության մարմիններ՝ պատվիրակված լիազորություններն իրականացնող Երևան քաղաքի վարչական շրջանների ղեկավարներին:
2. Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատությունում խնամվող երեխային կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու մասին երեխայի ծնողների (ծնողի) կամ ընտանիքի չափահաս այլ անդամի գրավոր դիմումի դեպքում, կատարած ուսումնասիրության արդյունքում տալիս է համապատասխան եզրակացություն (դրական կամ բացասական)՝ մեկական օրինակներն ուղարկելով նաև նախարարություն և տվյալ ընտանիքի բնակության վայրի խնամակալության և հոգաբարձության մարմին:
3. Վարում է կյանքի դժվարին իրավիճակներում հայտնված երեխաների հաշվառման «Մանուկ» տեղեկատվական համակարգը:

⁹⁰ Երևանի քաղաքապետի 10.02.2016թ. N341-Ա հրամանի հավելված:

4. Խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին պատվիրակված լիազորություններն իրականացնող Երևան քաղաքի վարչական շրջանների ղեկավարներից ստացված տեղեկատվության հիման վրա՝
 - ա) լրացնում է ԱՃԽՄ երեխաների և ԱՃԽՄ երեխաների թվին պատկանող անձանց տարածքային հաշվառման մատյանը,
 - բ) ԱՃԽՄ երեխաների և ԱՃԽՄ երեխաների թվին պատկանող անձանց քարտերի պատճենները 3 օրվա ընթացքում ուղարկում է ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն՝ կենտրոնացված հաշվառման վերցնելու համար,
 - գ) տարածքային հաշվառման վերցված ԱՃԽՄ և ԱՃԽՄ երեխաների թվին պատկանող անձանց կարգավիճակի իրավական հիմքերի փոփոխման դեպքում 7-օրյա ժամկետում այդ մասին տեղեկացնում է ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությանը:
5. Մասնակցում է խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովների այն նիստերին, որտեղ քննարկվում են երեխայի հետ կապված հատուկ դեպքերը:
6. Հայաստանի Հանրապետության տարածքում մշտապես բնակվող, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին տալիս է եզրակացություն՝ երեխա որդեգրելու հնարավորության մասին և հաշվառում որպես որդեգրել ցանկացող քաղաքացի:
7. Իրականացնում է որդեգրման ենթակա երեխաների հաշվառումը, լրացնում է նրանց անձնական քարտերը, կազմում որդեգրման ենթակա երեխայի անձնական գործը և սահմանված ժամկետում ուղարկում ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն՝ կենտրոնացված հաշվառման վերցնելու համար:
8. Որդեգրողի թեկնածուին տրամադրում է տեղեկություններ որպես որդեգրման ենթակա երեխա հաշվառված երեխաների մասին.
9. Խնամատար ծնող դառնալու ցանկություն հայտնած անձին, նրանից Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված անհրաժեշտ բոլոր փաստաթղթերը ստանալուց հետո, տալիս է խնամատար ծնող դառնալու հնարավորության մասին դրական կամ բացասական եզրակացություն, բացասական եզրակացության դեպքում եզրակացության հետ մեկտեղ դիմումատուին է վերադարձնում նրա կողմից ներկայացված փաստաթղթերի բնօրինակները՝ պատճենները պահպանելով բաժնում, դրական եզրակացության դեպքում ապահովում է Երևանի քաղաքապետի և խնամատար ծնողի միջև ՀՀ պետական բյուջեով նախատեսված միջոցները խնամատար ընտանիքին տրամադրելու մասին պայմանագրի կնքման և ֆինանսավորման հայտ-պահանջագրերը ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությանը ներկայացնելու գործընթացը:
10. Ոստիկանության համապատասխան ծառայությունների հետ համատեղ քննարկում է մուրացիկ, թափառաշրջիկ, իրավախախտ և հանցագործություն կատարած անչափահասների կողմնորոշման խնդիրները, անհրաժեշտության դեպքում ուղղորդում է համապատասխան հաստատություն և հաշվառում տեղեկատվական համակարգում, պաշտպանում է անչափահասների իրավունքներն ու շահերը:
11. Աջակցում է խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովներին ծնողական իրավունքները սահմանափակելու կամ զրկելու վերաբերյալ դիմումները դատարան ներկայացնելու հարցերում:

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների վարչության երեխաների հիմնահարցերի բաժին

1. Իրականացնում է կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված, այդ թվում՝ ԱՃԽՄ և ԱՃԽՄ երեխաների թվին պատկանող անձանց կենտրոնացված հաշվառումը:
2. Իրականացնում է որդեգրման ենթակա երեխաների, որդեգրողների թեկնածուների, որդեգրողների և որդեգրված երեխաների կենտրոնացված հաշվառումը:
3. Ապահովում է ինսամատար ընտանիքում կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների խնամքը:
4. Համակարգում և կազմակերպում է կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված, այդ թվում՝ մուրացիկ ու թափառաշրջիկ երեխաների՝ բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններում խնամքն ուղաստիարակությունը:
5. Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություններում և սոցիալական հոգածության ցերեկային կենտրոններում խնամք տրամադրող կազմակերպություններից ընդունում է կատարված աշխատանքի վերաբերյալ հաշվետվությունների, վերլուծում, դրանց հիման վրա մշակում է առաջարկություններ:
6. Մշակում է կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված, մասնավորապես, ԱՃԽՄ և հաշմանդամ երեխաներին տրամադրվող անվճար և համայնքային ֆինանսավորման աջակցությամբ, վճարովի և համավճարով սոցիալական աջակցության ծառայությունների ստեղծմանն ուղղված ծրագրեր:
7. Մասնակցում է խնամք իրականացնող կազմակերպություններում, անկախ դրանց կազմակերպատիրավական ձևից, կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների խնամքի և սոցիալական սպասարկման նվազագույն չափորոշիչների պահպանման նկատմամբ մոնիտորինգին:

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության աշխատակազմի վերլուծության և մոնիտորինգի վարչության մոնիտորինգի բաժին

1. Իրականացնում է սոցիալական պաշտպանության ոլորտի իրավակիրառական պրակտիկայի մոնիտորինգ:
2. Իրականացնում է երեխաների խնամք ու պաշտպանություն իրականացնող հաստատություններում, անկախ դրանց կազմակերպական-իրավական ձևից, երեխաների տեղավորման, ինչպես նաև նրանց խնամքի ու դաստիարակության համար անհրաժեշտ պետական նվազագույն սոցիալական չափորոշիչների պահպանման մոնիտորինգ, ինչպես նաև պետական վերահսկողություն:
3. Մասնակցում է քաղաքացիների գրավոր դիմումների, բողոքների քննարկմանը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում կատարում է դրանցում բարձրացված խնդիրների ուսումնասիրություն և տրամադրում համապատասխան պարզաբանումներ:

ՀՀ Ոստիկանություն⁹¹

1. Ոստիկանությունը, օրենքով սահմանված կարգով և դեպքերում, պարտավոր է իրականացնել պետական և հասարակական մարմինների հետ համապատասխան միջոցառումներ՝ առանց հսկողության թողնված անչափահասների, ինչպես նաև հաշվառման մեջ գտնվող անչափահասների կողմից կատարվող հանցագործությունները կանխելու և անչափահասներին դաստիարակելու ուղղությամբ:
2. Մինչև դաստիարակչական հսկողության հանձնելը կամ իրավասու այլ մարմին ներկայացնելը պարտավոր է պահել առանց հսկողության թողնված անչափահասներին:
3. Հայտնում է համապատասխան ԽՀՄ-ին առանց ծնողական խանմքի մնացած երեխա հայտնաբերելու մասին⁹²:
4. Երեխայի խնամքն այլընտրանքային խնամքի որևէ տեսակի միջոցով կազմակերպելու դեպքում, երեխայի կյանքի պայմանները և խնամք իրականացնող սուբյեկտների գործունեությունը խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության անչափահասների գործերով ստորաբաժանումների կողմից, օրենքով սահմանված կարգով, ենթարկվում է պարբերական մշտադիտարկման՝ նպատակ ունենալով պարզել, թե որքանով է տվյալ ժամանակահատվածում այլընտրանքային խնամքի որոշումը համապատասխանում երեխայի լավագույն շահին և որքանով են խնամքի պայմանները նպաստում երեխայի լիարժեք զարգացմանը⁹³:

⁹¹ «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենք:

⁹² ՀՀ կառավարության 25.09.2015թ N1112-Ն որոշում, կետ 13:

⁹³ ՀՀ կառավարության 25.05.2016թ. N551-N որոշում, Հավելված, կետ 10:

Հավելված 3. Փորձագիտական հարցազրույցների տիպային հարցաշար

Փորձագիտական հարցման հարցաշար

1. Հարցվողի տարիքը, սեռը
2. Հարցվողի պաշտոնը
3. Հարցվողի մասնագիտական ստաժը
4. Հարցվողի մասնագիտական ստաժը տվյալ կազմակերպությունում
5. Հարցվողի կրթությունը
6. Հարցվողի մասնագիտությունը

Ընդհանուր հարցեր

7. Ընդհանուր առմամբ, ինչպե՞ս կզնահատեք առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության համակարգի առկա իրավիճակը:
8. Արդյո՞ք այն համապատասխանում է երեխաների շահերի պաշտպանության նպատակին:
9. Որո՞նք են համակարգի հիմնական պատասխանատու մարմինները:
10. Ինչքանո՞վ են նշված մարմինները իրականացնում օրենսդրությամբ սահմանված իրենց լիազորությունները:
11. Ըստ Ձեզ, ԱԾԽՄ երեխաների սոցիալական պաշտպանության գործող օրենսդրությունը բավարա՞ր է ոլորտը արդյունավետ կարգավորելու համար:

Հատուկ հարցեր

12. Ինչպե՞ս է իրականացվում ԱԾԽՄ երեխաների բացահայտումը և հաշվառումը, ի՞նչ խնդիրներ են առաջանում այդ գործընթացում:
13. Արդյո՞ք առկա են բացեր, որոնք կարող են ազդել ԱԾԽՄ երեխաների իրավունքների իրացման վրա, և որո՞նք են դրանք, ինչպե՞ս եք տեսնում այդ բացերի և խնդիրների լուծումը:
14. Երեխայի ԱԾԽՄ ճանաչման ի՞նչ խնդիրներ կարող են առաջանալ, եթե ծնողները/երեխան օտարերկրյա քաղաքացի են, փախստական, ապաստարան հայցողներ, քաղաքացիություն չունեցողներ, չունեն ՀՀ քաղաքացիություն:
15. Ինչպիսի՞ ընթացակարգ է նախատեսված այդ դեպքերի համար, և ինչպիսի՞ ռիսկեր է պարունակում:
16. Ի՞նչ չափանիշներ են գործում երեխայի խնամքի ձևի որոշման կայացման գործընթացում.
 - 1) Ի՞նչպես է ընտրվում երեխայի խնամքի ձևը
 - 2) Որոշում կայացնելիս ի՞նչ տեղեկատվության վրա են հիմնվում
 - 3) Ո՞ր դեպքում է երեխան ուղղորդվում հաստատություն
17. Կա՞ն կառույցներ, որոնք առաջնային են դիտարկում խնամքի այս կամ այն ձևի ընտրությունը և ինչու՞:
18. Հաշվի առնելով հաստատությունների բեռնաթափման քաղաքականությունը, ի՞նչ գործուն քայլեր եք ձեռնարկում երեխաներին խնամքի հաստատություններից կենսաբանական ընտանիք վերադարձնելու կամ ընտանիքահեն խնամքի ձևի կազմակերպման համար:

19. ԱՃԽՄ երեխաների համար նախատեսված սոցիալական պաշտպանության երաշխիքների ապահովման գործում ինչպե՞ս եք կանխարգելում կոռուպցիոն ռիսկերը, արդյոք կա՞ն գործող հակակոռուպցիոն մեխանիզմներ:

Ֆինանսավորում / կոռուպցիոն ռիսկեր

20. Ի՞նչ սկզբունքով է իրականացվում ԱՃԽՄ ճանաչված երեխայի խնամքի կազմակերպման ֆինանսավորումը:
21. Արդյո՞ք այն կախված է երեխայի խնամքի կազմակերպման ձևից, և եթե այո, ապա ինչո՞վ է դա հիմնավորված: Ըստ խնամքի ձևի ո՞րքան է ֆինանսավորման տարբերությունը:
22. Ձեր կարծիքով որքանո՞վ է բավարար յուրաքանչյուր առանձին երեխայի համար տրամադրվող բյուջեն: Նաև ըստ խնամքի ձևի:
23. Առկա ֆինանսավորումը բավարա՞ր է երեխաների նվազագույն սոցիալական երաշխիքների ապահովման համար: Եթե ոչ, ապա սոցիալական ապահովման ո՞ր երաշխիքներն են տուժում առավելապես /սնունդ, կրթություն, բուժօգնություն, ժամանց, սպարտային միջոցառումներ և այլն/:
24. Ինչպե՞ս է կազմվում հաստատությունների լրակազմը:
25. Ի՞նչ խնդիրներ են առաջանում ֆինանսավորման գործընթացում:
26. Առկա՞ է արդյոք ֆինանսավորում յուրաքանչյուր սահմանված երաշխիքի համար, մասնավորապես, որոնք պահանջում են կոնկրետ ֆինանսական միջոցներ /օրինակ բնակելի տարածք, սնունդ, հագուստ, ժամանց և այլն/:
27. Ինչպե՞ս է կազմակերպվում խնամատար ընտանիքում երեխաների խնամքի և աջակցության կազմակերպումը. Ովքե՞ր են իրականացնում կոնկրետ ընտանիքներին ամենամսյա ֆինանսական փոխհատուցման տրամադրումը, վերահսկողության ի՞նչ միջոցներ ունեք, որոնք ապահովում են այդ ուղղությամբ պետության կողմից տրամադրվող ֆինանսական միջոցների հասցեական օգտագործումը:
28. Ինչպիսի՞ աջակցություն է տրամադրվում 18 տարին լրացած ԱՃԽՄ երեխաներին: Ո՞ր մարմիններն են տրամադրում աջակցությունը:
29. Ինչպե՞ս է կազմվում խնամքի, հատկապես՝ շուրջօրյա խնամքի, հաստատությունների ֆինանսավորումը. Արդյո՞ք հաստատության կողմից ներկայացված ֆինանսական հայտը /ներառված միջնաժամկետ ծախսային ծրագրի մեջ/, վերստուգվում է նախարարության կողմից: Առկա՞ են արդյոք տարբեր հաստատությունների ֆինանսավորման տարբերություններ, եթե դրանք իրականացնում են նույն գործառույթը, և եթե այո՝ ո՞րն է տարբերության պատճառը, արդյո՞ք միևնույն չափորոշիչն է կիրառվում հաստատությունների ֆինանսավորման համար, եթե ոչ՝ ինչո՞րով ենք հիմնավորել:
30. Ինչպիսի՞ կոռուպցիոն դրսևորումներ կան երեխային ԱՃԽՄ ճանաչելու և խնամքի ձևի որոշման գործընթացում:
31. Ինչպիսի՞ կոռուպցիոն դրսևորումներ կան ԱՃԽՄ երեխաներին հաստատություններում խնամքի կազմակերպման գործընթացում:
32. Կախված հաստատության կազմակերպական իրավական ձևից՝ որքա՞ն արդյունավետ է սոցիալական պաշտպանության համար նախատեսված միջոցների օգտագործումը և դրա նկատմամբ վերահսկողությունը:

33. Որքանո՞վ է գործող օրենսդրական դաշտը ապահովում կոռուպցիոն ռիսկերի կանխարգելումը/սվազեցումը տարբեր մակարդակներում՝ ինչպես երեխային ԱԾԽՄ ճանաչելու, ինսամֆի ձևը որոշելու տարբեր մակարդակներում, այնպես էլ ինսամֆի իրականացման գործընթացում: Կա՞ն արդյոք նշված ուղղությամբ օրենսդրական նախաձեռնություններ: Ի՞նչ կառաջարկեք օրենսդրական մակարդակով կոռուպցիոն դրսևորումները նվազեցնելու ուղղությամբ:
34. Արդյո՞ք համակարգում կարգավորվում են շահերի բախման երևույթները՝ որպեսզի համակարգի պաշտոնյաներն իրենց պաշտոնական դիրքը չօգտագործեն իրենց մասնավոր շահը հետապնդելու նպատակով: Խնդրում ենք բերել օրինակներ:

Վերահսկողությունը

35. Արդյո՞ք առկա են երաշխիքների ապահովման նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմիններ: Ըստ Ձեզ՝ որքանո՞վ է հսկողությունն արդյունավետ իրականացվում:
36. Ինչպե՞ս է իրականացվում Ձեր հաստատության կողմից հսկողությունը/վերահսկողությունը ԱԾԽՄ երեխաների ինսամֆի ձևի որոշման նկատմամբ:
37. Ինչպե՞ս է իրականացվում Ձեր հաստատության կողմից հսկողություն/վերահսկողություն ԱԾԽՄ երեխաների սոցիալական պաշտպանության իրավունքի իրականացման նկատմամբ՝ ըստ ինսամֆի ձևերի:
38. Ի՞նչն է հիմք հանդիսանում հսկողություն սկսելու համար:
39. Արդյո՞ք կան տարբեր պատասխանատու մարմինների և օղակների միջև վերահսկողության գործառույթի կրկնություններ: Օրինակ՝ եթե այո, ինչպե՞ս է դա ազդում վերահսկողության արդյունավետության վրա:
40. Ինչպե՞ս է իրականացվում վերահսկողությունը և ո՞ր ձևն է ավելի հաճախ կիրառվում՝ հայեցողակա՞ն, թե՞ որոշակի ակտով պայմանավորված:
41. Արդյոք երբևէ գրանցվե՞լ է ԱԾԽՄ երեխաների կամ նրանց օրինական ներկայացուցիչների կողմից բողոք-պահանջ կատարելու ուսումնասիրություն: Խնդրում ենք ներկայացնել օրինակ:
42. Ըստ Ձեր դիտարկումների, ինսամֆի և դաստիարակության հաստատություններում պայմանները որքանո՞վ են համապատասխանում անհրաժեշտ պետական սոցիալական նվազագույն չափորոշիչներին:
43. ԱԾԽՄ երեխաների հաշվառման, ինսամֆի ձևի որոշման ոլորտում հսկողության/վերահսկողության ընթացքում հիմնական թերացումները ո՞ր գործընթացում են հայտնաբերվել:
44. Արդյոք հայտնաբերվե՞լ են խախտումներ բյուջետային միջոցների օգտագործման անհամապատասխանության կամ անարդյունավետության և կամ ֆինանսատնտեսական փաստաթղթերի վարման և արդյունքում ներկայացվող հաշվետվությունների անարժանահավատության առնչությամբ:
45. Ի՞նչ մեխանիզմներ գոյություն ունեն՝ ստուգելու հայտնաբերված խախտումների վերացման ուղղությամբ ձեռնարկված միջոցառումները:

46. Երբևէ եղել էն վերահսկողության արդյունքում պետական ծառայողների պատասխանատվություն ենթարկելու դեպքեր, ներառյալ՝ վարչական, քրեական: Խնդրում ենք մանրամասնել:
47. Որքանով են ձեր գործառույթները նպաստում կոռուպցիոն ռիսկերի նվազմանը ԱԾԽՄ երեխաների պաշտպանության ոլորտում:
48. Հրապարակվում են արդյոք Ձեր հաստատության կողմից իրականացվող վերահսկողության արդյունքների վերաբերյալ արձանագրությունները/ հաշվետվությունները և որտե՞ր:

Հանրային իրազեկում/հաշվետվողականություն

49. Ինչպե՞ս է իրականացվում երեխաների իրազեկումն իրենց իրավունքների մասին:
50. Իրականացվում է հաշվետվողականություն, եթե այո, ապա դրանցից որո՞նք են հրապարակային:
51. Հանրային վերահսկողության ի՞նչ մեխանիզմներ կան, ինչպե՞ս են գործում:

Առաջարկներ

52. Ըստ Ձեզ, որո՞նք են ոլորտի հիմնական համակարգային խնդիրները և ինչպե՞ս կարելի է բարելավել ԱԾԽՄ երեխաների սոցիալական պաշտպանության երաշխիքների ապահովման գործընթացը՝ բացահայտում, ճանաչում, ուղղորդում:
53. Ըստ Ձեզ, որո՞նք են կոռուպցիոն ռիսկերը ողջ գործընթացում, և ինչպե՞ս կարելի է նվազեցնել դրանք:
54. Ի՞նչ օրենսդրական փոփոխությունների կարիք կա:
55. Ինչպիսի՞ խոչընդոտներ կան Ձեր հաստատության վերահսկողական գործառույթի արդյունավետ իրականացման հարցում: Ձեր կարծիքով ինչպիսի՞ միջոցներով դրանք կարող են հաղթահարվել:
56. Արդյոք նախատեսում եք ոլորտի բարելավման և կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցմանն ուղղված քայլեր, եթե այո՝ խնդրում ենք ներկայացնել: